PAŽINTIS

R. C. EPPING

PASAULIO EKONOMIKOS ABC

SERIJA "PAŽINTIS"

RANDY CHARLES EPPING
PASAULIO EKONOMIKOS ABC

Amerikos pilietis Randy Charlesas Eppingas šiuo metu gyvena Šveicarijoje, Ciūricho mieste, ir jau kelinti metai sprendžia tarptautinio finansavimo problemas, dirbdamas vadovaujantį darbą Europos, Amerikos investicijų bankuose Ženevoje, Londone, Ciūriche. Jis įsigijo Tarptautinių santykių magistro laipsnį Yale'o universitete, kuriame specializavosi tarptautinių finansų srityje. Be to, jis turi ir Paryžiaus Sorbonos universiteto magistro laipsnį bei Notre Dame universiteto bakalauro laipsnį. Šiuo metu jis yra tarptautinės konsultavimo kompanijos (IFS), įsikūrusios Šveicarijoje, projekto vadovas. Jis moka penkias kalbas: anglų, prancūzų, vokiečių, portugalų ir ispanų.

Serija "Pažintis", leidžiama nuo 1992 m.

Jau išleista:

John Gray	*Liberalizmas*
Peter Burke	*Renesansas*
Robert Nisbet	*Konservatyvizmas*
A.Mickūnas, D.Stewart	*Fenomenologinė filosofija*
J.L. Ackrill	*Aristotelis*
G.P.Brabant	*Psichoanalizė*

Rengiama spausdinti:

Peter L.Berger	*Sociologija*
George Steiner	*Heidegger*
A.J.P. Taylor	*Tarpukario Europa*
Nicholas de Lange	*Judaizmas*
John V. Baldwin	*Viduramžių kultūra*
Alan Williams	*Europos bendrija*

Randy Charles Epping

PASAULIO EKONOMIKOS ABC

Septyniasdešimt viena ekonomikos sąvoka,
galinti pakeisti jūsų požiūrį į pasaulį

Iš anglų kalbos vertė Zina Gaidienė

LITTERAE UNIVERSITATIS

1995

UDK 33

Versta iš: Randy Charles Epping. *A Beginner's Guide to the World Economy*. - Vintage books, a Division of Random House, Inc. New York, 1992
ISBN 0-679-73671-9

Vertėja Zina Gaidienė
Redaktorė Danutė Kalinauskaitė
Mokslinė redaktorė Nijolė Žambaitė

Knygą remia Atviros Lietuvos fondas

Copyright © 1992 by Randy Charles Epping.
This translation published
by arrangement with
Vintage Books, Random
House, Inc.
© vertimas į lietuvių kalbą
Atviros Lietuvos fondas, 1995
© Litera

ISBN 9986-457-06-6

Jeigu ekonomistai nori, kad juos suprastų visi, tegul vartoja aiškiai suprantamus žodžius... ir ekonomikos sąvokas, kreipdamiesi ne vien į politikus, bet ir į visuomenę. Politikams svarbu, ką galvoja rinkėjai, ypač tie, kurie sudaro rinkiminius blokus, ir visai nesvarbu, ką mąsto ekonomistai. Politikams pasakoti apie ekonomiką yra tiesiog laiko gaišinimas. Vyriausybes padaryti ekonomiškai išprususias galima tik vienu būdu - pastatyti jas prieš ekonomiką išmanančius rinkėjus.

THE ECONOMIST
1989 m. birželio 17 d.

PADĖKOS

Šią knygą skiriu savo tėvams Larry ir Jeanette bei visiems, padėjusiems ją parengti, ypač Janos Farago iš Ženevos ir Emmanuele Pignatelli iš Ciūricho (be jų pagalbos tikrai nebūčiau jos išleidęs), o taip pat Chuck Painter iš Romos, kuris pirmasis paskatino mane ją rašyti. Ypač esu dėkingas tiems, kurie dalijosi savo mintimis ir patarimais: Shawn Engelberg iš Portugalijos, Oregono; Garret Tichelaar iš New Yorko; Paul Barichman iš Atėnų; Del Franz iš New Yorko; Otto Bohlman iš New Haveno, Connecticuto; Joanna Hurley iš Albuquerque, New Mexico; Elemer Hantos iš Nyono, Šveicarijos; Robert Malley iš Los Angeles; Pedro Moreira Salles iš San Paulo, Brazilijos; Jim Ragsdale iš Cambridge'o, Massachusettso; Jean-Marc ir Virginia Pilpoul iš Paryžiaus; Alex Neuman iš Ciūricho; Sebastian Velasco iš Madrido; Chris Elliott iš Ženevos; Rich Rimer iš Ciūricho; Enrique Schmid iš San Pedro Sula, Honduro; Benoit Demeulemeester iš Bazelio, Šveicarijos; Persio Arida iš San Paulo, Brazilijos ir Michael Piore iš MIT, Cambridge'o, Massachusettso. Aš noriu padėkoti savo leidėjams iš Vintage Books - Marty Asher už jo sumanumą ir pasitikėjimą rengiant knygą spaudai ir Edward Kastenmeier už jo nuoseklią ir nenuilstamą pagalbą. Pagaliau dėkoju Tom Header iš Yale Club New Yorke už sudarytas puikias darbo sąlygas *Pasaulio ekonomikos ABC* rašyti.

TURINYS

Įvadas 1

1. Kas yra PASAULIO EKONOMIKA? 3
2. Kaip apskaičiuojamas pasaulio šalių nacionalinis TURTAS? 4
3. Kas yra MAKROEKONOMIKA? 6
4. Kas yra TARPTAUTINĖ PREKYBA? 7
5. Kas yra TEIGIAMAS PREKYBOS BALANSAS ir jo DEFICITAS? 8
6. Kaip UŽSIENIO NUOSAVYBĖ gali pagelbėti šalies ekonomikai? 10
7. Kaip PINIGAI palengvina tarptautinę prekybą? 11
8. Kokios VALIUTOS yra pasaulinės? 14
9. Kokios VALIUTOS turi SLANKŲJĮ KURSĄ? 16
10. Kokia yra PINIGŲ KURSO funkcija? 18
11. Kas yra BENDRASIS NACIONALINIS PRODUKTAS? 19
12. Kaip INFLIACIJA veikia pasaulio ekonomiką? 20
13. Kaip palyginamos PASAULIO EKONOMIKOS? 23
14. Kas yra PINIGŲ KIEKIS? 24
15. Kas yra CENTRINIS BANKAS? 26
16. Kaip naudojama PALŪKANŲ NORMA ekonomikai valdyti? 30
17. Kaip skatinama UŽSIENIO PREKYBA? 31
18. Kas yra KVOTOS, MUITAI ir SUBSIDIJOS? 33
19. Kaip BIUDŽETO DEFICITAS veikia PREKYBOS DEFICITĄ? 34
20. Kodėl prie kompanijos pavadinimo pridedami žymėjimai "LTD.", "INC.", "GMBH", "S.A."? 36

21. Kas yra NUOSAVAS KAPITALAS? 38
22. Kas yra BALANSAS? 39
23. Kas yra PELNO IR NUOSTOLIŲ ATASKAITA? 41
24. Kaip nustatoma GRYNOJI VERTĖ? 43
25. Koks yra tarptautinis KOMPANIJŲ PALYGINIMAS? 44
26. Kas yra AKCIJŲ PAKETO PIRKIMAS už skolintus pinigus? 46
27. Kaip PALYGINAMOS TARPTAUTINĖS INVESTICIJOS? 48
28. Kas yra AKCIJŲ INDEKSAS? 49
29. Kokiu būdu investitoriai nusiperka UŽSIENIO ŠALIŲ AKCIJŲ? 51
30. Kuo RIZIKUOJAMA darant tarptautines investicijas? 53
31. Kas yra AKCIJŲ FONDAS? 55
32. Kuo skiriasi BANKROTAS įvairiose šalyse? 56
33. Kas yra KAPITALO RINKOS? 57
34. Kas yra OBLIGACIJA? 59
35. Kaip PREKIAUJAMA OBLIGACIJOMIS? 61
36. Kas yra EUROPOS VALIUTA ir EUROPOS OBLIGACIJOS? 62
37. Kokiu būdu ĮVERTINAMOS investicijos? 64
38. Kaip tarptautinėms investicijoms panaudojamas AUKSAS? 65
39. Kas yra IŠVESTINĖS FINANSINĖS PRIEMONĖS? 67
40. Kas yra OPCIONAS? 68
41. Kas yra PARDAVIMO ir PIRKIMO OPCIONAS? 70
42. Kas yra VALIUTOS OPCIONAS? 71
43. Kas yra ĮGALIOJIMAS? 73
44. Kas investuoja PASAULINĖSE RINKOSE? 74
45. Kuo stiprus EUROPOS EKONOMINIS SUSIVIENIJIMAS? 76
46. Kas yra EUROPOS BENDRIJA? 78
47. Kaip KOMUNISTINĖ EKONOMIKA pereina į kapitalistinę? 80

48. Kokia yra RAMIOJO VANDENYNO PAKRANTĖS VALSTYBIŲ EKONOMIKA? 83
49. Kas yra JAPONIJOS INKORPORACIJA? 85
50. Kas yra ŠIAURĖS AMERIKOS LAISVOS PREKYBOS ZONA? 86
51. Kas yra TREČIASIS PASAULIS? 88
52. Kur yra TREČIOJO PASAULIO SKURDO ŠAKNYS? 89
53. Iš kur atsiranda TREČIOJO PASAULIO SKOLOS? 91
54. Kas sukėlė TARPTAUTINIŲ SKOLŲ KRIZĘ? 92
55. Kas yra HIPERINFLIACIJA? 94
56. Ką labiausiai pažeidžia GRIEŽTOS EKONOMIJOS PLANAS? 96
57. Ką reikia daryti, kad paspartėtų TREČIOJO PASAULIO RAIDA? 97
58. Kaip galima paremti TARPTAUTINĮ EKONOMINĮ BENDRADARBIAVIMĄ? 99
59. Kaip išvengti PREKYBOS KARŲ? 100
60. Kas yra REGIONINIAI PLĖTROS BANKAI? 102
61. Kas yra PASAULIO BANKAS ir TARPTAUTINIS VALIUTOS FONDAS? 103
62. Koks KORUPCIJOS vaidmuo pasaulio ekonomikoje? 105
63. Kas yra PINIGŲ "ŠVARINIMAS"? 106
64. Kaip laikomos sąskaitos ŠVEICARIJOS BANKE? 108
65. Kas yra "MOKESČIŲ ROJUS"? 109
66. Kokiu būdu TARPTAUTINIAI NUSIKALTĖLIAI išvengia teisėtvarkos organų bausmės? 110
67. Kas yra JUODOJI RINKA? 112
68. Kaip pasaulio ekonomika veikia GAMTĄ? 113
69. Kokios yra GAMTOS TERŠIMO TEISĖS? 115
70. Kaip SKOLOS MAINOMOS Į ĮSIPAREIGOJIMĄ SAUGOTI GAMTĄ? 117
71. Kokios EKONOMINĖS SANKCIJOS bei SKATINIMO PRIEMONĖS naudojamos gamtai išsaugoti? 118
Žodynas su paaiškinimais 121
Trumpas anglų-lietuvių kalbų terminų žodynėlis 172

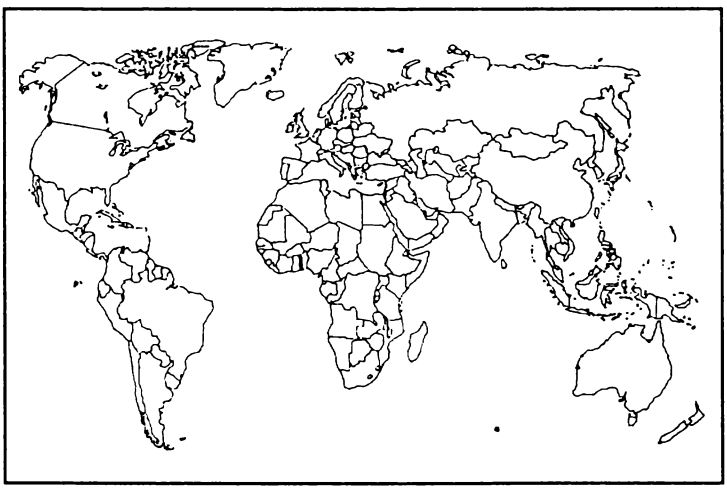

PASAULIO ŽEMĖLAPIS

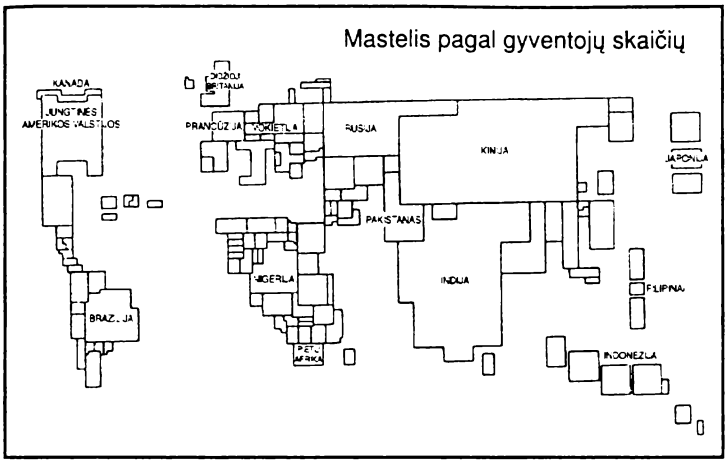

GYVENTOJŲ SKAIČIUS

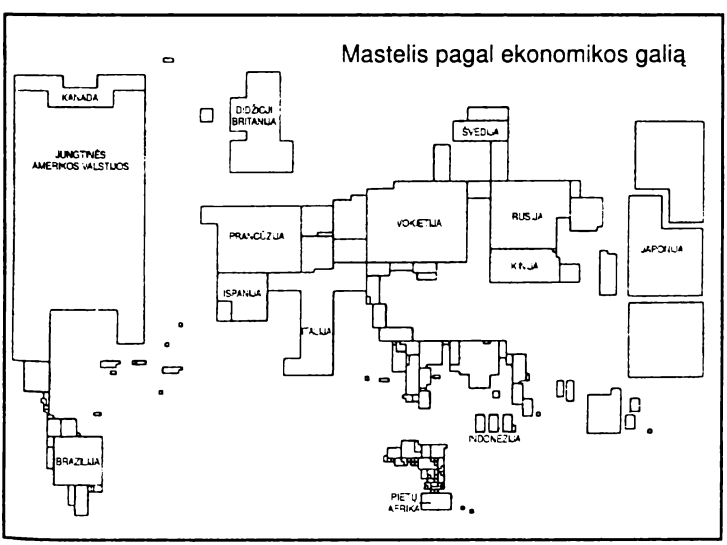

NACIONALINĖS PAJAMOS

ĮVADAS

Kasdien vis daugiau girdime apie pasaulio ekonomiką. Laikraščiuose, žurnaluose, televizijoje daugybė tokių pasakymų, kaip antai: "ekonominės sankcijos", "pasaulinė prekyba per 24 valandas", "tarptautiniai prekybos karai".

Nepriklausomai nuo to, ar mes suprantame tai, ar ne, pasaulio ekonomika tampa mūsų kasdienio gyvenimo veiksniu. Nuo importinio žadintuvo skambučio rytą iki santaupų virtimo investicijomis užsienyje, mums naktį giliai miegant, mūsų gyvenimą vis labiau veikia pasaulio ekonomika ir politika. Ir visai nesvarbu, kas esame - profesionalai ar mėgėjai, ūkininkai ar studentai - mums reikia suprasti pasaulio ekonomikos pagrindus, jeigu norime būti tikrais vartotojais bei savo šalies piliečiais.

Pirmiausia ekonomiką reikia mokytis suvokti. Tačiau daugeliui iš mūsų ekonomikos studijos gali būti beprasmės, susidūrus su neaiškiomis schemomis bei lygtimis ir dalykais, neturinčiais nieko bendra su mūsų kasdieniniu gyvenimu. Ir toks kelias visai nėra būtinas.

Iš tikrųjų pasaulio ekonomika ne sudėtingesnė už namų ūkio ekonomiką, kuri yra mūsų gyvenimo dalis. Pasaulio ekonomika tik atrodo sudėtinga, nes apima daug įvairių valiutų, kalbų, politinių sistemų. Supratus jos pagrindus, kur kas lengviau daryti tinkamus politinius ir ekonominius sprendimus. Politikai, jeigu jiems turės įtakos ekonomiškai išprusę rinkėjai, pradės racionaliau spręsti ekonomikos problemas, o tai atves į turtingesnę ateitį, sukurs švaresnę aplinką.

Ši knyga nenurodo, kaip greitai praturtėti. Jeigu norite, kad jus lydėtų sėkmė tarptautinių finansų srityje, teks pasiieškoti

kitos knygos. Tačiau prieš investuojant kapitalą būtina suprasti ekonomikos pagrindus, todėl šios knygos studijos gal ir bus tas ryžtingas žingsnis, žengiant į pasaulio finansų rinką.

Šią knygą turėtų būti lengva ir malonu skaityti, nes ir rašyti buvo malonu. Joje nerasite jokių schemų ir lygčių, o statistikos duomenys aiškinami suprantamais pavyzdžiais. *Pasaulio ekonomikos ABC* - kaip suprantate ir iš pavadinimo - nagrinėjami tik ekonomikos pagrindai. Teoriją ir sudėtingus ekonomikos principus palikau kitiems. Čia rašoma tik apie kasdien girdimas sąvokas.

Siūlome pradėti skaityti nuosekliai nuo bendrųjų ekonomikos sąvokų, išdėstytų knygos pradžioje, tačiau galima skaityti ir kiekvieną skyrelį atskirai. Galite pradėti skaityti nuo knygos pabaigoje esančių skyrelių link pradžios, galite pasirinkti ir bet kurį. Perskaitę knygą, jos pabaigoje rasite žodynėlį, kuriuo galite naudotis, jeigu aptiksite nežinomą terminą.

Žinokite, pasaulio ekonomiką tikrai nesunku suprasti. Jeigu jau supratote jos esmę, pasaulio ekonomika gali pasirodyti esanti nepaprastai įdomi mūsų gyvenimo dalis, kur užsienio šalys ir žmonės bendradarbiauja neįtikinamiausiais būdais. Svarbu viena - visa tai turi būti paprastai paaiškinta. Malonaus skaitymo!

1 KAS YRA PASAULIO EKONOMIKA?

Visi mes vienaip ar kitaip susiję su pasaulio ekonomika. Kai rytą geriame importinę kavą, kai įsijungiame užsienietišką videomagnetofoną arba per atostogas keliaujame po pasaulį, mes dalyvaujame vis besiplečiančioje tarptautinėje prekyboje bei finansuose.

Tačiau su pasaulio ekonomika esame susiję ne vien kaip užsieninių prekių ir paslaugų vartotojai. Mūsų pensijų fondai (*pension funds*) ar universiteto rėmimo fondai (*university endowment funds*), investuoti užsienyje, uždirba pinigų, kurie gali būti mums išmokėti išeinant į pensiją arba panaudoti naujam universitetui statyti. Kai užsienio investicijos naudojamos nekilnojamajam turtui arba bendrovei mūsų šalyje įsigyti, atsiranda naujo darbo mūsų draugams ir jų šeimoms. Netgi sportininkai, kurie sudarę sutartis išvyksta į užsienį sportuoti, yra dalis vis besiplečiančios pasaulio ekonomikos.

Pasaulio ekonomika apima visus žmonių, verslo ir valstybių tarpusavio santykius, kurie peržengia valstybių sienas, kartais net neteisėtai. Jeigu perkame narkotikus arba, atvirkščiai, susivienijame kovai su narkomanija - Kolumbijos fermeriams padedame kokainui auginamą derlių pakeisti maistui skirtu derliumi - mes tampame pasaulio ekonomikos dalimi. Pasaulio ekonomikos kriterijais vadovaudamiesi, siekiame tam tikrų politikos ar ekologijos tikslų; panaudojame ekonomines sankcijas prieš rasinę diskriminaciją arba neteisėtą banginių medžioklę.

Apskritai visa, kas peržengia valstybių sienas - paslaugos, prekės arba pervesti pinigai - sudaro pasaulio ekonomikos dalį.

Maisto produktų importas, automobilių eksportas, investicijos užsienyje, net paslaugos, kaip antai: kino filmai arba turizmas - tai kiekvienos šalies įnašas į pasaulio ekonomikos veiklą.

2 KAIP APSKAIČIUOJAMAS PASAULIO ŠALIŲ NACIONALINIS TURTAS?

Aiškiausiai šalies gerovė matoma, pažiūrėjus į jos žmones. Tačiau sunku pasikliauti kokiu nors vienu statistikos rodikliu. Ar Kuveite gyvenama geriau, jeigu ten vienas gyventojas uždirba pinigų daugiau negu Brazilijoje? Ar geriau Prancūzijoje, jeigu ten kiekviena šeima turi vidutiniškai daugiau telefono aparatų negu Japonijoje? Ar italų gyvenimas yra geresnis, jeigu jie turi daugiau santaupų už kanadiečius?

Turtą (*wealth*) nusakyti galima įvairiai. Ekonomistai jį apibrėžia kaip asmens nuosavybės - akcijų, nekilnojamojo turto ir kt. - sumą. Tačiau daugelis žmonių, norėdami nustatyti, ar jie yra turtingi, pirmiausia skaičiuoja savo pajamas. Lyginant įvairių šalių darbo užmokestį, pasirodo, jog obuolius lyginame su apelsinais, nes atlyginimai kiekvienoje šalyje išmokami vis kita valiuta. Tai, ką vidutiniškai uždirba vienas žmogus, mes turime perskaičiuoti į bendrą visoms šalims matavimo vienetą.

Vienas iš būdų perskaičiuojant darbo užmokestį - pirmiausia palyginti analizuojamųjų valstybių valiutas. Tą galime padaryti remdamiesi valiutų kursais (*exchange rates*). Valiutų kursas apibūdina vienos valiutos vertę kitos atžvilgiu.

Valiutų kursai, nustatomi tarptautinėse valiutų rinkose - tai rinkos požiūris į kiekvienos šalies ekonominę ir politinę padėtį. Naudojant valiutų kursus, paprasta perskaičiuoti atlyginimą, išmokėtą jenomis Tokijuje, JAV doleriais, ir palyginti jį su

atlyginimu, išmokėtu Los Angeles. Lygiai taip pat darbo užmokestį galima perskaičiuoti Prancūzijos frankais, kad palygintume su prancūzui išmokėtu darbo užmokesčiu.

Tačiau pragyvenimo kaštai vienoje šalyje labai skiriasi nuo pragyvenimo kaštų kitoje, todėl, perskaičiuojant atlyginimus, sunku naudotis vien valiutos kursais. Jeigu *Big Mac*[1] arba butas Tokijuje kainuoja tris kartus brangiau negu Los Angeles arba Paryžiuje, tai didesni japonų atlyginimai dar nereiškia, kad Japonijos darbininkai gyvena geriau nei amerikiečiai ar prancūzai.

Kartais kur kas naudingiau patyrinėti, ką galima nupirkti už darbo užmokestį kiekvienoje šalyje. Atlyginimo pinigų "perkamoji galia" parodo, kiek prekių arba paslaugų už juos galima faktiškai nupirkti. Lygindami tam tikrų prekių ir paslaugų grupių kaštus įvairiose šalyse, gauname kur kas tinkamesnį perskaičiavimo rodiklį, vadinamąjį perkamosios galios paritetą - PGP (*purchasing power parity - PPP*). PGP koeficientas įvairiose šalyse yra apskaičiuojamas pagal maisto prekių kaštus ir kitus rodiklius, pavyzdžiui, atostogų kelionių, automobilių, draudimo, buto nuomos kaštus.

Apskaičiuodami prekių ir paslaugų "krepšelio" kaštus įvairiose šalyse, galime palyginti išmokamų atlyginimų perkamąją galią arba "realiąją" vertę. Viena valstybė gali būti turtingesnė už kitą lyginant pinigų sumą, turimą arba uždirbamą jos piliečio, bet svarbiausia yra tai, kaip kiekvienas žmogus gali pasinaudoti šia gerove.

[1] *Big Mac* - pagrindinis patiekalas "Mc Donald's" restoranuose - hamburgeris, kuris JAV kainuoja apie tris dolerius (*čia ir toliau pastabos vertėjo*).

3 KAS YRA MAKROEKONOMIKA?

Makroekonomika - tai žvilgsnis į tam tikros šalies ekonomikos peizažą iš paukščio skrydžio. Jeigu stebėsime, kaip veikia atskiros ūkio įmonės arba vartotojai - tai bus vadinamoji mikroekonomika (*microeconomics*). Makroekonomikos tikslas - tirti bendras šalies ekonomikos tendencijas: gyventojų užimtumo lygio, ekonomikos plėtojimo, mokėjimų balanso, infliacijos. Pasaulio ekonomikos studijos iš esmės ir yra makroekonomikos (*macroeconomics*) apžvalga.

Sakykim, automobilio greitis priklauso nuo kuro tiekimo, tai makroekonomika - nuo pinigų (monetarinės) politikos (*monetary policy*), kuri ir kontroliuoja visuomenės aprūpinimą pinigais, bei nuo iždo (fiskalinės) politikos (*fiscal policy*), tvarkančios valstybės pajamas ir išlaidas. Ekonomikos valdymas iš esmės yra kiekvienos šalies centrinio banko ir vyriausybės rankose, nes jie valdo pinigų kiekį, kurį galima būtų pavadinti kuru ekonomikos plėtojimo krosnyje.

Pinigų politiką, kuria valdomas pinigų kiekis, tvarko kiekvienos šalies centrinis bankas (CB): *Bundesbank* Vokietijoje, Anglijos bankas (*Bank of England*) Didžiojoje Britanijoje, Japonijos bankas. Jie reguliuoja savo šalių pinigų kiekį tam pačiam tikslui, kaip ir JAV Federalinis rezervų fondas (*Federal Reserve*): padeda plėtoti šalies ekonomiką bei valdyti infliaciją.

Čia tiktų toks palyginimas: vairuotojas akceleratoriaus pedalu didina arba lėtina automobilio greitį. Lygiai taip pat ir CB reguliuoja ekonomikos augimą, didindamas arba mažindamas pinigų kiekį. Gerai tvarkoma pinigų pasiūla-kiekis - tai kuras ekonomikos plėtojimo varikliui, o CB turi rūpintis, kad tas variklis neperkaistų arba pernelyg staigiai nesumažintų greičio.

Pinigų politika iš esmės grindžiama apytiksliais skaičiavimais, nes nėra kokio nors vieno statistikos rodiklio, rodančio, kaip greitai ekonomika auga, bei nėra duomenų, kurie parodytų, kaip greitai ekonomika reaguos į pokyčius, vykstančius ištisus mėne-

sius ar net metus. CB viena akimi mėgina stebėti, sekti infliaciją - "perkaitintos" ekonomikos (*overheated economy*) pasekmę, o kita akimi - bedarbystę, kurią sukelia ekonomikos nuosmukis.

Ekonomiką galima valdyti ir reguliuojant iždo politiką, valstybės pajamas bei išlaidas. Nors valstybės pinigų kiekį kontroliuoja CB, vyriausybinės išlaidos taip pat turi didelės įtakos ekonomikos plėtojimuisi. Kaip eilinės šeimos ekonominį stiprumą lemia tėvų uždarbiai bei išlaidų pobūdis, taip valstybės ekonominis stiprumas priklauso nuo vyriausybinės politikos - mokesčių, išlaidų ir valstybinių paskolų.

Daugumą ekonomikos veiksnių, turinčių įtakos mūsų kasdieniniam gyvenimui - infliaciją, bedarbystę - pirmiausia nulemia makroekonomikos sprendimai.

4 KAS YRA TARPTAUTINĖ PREKYBA?

Šveicarija, uždirbdama pinigus iš šokolado eksporto į Hondurą, gali importuoti Honduro bananų arba mokėti už Kuveito naftą bei atostogas Havajuose. Pagrindinė tarptautinės prekybos ir investicijų (*international trade and investment*) idėja yra labai paprasta: kiekviena šalis gamina prekes ir paslaugas, kurias suvartoja pati arba eksportuoja svetur.

Tarptautinėje prekyboje, skirtingai nuo šalies vidaus prekybos, už prekes ir paslaugas yra atsiskaitoma užsienio valiuta. Nors pasaulinės prekybos apimtis dažniausiai sumuojama ir apibendrinama JAV doleriais, šiaip jau prekiaujama atsiskaitant įvairiomis valiutomis. Pavyzdžiui, japonišką videomagnetofoną pirkdami Paryžiuje, mokame frankais, o už prancūziškus saulės akinius Seattle'o mieste mokėsime JAV doleriais. Visame pasaulyje braziliška kava, amerikiečių kino filmai, vokiški automobiliai

parduodami už pačius įvairiausius pinigus, pavyzdžiui, Danijos kronas bei Malaizijos ringitus.

Kai prekės ir paslaugos yra importuojamos arba eksportuojamos į kurią nors šalį, juda ir atitinkami pinigų srautai: pinigai sugrįžta į eksporto šalį, o iškeliauja iš importo šalies. Prekyba ir investicijos - tai dvipusio eismo gatvė, ir jei prekybinių apribojimų čia nedaug, jos paprastai naudingos abiem pusėms.

Vartotojai, dalyvaudami pasaulio ekonomikoje, gali nusipirkti geriausius produktus prieinamiausiomis jiems kainomis. Sudarydama sąlygas atvirai rinkai, vyriausybė sukuria prielaidas gaminti ir eksportuoti šalies gyventojams labiausiai apsimokančias prekes bei importuoti tai, ką pasaulis siūlo vertingiausio.

Tam tikri prekybos barjerai visada egzistuos tol, kol dvi šalys turi skirtingus įstatymus. Tačiau jeigu kuri nors šalis nusprendžia saugoti savo ekonomiką, sugalvodama dirbtinius prekybos apribojimus, nukenčia dažniausiai visi, net tie žmonės, dėl kurių tie apribojimai buvo sumanyti.

4-ojo dešimtmečio Didžioji depresija po visą pasaulį pasklido dėl to, kad JAV nusprendė apriboti prekybą, norėdama padėti vietinei pramonei. Kai tuo pačiu atsakė kitos šalys, prekyba sutriko, darbo vietų sumažėjo, o pasaulis įžengė į ilgą ekonominį nuosmukį.

5 KAS YRA TEIGIAMAS PREKYBOS BALANSAS IR JO DEFICITAS?

Kaip ir kiekvienas verslininkas, kiekviena šalis seka savo prekių, paslaugų, mokėjimų srautus. Po tam tikro laiko ji turi įvertinti savo padėtį ir vienu ar kitu būdu susumuoti ir apibendrinti savo tarptautinės prekybos bei investicijų apimtis.

Siauriausiai šalies prekybą apibūdina prekių prekybos balansas (*merchandise trade balance*). Čia omenyje turimos apčiuopiamos prekės, kaip antai: videomagnetofonai, vynai, motociklai ir kt. Prekybos balansas paprastai apibūdina prekybą tokiais apčiuopiamais daiktais. Prekybos balanso sąvoka apima tik materialių daiktų, kurie yra pervežami laivais, lėktuvais ar kitomis transporto priemonėmis, prekybą.

Einamoji mokėjimų sąskaita (*current account*) prekybą apibūdina geriau, kadangi ji apima ne tik materialių prekių, bet ir paslaugų importą bei eksportą. Gal tai ir nėra akivaizdu, bet daugelis valstybių didelę pinigų dalį uždirba eksportuodamos būtent "nematerialias prekes" - banko, apskaitos, turizmo paslaugas. Pavyzdžiui, užsienio turistas viešbučio ir restorano paslaugas perka taip, kaip ir vietinis vartotojas importines paslaugas. Už banko paslaugas ir kino filmus yra mokama lygiai taip, kaip, sakykim, už maišą ryžių.

Einamoji mokėjimų sąskaita parodo, kad šalies prekyba buvo pelninga, jeigu savo einamojoje mokėjimų sąskaitoje banke metų pabaigoje ji turi padidėjusį pinigų kiekį, t.y. perviršį (*current account surplus*). Jeigu šalies prekyba yra nuostolinga ir jos importas viršija eksportą, susidaro einamosios mokėjimų sąskaitos deficitas (*current account deficit*), kitaip tariant, išlaidos viršija pajamas.

Prekybos deficitą arba perviršį subalansuoja mokėjimai (*payments*). Šalis, turinti einamosios mokėjimų sąskaitos perviršį, gali jį investuoti užsienyje arba palikti kaip užsienio valiutos rezervą. Šalis, turinti einamosios mokėjimų sąskaitos deficitą, privalo ieškoti užsienyje paskolos ar investicijų, arba yra priversta už padidėjusį importą mokėti iš savo turimų rezervų. Visi tokie mokėjimai ir pinigų pervedimai yra susumuojami ir apibendrinami šalies kapitalo judėjimo sąskaitoje (*capital account*).

Pati išsamiausia šalies prekybos išraiška pateikiama mokėjimų balanse (*balance of payments*). Šis balansas apima ne tik atsiskaitymus su užsienio šalimis, bet ir prekių, paslaugų, pinigų

pervedimų srautus, kurie kerta valstybių sienas. Į mokėjimų balansą įrašomi apibendrinti einamosios mokėjimų sąskaitos ir kapitalo judėjimo sąskaitos duomenys. Kadangi visų prekių ir paslaugų prekyba yra "subalansuojama" tarptautiniais pinigų pervedimais, mokėjimų balanso suma ataskaitinio laikotarpio pabaigoje turi būti lygi nuliui. Kiekvienas bananas, automobilis, investicija ir apmokėjimas, perkertantys valstybės sienas, yra įrašomi šioje galutinėje tarptautinės prekybos ir investicijų lentelėje - mokėjimų balanse.

6 KAIP UŽSIENIO NUOSAVYBĖ GALI PAGELBĖTI ŠALIES EKONOMIKAI?

Dažnai sakoma, kad blogiau už apkalbas yra tik visiška tyla. Panašiai atvirą ekonomiką turinčios valstybės skundžiasi, kad blogiau už investicijas yra tik... neturėti tų užsienio investicijų.

Kai amerikiečiai kritikuoja japonus, girdi, pastarieji nori "nupirkti Ameriką", nes didelės dalies JAV nekilnojamo turto savininkais jau tapę japonai, arba kai prancūzai kritikuoja amerikiečius dėl noro nupirkti Prancūziją, mat daugelį Prancūzijos kompanijų ir netgi Euro Disneylandą kontroliuoja amerikiečiai, - visi jie nepaiso svarbiausio tarptautinės prekybos veiksnio: laisvės investuoti kapitalą užsienyje.

Užsienio investicijos atsiranda tada, kai eksportas viršija importą (teigiamas prekybos balansas). Jeigu intensyviai dirbanti šalis eksportuoja daugiau negu importuoja, joje atsiranda pinigų, kuriuos galima investuoti pasaulio rinkose. Tokius pinigus galime išleisti užsienyje, pirkdami viską: užsienio vyriausybių obligacijas arba nekilnojamą turtą ir net kompanijas. Pavyz-

dys gali būti JAV, turinti senas tradicijas, kaip užsienyje investuoti savąja prekyba uždirbtus pinigus. Tačiau kai nuo 9-ojo dešimtmečio JAV su kitomis šalimis pradėjo prekiauti, turėdama prekybos balanso deficitą, milijardai amerikiečių dolerių, išleistų užsienietiškoms prekėms, pavyzdžiui, videomagnetofonams pirkti, į JAV sugrįžo kaip užsienio investicijos. Kad ir kaip kritiškai buvo žiūrima į šias investicijas, jos padėjo išlaikyti normalius Amerikos ekonomikos tempus ir sukūrė daug naujų darbo vietų šalies gyventojams.

Natūralu, kai nuogąstaujama, jog strateginės gamybos šakos gali pakliūti į užsieniečių rankas, todėl daugelio valstybių, tarp jų ir JAV, įstatymai draudžia užsienio nuosavybę aukšto technologinio lygio šakose bei karo pramonėje. Užtat nėra jokių apribojimų užsienio investicijoms kituose ekonomikos sektoriuose.

Valstybėms, turinčioms prekybos balanso deficitą, dažnai naudingos užsienio investicijos, didinančios jų pramonės konkurentabilumą tarptautinėse rinkose. O užsienio prekybos ir investicijų apimties sumažinimas gali būti pražūtingas ir vartotojams, ir gamintojams. Jeigu viena valstybė apriboja užsienio investicijas, jos persikelia į kitas šalis, turinčias atviresnę ekonomiką.

7 KAIP PINIGAI PALENGVINA TARPTAUTINĘ PREKYBĄ?

Priešingai susiklosčiusiai nuomonei, žemė sukasi ne dėl pinigų, o dėl prekių ir paslaugų. Tačiau be pinigų būtų labai sunku prekiauti.

Įsivaizduokime, kad norime išsiųsti braškes į Prancūziją ir laukiame, kad už jas būtų sumokėta sūriu, kurį mums atsiųs vėliau. Arba įsivaizduokime, kad šiuo metu turime per daug

braškių ir bandysime jas išsaugoti kitų metų prekybai. Ir kiek gi reikės braškių kiekvienu atveju keičiant jas į gabalą sūrio?

Šias problemas galime išspręsti, kai turime kokį nors vertės matavimo vienetą. Pavadinkime jį pinigu. Markė, jena, doleris ar svaras sterlingų - pavadinimas ne taip svarbu. Šie metalo gabaliukai arba popieriaus skiautelės prekybą palengvina trejopu būdu: jie pasitarnauja kaip mainų tarpininkas, jų dėka vertė perkeliama iš vienų metų į kitus, pagaliau pinigai yra apskaitos vienetas. Pirmykščiai pinigai - įvairios kriauklės ir karoliukai - atliko visiškai tą patį dabartinių popierinių pinigų, kredito kortelių arba elektroninių banko pervedimų vaidmenį.

Iš esmės pinigai sudaro sąlygas valdyti prekybą. Braškes galime parduoti už pinigus, už kuriuos paskui lengvai nusipirksime sūrio arba bet kokių kitų produktų. Būdami mainų tarpininkai, pinigai dalyvauja visose prekių bei paslaugų operacijose, kurios ir sudaro pasaulio ekonomiką.

Pinigų dėka galima perkelti vertę, sukauptą gausumo laikotarpiu, į vėlesnę - stokos meto vertę. Braškių augintojui, kuris nori nusipirkti sūrio ateinančiais metais, visiškai nebūtina saugoti braškių iki to laiko - jos netaps vertingesnės tiek, kad būtų naudinga jas laikyti iki sūrių pirkimo dienos. O pardavęs braškes už pinigus, jis ramiausiai sau lauks. Šiuos pinigus galės kišti į "kojinę" arba investuoti ir uždirbti palūkanas, išlaikydamas nesumažėjusią pinigų nominaliąją vertę infliacijos metu arba ir net padidindamas ją.

Pagaliau pinigai gali pasitarnauti kaip apskaitos vienetas. Jų dėka prekės ir paslaugos yra įvertinamos taikant bendrą matavimo vienetą. Pinigai parodo, kokios vertės yra braškių kiekis, keičiamas į gabalą sūrio. Taip pat parodo, kokia yra obuolių, kurie parduodami, norint nusipirkti lėktuvo bilietą, kiekio vertė. Arba kiek reikia parduoti hamburgerių, kad nusikirptum plaukus. Pinigų dėka visos prekės ir paslaugos išreiškiamos standartiniu matavimo vienetu, todėl prekiauti visame pasaulyje labai paprasta.

PAGRINDINĖS PASAULIO VALIUTOS

ŠALIS	VALIUTA	VERTĖ (JAV DOLERIAIS)		
		1980	1985	1990
		Afrika		
Kenija	šilingas	7,6	14,7	24,0
Marokas	dirhamas	4,3	9,6	8,0
Senegalas	frankas CFA (Afrikos finansinės bendrijos)	227,0	378,0	254,4
Pietų Afrika	rendas	0,7	2,6	3,4
		Amerika		
Argentina	pesas	1,954	0,8[1]	5,583
Brazilija	kruzeiras	65,3	10,400	170,0[2]
Kanada	doleris	1,2	1,4	1,2
Meksika	pesas	23,1	457,5	2,941
Jungtinės Valstijos	doleris	1,0	1,0	1,0
		Azija / Okeanija		
Australija	doleris	0,9	1,5	1,3
Honkongas	doleris	5,1	7,8	7,8
Indija	rupija	7,9	12,1	17,8
Japonija	jena	203,2	201,0	135,6
Naujoji Zelandija	doleris	1,0	2,0	1,7
		Europa		
Austrija	šilingas	13,8	17,3	10,5
Belgija	frankas	31,6	50,4	31,0
Didžioji Britanija	svaras sterlingų	0,4	0,7	0,5
Danija	krona	6,0	9,0	5,8
Europos Bendrija	ekiu		1,1	0,7
Suomija	markė	3,8	5,4	3,6
Prancūzija	frankas	4,6	7,6	5,1
Vokietija	markė	2,0	2,5	1,5
Graikija	drachma	46,0	148,2	156,3
Italija	lira	929,0	1,683	1,128
Olandija	guldenas	2,1	2,8	1,7
Norvegija	krona	5,2	7,6	5,9

Portugalija	eskudas	63,1	158,7	132,3
ŠALIS	VALIUTA	VERTĖ (JAV DOLERIAIS)		
		1980	1985	1990
Ispanija	pesetas	79,2	154,5	95,2
Švedija	krona	4,4	7,6	5,6
Šveicarija	frankas	1,8	2,1	1,3
		Pietryčių Azija		
Egiptas	svaras sterlingų	0,7	1,3	2,9
Irakas	dinaras	0,3	0,3	0,3
Iranas	rialas	70,0	84,2	64,7
Izraelis	šekelis	7,5	1,484	2,1[1]
Saudo Arabija	rialas	3,3	3,6	3,7
Turkija	lira	89,2	579,1	2,874

[1] Trys nuliai buvo nubraukti po pinigų reformos.
[2] Šeši nuliai buvo nubraukti po pinigų reformos.

8 KOKIOS VALIUTOS YRA PASAULINĖS?

Pinigų, atstovaujančių įtakingiausios ekonomikos šalis, pavadinimai ir kilmė yra be galo įvairūs, kaip ir pačios šalys.

Dolerio, kurį naudoja daugelyje šalių, tarp jų ir JAV, Kanadoje, Australijoje, pavadinimo kilmė siejama su sidabro moneta,kurią viduramžiais nukalė nedideliame Bohemijos slėnyje, arba "Thal", pavadintame Joachimsthal. Kaip Frankfurto dešrelės imtos vadinti frankfurteriu (*liet.* dešrelė), taip ir monetos, nukaldintos Joachimsthal, buvo pavadintos "Joachimsthaler" arba sutrumpintai - "Thaler" (taleriu). Angliškai šios monetos imtos vadinti doleriais.

Svaras sterlingų - pinigai, kuriuos naudoja Didžioji Britanija, Egiptas, Libanas, - be kita ko, reiškia svorį, pagal kurį buvo nustatoma monetos, pagamintos iš brangaus metalo - aukso arba sterlingo (lydinys, kuriame yra ne mažiau kaip 92,5% sidabro),

vertė. *Pensų* kilmė tokia pati kaip ir žodžio "užstatas", paimto iš termino "įkeista perkant", ir tai iš esmės reiškia "užstatyti". Pensai, kaip ir bet kuri kita valiuta, yra vertės "užstatas".

Italijos ir Turkijos pinigai yra vadinami *liromis*. Šis iš lotyniškojo "*libra*" kilęs žodis reiškia svarą ir, kaip jau buvo paaiškinta, apibūdina pirmųjų monetų svorį.

Ispaniškai *peso* reiškia "svorį" ir yra panaudotas monetoms, turinčioms tam tikrą aukso arba sidabro svorį, pavadinti. Pradžioje iš tikrųjų buvo auksinės monetos, kurias taip ir vadino "*peso de oro*" (aukso svoris), o sidabrinės buvo vadinamos "*peso de plata*" (sidabro svoris). Ispanijos pinigai vadinami *pesetais* ir reiškia "mažą svorį" - mažą peso. Žodis *peso* vartojamas kaip pinigų pavadinimas daugelyje ispaniškai kalbančių Lotynų Amerikos šalių.

Danijos, Norvegijos ir Švedijos pinigai *kronos* (Danijoje ir Norvegijoje *krone,* o Švedijoje *krona*) reiškia "karūna", šis žodis vartojamas pinigų pavadinimui dėl to, kad iš pradžių juos kalė karalienės ir karaliaus kalykloje ir ant pirmykščių monetų buvo iškaltos karališkosios karūnos. Dabar karūnas yra pakeitę kiti simboliai, tačiau senasis pavadinimas išliko.

Franką naudoja Prancūzija, Šveicarija, Belgija bei kitos šalys ir teritorijos. Franko pavadinimas kilęs iš lotynų kalbos - "*francorium rex*", reiškiančio "Frankų karalius". Monetos, kaip ir pati valstybė, šį pavadinimą paveldėjo iš pirmykščių gentainių - frankų.

Vokietijos *markės (mark)* ir Suomijos *markės (markka)* pavadinimai siejami su mažais ženkliukais (*mark*), kurie buvo įspaudžiami monetose, kad nurodytų brangiuosius metalus, iš kurių jos buvo nukaldintos. Vokietijos markė "*deutsche mark*" dažnai žymima sutrumpintai - "*D-mark*".

Saudo Arabijos ir Kataro *rialas (riyal)* bei Irano *rialas (rial)* susiję su ispanišku žodžiu "*real*", kuris, savo ruožtu, kilęs iš lotyniškojo "*regal(is)*", reiškiančio anksčiau paaiškinto žodžio "*royal*" (*liet.* karališkasis) prasmę, naudojamą "karališkosioms"

monetoms pavadinti. *Dinaras (dinar)*, cirkuliuojantis Irake ir Kuveite bei kilęs iš žodžio "*denarius*" - romėnų moneta, kurios vertė - dešimt žalvarinių - skaičius, senovės laikais apibūdindavęs didelę vertę. Indijoje, Pakistane ir Ramiojo vandenyno salyno šalyse pinigai vadinami *rupijomis (rupee*, Indonezijoje - *rupiah)*. Jų kilmė aiškinama sanskrito žodžiu "*rupya*", kuris reiškia "nukaltas iš sidabro".

Senovės kinų žodis "*yiam*" reiškė "apskritas", "apvalus" arba "mažas apvalus daiktas". Japonijos piniginio vieneto *jenos (yen)* pavadinimas, kaip ir Kinijos *juanio (yuan)*, yra kilęs iš seno kiniško žodžio, kuris apibūdina apskritą pirmykščių pinigų formą.

9 KOKIOS VALIUTOS TURI SLANKŲJĮ KURSĄ?

Išskyrus kelis suklaidintus gobšuolius, tokius kaip Ebenezer Scrooge iš Dickenso apsakymo, nė vienas nenori "turėti ir laikyti pinigų tol, kol mirtis nuo jų atskirs". Pinigai naudojami prekėms ir paslaugoms savo šalyje ir užsienyje nusipirkti, o jų vertė nustatoma daugeliu būdų.

Anksčiau pinigų vertė būdavo nustatoma vyriausybės arba susiejama su tam tikra vertinga preke. Dabar nebūtinai to laikomasi. Pavyzdžiui, JAV užsieniečiai iki 1971 metų dolerius galėjo išsikeisti į auksą. Aukso standartas *(gold standard)* reiškė garantiją, kad valiuta turi fiksuotą vertę, nustatytą pagal kiekvienos šalies aukso atsargas.

Dauguma valstybių aukso standarto atsisakė 4-ajame šio amžiaus dešimtmetyje, kai nepakankamos jo atsargos privertė vyriausybes taikyti pinigų nustatytųjų kursų sistemą, kurioje kiekvienos šalies vyriausybė nusprendė pati nusistatyti savo valiutos vertę. Šis dirbtinis nustatymas užleido vietą laisvai

pinigų vertės rinkai, kai 1973 metais nustatytųjų pinigų kursų (*fixed exchange rates*) sistema (*Smithsonian Agreement*) žlugo ir svarbiausios valiutos tapo slankiomis (*free floating exchange rates*) tarptautinėse rinkose.

Svarbiausių pasaulio valiutų - JAV dolerių, Šveicarijos frankų, Japonijos jenų - vertė jau nebenustatyta, o jų kursai pasaulinėse valiutų rinkose laisvai kinta. Panašiai kaip bilieto į koncertą, kai visi bilietai jau iš anksto parduoti, pakilusi kaina, taip ir valiutos, turinčios laisvai kintantį kursą, kaina kyla, jeigu paklausa didėja.

Pinigai yra ribotos prekės (*scarce commodities*), pasiūlos ir paklausos dėsnio veikiamos tol, kol vyriausybės nepradeda spausdinti jų per daug. Jeigu, pavyzdžiui, įsigeistume nusipirkti japonišką stereosistemą, jenų "kaina" tuoj pat pakiltų. Jenų vertė išaugs, nes pirkėjai iš užsienio, norėdami pirkti stereosistemą ir videožaidimus, pirmiau pirks jenas už dolerius, svarus sterlingų, frankus. Panašus ir kitas pavyzdys. Įsivaizduokime, kad visi italai nusprendžia savo atostogas praleisti Floridoje. Italijos liros vertė nukris, nes visi norės ją parduoti pinigų rinkoje, pirkdami dolerius, kad vėliau galėtų užsimokėti už Disnėjaus pasaulio bilietus bei įsigyti marškinėlius su Mickey Mouse.

Slankioji pinigų kursų sistema dar nereiškia, kad vyriausybės nebando reguliuoti savo valiutų vertės, jas supirkdamos arba parduodamos atvirose rinkose. Dabartinė pinigų kursų sistema, kartais vadinama "nešvariu" slankumu (*S*), yra veikiama periodiškų centrinio banko intervencijų, kurių tikslas - neleisti valiutų vertei pasikeisti arba staiga išeiti už ribų, reguliariai nustatomų Europos valiutos sistemoje.

Tačiau įsikišti į pasaulines valiutos rinkas, kaip ir plaukti prieš vandens srovę, yra labai sunku. Kai užsienio valiutų rinkose didžiulės pinigų sumos yra parduodamos kiekvieną dieną, centrinių bankų įsikišimas paprastai padeda tik sulėtinti neišvengiamą valiutų slankiųjų kursų kilimą arba kritimą.

10 KOKIA YRA PINIGŲ KURSO FUNKCIJA?

Jeigu visos pasaulio valstybės naudotų vienodą valiutą, tarptautinė prekyba būtų kur kas paprastesnė. Tačiau taip nėra: Kopenhagos aludaris nori, kad jam užmokėtų Danijos kronomis, o Honkongo marškinių siuvėja norėtų gauti Honkongo dolerių.

Pinigai, kaip ir kitos prekės, pavyzdžiui, alus arba marškiniai, turi savo vertę. Skirtumas tik tas, kad kiekvienos valiutos vertė yra nustatoma kitų valiutų atžvilgiu. Prancūzijos frankai turi savo vertę JAV dolerių atžvilgiu, šie - Didžiosios Britanijos svarų sterlingų, o svarai sterlingų - Japonijos jenų atžvilgiu. Tokie pinigų kursai kinta kiekvieną dieną ir apie juos nuolat pranešama bankuose bei visų pasaulio šalių pinigų keitimo punktuose.

Pasaulinės užsienio valiutų rinkos nepaliaujamai stebi visų svarbiausių valiutų vertes. Kai vienų valiutų vertė kyla, kitų smunka. Jeigu Prancūzijos franko, palyginus su doleriu, vertė kyla, tai doleris Prancūzijos franko atžvilgiu krenta. Tuo pat metu Prancūzijos franko vertė gali mažėti, palyginus su Didžiosios Britanijos svaru sterlingų. Tarptautinė pinigų birža - tai ištisą parą veikianti rinka, kurioje be paliovos kas nors keičiasi ir kuri apima šimtus finansų centrų visame pasaulyje - nuo Singapūro iki San Francisco ir nuo Oslo iki Buenos Aires.

Šios rinkos yra sujungtos elektroniniais ryšių kanalais. Bankai ir keitimo biurai (*"Bureaus de Change"*) stebi pasaulinę tarpbankinę rinką ir kiekvieną dieną fiksuoja pinigų kursus, pagal kuriuos keliautojai keičia savo pinigus užsienyje.

Kiekvienas, keliaujantis užsienin, pastebės, kad, perkant valiutą ir parduodant ją, keitimo kursas truputį skiriasi. Šis skirtumas tarp pirkimo ir pardavimo kursų atitenka bankams ir keitimo punktams kaip pelnas už pinigų keitimo paslaugas. Keisdamas tuos pačius pinigus keletą kartų, neryžtingas keliautojas gali ir visiškai juos prarasti, mat už kiekvieną keitimo operaciją jam teks sumokėti kelis procentus komisinių ir keitimo kursų skirtumą.

Kaipgi valiutų rinkose nustatoma pinigų vertė? Paprastai, kaip ir kiekvienoje rinkoje - remiantis paklausos ir pasiūlos dėsniu. Jeigu vis daugiau prekiautojų nori pirkti JAV dolerių, jų vertė kyla. Tai reiškia, kad dolerio paklausa yra didesnė negu kitos valiutos.

Užsienio valiutų kainoms turi įtakos ekonominiai ir politiniai įvykiai, o kartais ir pavienių prekiautojų spekuliacija. Prekiautojai užsienio valiuta, panašiai kaip ir prekeiviai javais bei kiauliena, kartais "nuspėja", kad valiutos vertė kils. Jeigu Tokijuje palūkanų norma krinta, prekiautojai puola pardavinėti jenas ir supirkinėti dolerius. Jeigu Švedijos ekonomika atrodo stabiliai tvirta, kronos vertė gali pakilti. Jei politiniai neramumai gresia Vokietijos ekonomikai, markės vertė, ko gero, kris, nes investitoriai bandys parduoti markes, kad nusipirktų, jų manymu, stabilesnę valiutą.

Ekonominių neramumų laikotarpiais pasaulis dažnai kaip išsigelbėjimą pasirenka tam tikrą valiutą. Kai politiniai ir socialiniai neramumai gresia kitoms valiutoms, prekiautojai ir investitoriai kartais puola supirkinėti tvirtas valiutas, pavyzdžiui, JAV dolerius arba Šveicarijos frankus. Jie tikisi, kad šios valiutos savo vertę išlaikys ir sunkmečiu.

11 KAS YRA BENDRASIS NACIONALINIS PRODUKTAS?

Kiekviena šalis nuo Lenkijos iki Peru, nuo Naujosios Zelandijos iki Nigerijos, gamindama prekes ir paslaugas, savo gyventojus aprūpina maistu, drabužiais, pastoge, t.y. tenkina jų poreikius.

Vienos šalys pagamina labai daug žaliavos, pavyzdžiui, akmens anglies arba medienos, tuo tarpu kitos gamina daugiau

pramoninių gaminių, pavyzdžiui, plieno ir automobilių. Kai kurios šalys gali specializuotis gaminti maisto produktus, kaip antai: ryžius arba sviestą, o kitos teikia paslaugas - kino industrijos, draudimo ar banko. Jeigu ta produkcija arba paslaugos nesuvartojamos šalies viduje, jas galima parduoti kitoms šalims - eksportuoti.

Šalies ekonomikos apimtis yra nustatoma pagal bendrą šalyje pagaminamų prekių ir paslaugų kiekį. Gaminant vis daugiau prekių ir paslaugų, ekonomika kyla, o pats geriausias būdas įvertinti šį augimą yra pinigais įkainoti visus pirkimus ir pardavimus. Nors pinigai nėra vienintelis ekonomikos apimties įkainojimo būdas, su jų pagalba lengviausia susumuoti visa, kas šalyje buvo pagaminta bet kuriais metais: obuolius ir apelsinus, automobilius ir kompiuterius, futbolo rungtynes ir koledžo mokymą.

Kai susumuojama visa šių prekių ir paslaugų apimtis pinigine išraiška, gautą rodiklį galima palyginti su kitų šalių. Ir nors valiuta jose skirtinga, kiekvienos šalies bendra prekių ir paslaugų suma, naudojant valiutų kursus, turi būti perskaičiuota, kad palygintume vienos ir kitos šalies ekonomikos apimtis. Pavyzdžiui, Japonijos ekonomikos apimtis, apskaičiuota jenomis, į JAV dolerius perskaičiuotina tam, kad galėtume ją palyginti su Amerikos ekonomika.

Ekonominės veiklos rodiklis, kuris apibūdina visas per metus nupirktas arba parduotas prekes ir paslaugas, yra vadinamas bendruoju šalies produktu arba BŠP *(gross domestic product - GDP)*. BŠP šalies ekonominę veiklą matuoja lygiai taip pat, kaip spidometras automobilio greitį. Kai šalyje pradedama gaminti daugiau prekių ir paslaugų, jos ekonominė veikla spartėja. Kitaip tariant, BŠP auga. Sveika, tvirta ekonomika auga nuolat. Kai augimas sustoja arba prasideda smarkus kritimas, sakoma - tai ekonomikos nuosmukis (smukimas).

Prie BŠP pridėjus tos šalies gyventojų tarptautinę veiklą, gauname kur kas išsamesnį visos ekonominės veiklos rodiklį šalyje - bendrąjį nacionalinį produktą arba BNP *(gross national*

product - GNP). Iš esmės abu rodikliai nusako daugmaž tą patį. BŠP apima tik prekių ir paslaugų gamybą, vykstančią šalies viduje, o BNP - ir užsienio prekybos bei investicijų grynąją apimtį: tai ir kino filmų, ir kompaktiškų diskų eksportas, ir užsienyje uždirbti pinigai bei užsienio kelionės.

BŠP ir BNP - rodikliai, su kurių pagalba bandome išmatuoti kiekvieną legaliai pagamintą prekę arba paslaugą. Fermeris, parduodamas šviežias daržoves, automobilių dileris - nenaujus automobilius, poetas - naują knygą, kirpėjas, boksininkas profesionalas arba gelbėjimo stoties tarnautojas - kiekvienas jų, parduodamas prekes ir paslaugas, įneša savo indėlį į ekonominę veiklą, matuojamą BŠP ir BNP. Kiekvienoje gamybos stadijoje, kaskart sukuriant naują vertę, padidėja šalies BŠP ir BNP.

12 KAIP INFLIACIJA VEIKIA PASAULIO EKONOMIKĄ?

Įprasta, kad stiprios ekonomikos požymiai pasaulio rinkose sukelia euforiją. Jeigu fabrikai produkciją gamina pilnu pajėgumu, sumažėja bedarbių skaičius, - šalyje tokios žinios sutinkamos su džiaugsmu ir įsitikinimu, kad augant ekonomikai geriau bus kiekvienam.

Bet po nepakeliamos, išgąsdinusios žmones pastarųjų dešimtmečių infliacijos, kai kainos nepasidavė reguliuojamos, vyriausybės ir centriniai bankai pripažino, kad per greitai auganti ekonomika gali būti ir blogas reiškinys. Sumažėjus bedarbystei, kompanijos yra priverstos mokėti aukštesnius atlyginimus net prastiems darbininkams, o prekių ir paslaugų kainos kyla dėl to, kad reikia padengti padidėjusius jų gamybos kaštus. Infliacija paprastai sustiprėja ekonominės netvarkos, sukrėtimų, pavyzdžiui, karų, energijos ir skolų krizių metu, kai trūksta svarbiausių prekių ir paslaugų.

Kiekviena valstybė seka infliacijos eigą, stebėdama vartojimo prekių ir paslaugų grupės, vadinamos "krepšeliu", kainas. JAV tų prekių ir paslaugų kainų kitimas yra vadinamas vartojimo prekių indeksu *(consumer price index - CPI)*, o Didžiojoje Britanijoje - mažmeninių kainų indeksu *(retail price index - RPI)*. *Infliacija* - tai prekių ir paslaugų "krepšelio" kainos procentinis padidėjimas per tam tikrą laikotarpį. *Defliacija* - šių prekių kainų sumažėjimas, pasitaikantis retai, kadangi kompanijos ir jų darbuotojai paprastai neleidžia, kad prekių kainos bei atlyginimai sumažėtų.

Smarkaus ekonominio pakilimo metu infliacija pradeda reikštis tada, kai vartotojai ir verslininkai ima konkuruoti vieni su kitais dėl prekių bei paslaugų ir, esant ribotai produktų apimčiai, kelia jų kainas. Išaugus kainoms, darbininkai reikalauja kelti atlyginimus, kad galėtų "žengti koja kojon su infliacija".

Pasekmės pasireiškia atlyginimų ir kainų "augimo spirale", kuri beveik kiekvienam atneša nuostolių. Ypač nukenčia tie, kurie gauna nustatytas pajamas. Jie pamato, kad jų perkamoji galia mažėja, nes tos pajamos pagal kainų kilimą nekoreguojamos. Paprastai vyriausybės ir centriniai bankai, pastebėję infliacijos požymius, bando lėtinti ekonomiką. Įvedami ekonomiką stabdantys veiksniai, didinantys palūkanų normas, o tai labai pabrangina visas ekonominės veiklos sritis, tarkim, naujų automobilių pirkimą arba naujų fabrikų statybą. Aukštesnės palūkanų normos prislopina verslo ir vartojimo išlaidas, tuo pačiu mažindamos darbo vietas bei lėtindamos ekonomikos tempus.

Tarptautinės rinkos kiekvienos šalies infliacijos tempus stebi labai akylai, ieškodamos stabilių ekonominės plėtros požymių bei žemo infliacijos lygio. Tarptautiniai investitoriai, pavyzdžiui, pensijų fondai ir bankai, kasdien investuoja milijardus, o kartais ir trilijonus dolerių, markių, jenų visame pasaulyje, ieškodami didžiausio savo investicijų pelningumo.

Jeigu infliacija ir palūkanų tarifai yra palankūs investitoriams, ta šalis gali pritraukti užsienio investicijas, ir pinigai į ją plūs. O jeigu šalies ekonomika pradeda kilti pernelyg smarkiai,

gali atrodyti, kad nevaldoma infliacija pasireikš visu bjaurumu, tarptautiniai investitoriai savo pinigus greitai susigrąžins, investuodami juos tose valstybėse, kur ekonomikos augimas stabilesnis, o infliacija prognozuojama.

13 KAIP PALYGINAMOS PASAULIO EKONOMIKOS?

Jeigu maža valstybė, tarkim, Airija arba Šri Lanka, laimėtų visus Vasaros olimpinių žaidynių aukso medalius, tai reikštų kur kas svaresnę pergalę, nei juos laimėjus didelėms šalims, pavyzdžiui, Kinijai ar JAV. Lygiai taip pat gana sunku įvertinti kokios nors šalies ekonomikos laimėjimus, jei neatsižvelgiame į jos dydį ir išteklius.

Skirtingų šalių ekonominės statistikos rodikliai, apskaičiuoti vietine valiuta, palyginimui tinka tik retais atvejais. Pavyzdžiui, ką gali reikšti pasakymas, kad per 9-ąjį dešimtmetį Tarybų Sąjunga išleido daugiau nei 40 milijardų rublių karinėms išlaidoms? Kaip galima tai palyginti su kitų šalių analogiškomis išlaidomis, kai rubliais išreikšti skaičiai mažai ką tepasako?

Norint lyginti pasaulio šalis, ekonominės statistikos rodikliai turi būti susieti su šalies dydžiu arba perskaičiuoti į visiems priimtiną matavimo vienetą. Pavyzdžiui, 9-ojo dešimtmečio Tarybų Sąjungos karinės išlaidos gali būti palyginamos su kitų šalių tokiomis pat išlaidomis, jeigu jos yra išreiškiamos santykiu su visa ekonomikos apimtimi - bendruoju šalies produktu (BŠP) arba bendruoju nacionaliniu produktu (BNP). Tuomet jau prasminga Tarybų Sąjungos karines išlaidas, kurios sudaro 20% BŠP, lyginti su JAV karinėmis išlaidomis, kurios per tą patį laikotarpį sudarė tik 8% BŠP.

BŠP dažnai naudojamas įvairių valstybių vartojimo išlaidoms palyginti, nes šis rodiklis apibūdina tik šalies vidaus prekių ir

paslaugų apimtį. BŠP tinka panaudoti lyginant šalių dydžius, nes skaičiuojant į jį nepatenka tarptautiniai ekonomikos elementai, pavyzdžiui, eksportas arba užsienio investicijos (šiuos rodiklius apima BNP).

Tačiau nei BŠP, nei BNP negali visiškai tiksliai išmatuoti šalies ekonomikos apimties. Į šiuos rodiklius neįskaičiuojama nelegali ekonominė veikla, tarkim, narkotikų prekyba arba prostitucija, kadangi apie tokią veiklą nėra skelbiama. Neįskaičiuojamas ir darbas, už kurį nemokamas atlyginimas, pavyzdžiui, namų ūkyje arba laisvanoriška pagalba ligoninėse, mokyklose. Kadangi už tokias paslaugas neapmokama, jų apimties atsiskaitymų dokumentai nefiksuoja. Tose šalyse, kur tėvai, auginantys vaikus, dar ir dirba, BNP bus didesnis, nes jame atsispindės vaikų ir namų priežiūros kaštai. Šių kaštų nebus BNP tų šalių, kur šiuos darbus atlieka nedirbantys sutuoktiniai.

Nors nei BNP, nei BŠP nėra itin geri ekonomikos rodikliai, šiaip ar taip, jie geriausiai tinka palyginti įvairių šalių, didelių ir mažų, turtingų ir varganų, ekonominę veiklą.

14 KAS YRA PINIGŲ KIEKIS?

Bet kurios pasaulio šalies ekonomika priklauso nuo jos pinigų kiekio (*money supply*) , net jeigu jis toks mažas, kaip "Monopolio" žaidime, iš kurio žaidėjai gauna pinigų pirkti ir parduoti namams, viešbučiams, kitam nekilnojamam turtui. "Monopolyje" į pinigų kiekį įeina pinigai, kuriuos turi žaidėjai (pinigai žaidėjų rankose), bei pinigai, kuriuos jie gauna žaisdami.

Modernioji ekonomika yra paremta pinigų apyvarta. Todėl kiekvienos šalies pinigų kiekis nulemia jos ekonominio augimo tempą. Jeigu centrinis bankas padidina pinigų kiekį, vartotojai ir verslininkai turi daugiau pinigų prekėms ir paslaugoms pirkti.

Panašiai kaip "Monopolio" žaidimas skatina didinti pinigų sumą, kurią gali gauti žaidėjai, taip šalies mastu gali būti skatinamas jos ekonominis augimas, didinant pinigų kiekį. Pinigų kiekį sudaro apyvartoje esantys pinigai bei greitai grynaisiais pinigais galinčios virsti jų ekvivalentinės atsargos, pavyzdžiui, indėliai banke, kurie pasiimami, pateikus čekį. Šią gana siaurą pinigų kiekio išraišką paprastai vadina "M 1"[1]. Tokie grynaisiais lengvai virstantys pinigai dažnai vadinami "didelio efektyvumo" pinigais (*"high-powered" money*), jie aprūpina "kuru" daugumą vartotojų bei verslą ir skatina ekonomikos kilimą.

Kitas šalies pinigų kiekio rodiklis (matas) apima ir pinigus, kurie negali greitai pavirsti grynaisiais pinigais. Tai terminuoti indėliai ir kitos ilgalaikės investicijos. Šie "platesni" pinigų kiekio rodikliai dažnai vadinami "M 3", "M 4" arba "L"[2].

Kai verslininkai ir kiti žmonės turi mažesnes pinigų atsargas, ekonominė veikla sulėtėja. Centrinis bankas paprastai riboja pinigų kiekio didėjimą, jeigu reikia valdyti infliaciją ir lėtinti ekonomiką. Prisiminkime "Monopolio" žaidimą. Jeigu aplink stalą ima cirkuliuoti mažiau pinigų, žaidėjai, pirkdami turtą vieni iš kitų, pradeda mokėti mažiau pinigų.

Platesne, nacionalinės ekonomikos, prasme mažesnis pinigų kiekis paprastai veda į lėtą ekonominį nuosmukį. Kai yra mažiau pinigų, pasireiškia palūkanų normos didėjimo tendencija - auga pinigų kaštai, todėl vis brangiau darosi skolinti. Jeigu verslininkui arba vartotojui skolintis tampa brangiau, jie yra linkę mažinti išlaidas. Tokiu būdu, kontroliuodamas pinigų kiekį, centrinis bankas gali mažinti infliaciją.

Pinigų kiekį galima padidinti, stengiantis skatinti ekonominę veiklą. Jeigu "Monopolio" žaidime žaidėjai gali gauti daugiau negu 200 dolerių vienu ėjimu, tarkim, 500 dolerių, rezultatą nesunku numatyti: "ekonomika" spartėja, ir žaidėjai pradeda turtą pirkti bei pardavinėti vis aukštesnėmis kainomis. Padidėjęs pinigų kiekis sąlygoja greitą ekonomikos augimą bei infliuotas kainas.

[1] Pinigai ir jų ekvivalentai, kurie greitai gali virsti grynaisiais.

[2] Per ilgesnį laikotarpį grynaisiais pinigais virstantys jų ekvivalentai.

15 KAS YRA CENTRINIS BANKAS?

Apdairus vairuotojas, vairuodamas automobilį, nuolatos stebi kelią. Labai panašiai veikia ir kiekvienos šalies centrinis bankas (CB). Jis rūpestingai seka ekonominę informaciją ir koreguoja pinigų kiekį, stengdamasis išlaikyti teisingą ekonomikos kryptį.

Paprasti bankai priima indėlius, suteikia paskolas, o CB, pavyzdžiui, JAV Federalinis rezervų bankas (*U.S. Federal Reserve Bank*) arba Japonijos bankas, valdo ekonomiką, didindamas arba mažindamas šalies pinigų kiekį. Pinigų spausdinimas - ne vienintelis būdas padidinti pinigų atsargas. Faktiškai daugelyje modernaus ekonomikos modelio šalių banknotai ir monetos sudaro gana mažą pinigų kiekio dalį - dažnai mažiau negu 10 %. Paprastai CB spausdina tik tokį pinigų kiekį, kokio pakanka kasdieniams verslininkų ir vartotojų poreikiams. Pavyzdžiui, JAV Federalinis rezervų bankas turi pinigų spausdinimo biurą ir kartais spausdina banknotus, kad pakeistų susidėvėjusius.

Kadangi didžiausia pinigų dalis yra tik taupomieji indėliai arba atsiskaitomosios sąskaitos vietiniuose bankuose, tad CB turi kur kas veiksmingesnį būdą valdyti ekonomiką - tai banko paskolų ir banko indėlių didinimas arba mažinimas. Kai bankai turi pinigų skolinti savo klientams, ekonomika kyla. O kai jie yra priversti riboti paskolų išdavimą - lėtėja.

Vietiniame banke klientams savo pinigus palikus indėlio forma, juos galima naudoti paskoloms. Šimtai dolerių, esančių, pavyzdžiui, San Francisco banke, ilgai negulės nenaudojami. Atidėjęs nedidelę sumą kiekvienam indėliui kaip savotišką rezervą, likusius pinigus bankas gali skolinti ir taip - nespausdindamas naujų pinigų - padidinti pinigų kiekį apyvartoje. Po to, kai šios paskolos į bankus sugrįžta kaip nauji indėliai, pinigų paskoloms galima panaudoti dar daugiau ir taip vėl padidinti apyvartoje esančius pinigus. Banko disponuojami pinigai skolinimui pri-

klauso tik nuo jo turimų indėlių sumos bei privalomojo rezervo *(reserve requirement)*, kurio dydį nustato CB.

Šiuos privalomuosius rezervus CB dažnai naudoja pinigų kiekiui reguliuoti. Jeigu bankui reikia laikyti tam tikrą sumą lėšų kaip indėlių rezervą CB, pavyzdžiui, 10 % nuo indėlių sumos, bankas šių pinigų skolinti negali. CB, nusprendęs padidinti pinigų kiekį, privalomojo rezervo normą gali sumažinti. Tokiu atveju bankams suteikiama galimybė savo klientams ir verslininkams skolinti didesnę indėlių dalį. Tai labai greitai dėl pinigų multiplikatoriaus poveikio (*multiplier effect*) padidina pinigų kiekį: kai naujos paskolos patenka į ekonomiką, išauga indėliai, ir bankai turi dar daugiau skolinimui skirtų pinigų, o tai, savo ruožtu, vėl generuoja naujus indėlius, kurie suteikia papildomų pinigų naujoms paskoloms.

Kitas būdas kontroliuoti pinigų kiekiui yra palūkanų normos didinimas ar mažinimas. CB, nusprendęs, kad ekonomika auga per lėtai arba visai neauga, gali sumažinti palūkanų normą, kurią jis ima už paskolas šalies bankams. Kai bankai pinigus iš CB gauna pigiau, jie verslininkams ir vartotojams gali skolinti už žemesnes palūkanas, kartu suteikdami svarbų stimulą ekonomikos augimui. Analogiškai, jeigu ekonomikoje pasirodo per greito augimo požymių, CB gali padidinti palūkanų normą savo paskoloms bankams, kartu stabdydamas ekonomikos augimą.

Turbūt dramatiškiausias būdas didinti ar mažinti pinigų kiekį yra vadinamosios operacijos atviroje rinkoje *(open market operations)*, kai CB perka arba parduoda didelius vertybinių popierių, tokių kaip valstybės iždo obligacijos, kiekius atviroje rinkoje. Pirkdamas didelį kiekį obligacijų, pavyzdžiui, iš banko ar vertybinių popierių institucijos, CB "pumpuoja" pinigus į ekonomiką, nes naudoja lėšas, kurios iki to laiko nebuvo bendro pinigų kiekio dalis. Pinigus, išleistus pirkti obligacijoms, bankai gali skolinti vartotojams ir verslininkams.

Tam tikra prasme CB "sukuria pinigus" kiekvieną kartą, kai atidaro savo saugyklas ir atviroje rinkoje perka obligacijas.

Pirkdamas jas atviroje rinkoje, CB apmokėjimui gali naudoti čekius, grynuosius pinigus arba tiesiog nurašyti pinigus nuo banko sąskaitos CB, ir visi šie pinigai pirmą kartą pateks apyvarton.

CB, skirtingai nuo kitų ekonomikos dalyvių, neturi garantuotų pinigų gavimo šaltinių. Jis gali paprasčiausiai prispausdinti gausybę pinigų arba išduoti bankams faktiškai neribojamą kreditą.CB išmokėti pinigai patenka į tolesnę ekonominę veiklą ir tampa dalimi bendro pinigų kiekio, kuris yra tarsi "kuras" verslininkams ir klientams, norintiems plėsti savo ekonominę veiklą. Kai CB atviroje rinkoje pats parduoda obligacijas, iš bankų ir vertybinių popierių institucijų gauti pinigai yra uždaromi jo rūsiuose ir šitaip visiškai pašalinami iš ekonominės veiklos.

Klaidingas CB sprendimas reiškia sunkius padarinius ekonomikai. Jeigu CB leidžia ekonomikai pernelyg greitai plėtotis, laikydamas per daug pinigų cirkuliacijoje, gali kilti infliacija. Jeigu CB slopina ekonomiką, išimdamas per daug pinigų iš apyvartos, gali prasidėti ekonomikos nuosmukis su bedarbyste bei produkcijos gamybos mažėjimu.

CB yra kažkas daug daugiau nei nacionalinė taupyklė, kiekvienos šalies ekonomiką aprūpinanti pinigais. Jis ne tik vykdo šalies pinigų politiką (*monetary policy*), bet ir tarnauja kaip "sargybinis šuo", prižiūrintis visą bankų sistemą; kai šalies ekonomikai reikia stabilizuojančios įtakos, jis dažniausiai veikia nepaisydamas vyriausybės.

CB veikla ir atsakomybė pasaulyje gana įvairi, sakysim, Didžiosios Britanijos Anglijos bankas koordinuoja pinigų politiką ir yra atsakingas už pinigų spausdinimą bei bankinės sistemos priežiūrą. Jungtinėse Amerikos Valstijose CB pareigos išskirstytos įvairioms agentūroms: JAV iždas skolina vyriausybės pinigus, išleisdamas iždo obligacijas ir vekselius; Federaliniam rezervų komitetui pavesta pinigų politika; pinigų spausdinimas atliekamas Spausdinimo biure (*Bureau of Printing and Engraving*).

Prancūzijos centrinis bankas - *Banque de France* - spausdina ir emituoja pinigus, o Prancūzijos iždas rūpinasi pinigų politika bei

bankų priežiūra. Vokietijos centrinis bankas vadinasi Bundesbanku, jis pasižymi labai griežta pinigų kontrole, pinigų kiekio didėjimo apribojimais, visomis priemonėmis stengiantis valdyti infliaciją.

Japonijos bankas , kaip ir daugelis CB, veikia kaip vyriausybės bankininkas. Šitaip jis uždirba didžiausią dalį savo pajamų, pradedant vyriausybinių čekių išleidimo išlaidų apmokėjimu ir pajamomis už užsienio valiutos indėlių laikymą. Kai kurių CB, pavyzdžiui, Šveicarijos nacionalinio banko, nuosavybės dalis priklauso net privatiems savininkams - akcininkams.

Finansinės panikos (suirutės) metu CB veikia kaip paskutinis kreditorius (*a lender of last resort*), duodantis pinigų paremti smunkantiems bankams, kad būtų išsaugotas finansinės sistemos stabilumas. Pasaulinių krizių metu CB kartais kreipiasi į savo aukščiausiąją valdžią - Tarptautinių atsiskaitymų banką - TAB (*Bank for International Settlements - BIS*), įsikūrusį Šveicarijoje, Bazelyje. Šis bankas konsultuoja ir prižiūri tarptautinę bankų bendruomenę. TAB gali suteikti trumpalaikę piniginę paramą smunkančiai bankinei sistemai. Dažnai TAB suteikia trumpalaikį finansavimą, vadinamą jungiamąja paskola *(bridge loan),* kuri tuoj pat grąžinama, kai tik susitariama dėl ilgalaikio finansavimo.

CB naudojasi TAB ir kai nori pervesti pinigus į kitų pasaulio šalių CB. Pavyzdžiui, Prancūzijos vyriausybė gali pasinaudoti TAB, kad būtų lengviau užmokėti Nigerijai, arba Japonijos bankas su TAB pagalba gali pervesti pinigus JAV Federaliniam rezervų bankui.

Tokie tarptautiniai atsiskaitymai yra tvarkomi panašiai kaip ir banko atsiskaitymai, kai CB sąskaita yra debetuojama ar kredituojama, arba čekiai yra apmokami artimiausiame banke. Metodas, kai viena sąskaita yra debetuojama, o kita kredituojama, leidžia apmokėti sąskaitas, neperduodant pinigų iš vienų rankų į kitas. Todėl TAB yra savotiškas pasaulio centrinių bankų centrinis bankas.

16 KAIP NAUDOJAMA PALŪKANŲ NORMA EKONOMIKAI VALDYTI?

Laisvosios rinkos ekonomikoje vartotojai ir verslininkai gali daryti beveik viską, ką nori, kol jie už tai moka. Todėl kontroliuodamas pinigų kaštus - jų palūkanų normą - centrinis bankas (CB) gali daryti įtaką ekonominiam augimui.

Totalitarinėje šalyje vyriausybė paprasčiausiai gali nurodyti savo gyventojams, ką jie turi daryti. O laisvosios rinkos šalyse vartotojai ir verslininkai savo ekonominę veiklą didinti arba mažinti yra skatinami įvairiomis ekonominėmis paskatomis. Pavyzdžiui, didindamas trumpalaikių paskolų palūkanų normą, CB skatina bankus teikti mažiau kreditų, taigi mažėja pinigų suma, reikalinga biznio plėtimui bei vartotojų sąnaudoms. Priešingai, mažindamas šias palūkanų normas, CB skatina ekonominį aktyvumą.

Kad kredituotų vartotojus ir verslininkus, bankai dažniausiai pinigų skolinasi iš CB. Kai CB nutaria keisti savo diskonto normą *(discount rate),* t.y. pinigų skolinimosi palūkanas, kurias privalo sumokėti komerciniai bankai, skolindamiesi lėšas CB, palūkanų norma šalyje beveik visuomet prie to pakitimo prisitaiko. Tarpbankinių paskolų palūkanų norma - vadinamą Federalinių fondų norma (*Fed Funds*) Jungtinėse Amerikos Valstijose ir tarpbankine norma Europoje - yra linkusi kilti kiekvieną kartą, kai bankai turi mokėti daugiau, pinigus skolindami sau.

Visos palūkanų normos viena su kita susijusios, nes pinigai, kaip ir daugelis prekių, yra tarpusavyje keičiami. Bankai ir pavieniai žmonės eis ten, kur palūkanų norma žemiausia- kur pinigai yra pigiausi - taigi palūkanų normos pakeitimas, paskelbtas Washingtone, paveiks palūkanų normą Singapūre.

Tarptautinėse pinigų rinkose palūkanų normos yra kaip ekonominės veiklos širdies plakimas, reguliuojantis ekonomikos

augimą pasaulio mastu. Todėl šalies vartotojai ir verslininkai gali būti teisiogiai paveikti, darant sprendimus CB, esančiame kitoje pasaulio dalyje. Užsienio investicijų pinigai gali plūstelėti akimirksniu arba gali būti išimti taip pat staigiai, jei vienos šalies palūkanų normos neišlaiko tam tikro santykio su kitų pasaulio šalių palūkanomis.

17 KAIP SKATINAMA UŽSIENIO PREKYBA?

Kai kiekvienai šaliai leidžiama daryti tai, ką ji geriausiai daro, pavyzdžiui, prancūzams pirmauti mados srityje, japonams elektronikos, amerikiečiams aviacijos - pasaulio ekonomika klestės. Kai prekyba esti laisva, bet kas, gaminantis geriausius produktus palankiausiomis kainomis, gali parduoti juos visame pasaulyje vartotojui naudingomis sąlygomis.

Skatindamos užsienio prekybą, šalys savuosius gamintojus pasiūlo užsienio konkurencijai, kuri gali būti pražūtinga silpnoms kompanijoms. Dėl to kyla trumpalaikės gamybos pertraukos ir nedarbas. Tačiau ilgainiui užsienio konkurencija verčia kompanijas veikti efektyviau ir darytis konkurencingomis, o valstybei pasiekti sėkmingą ir pelningą pasaulinės ekonomikos narystę.

Laisvoji prekyba remiasi atviros rinkos samprata. Būdamos lygiose žaidimo aikštelėse, t.y. vienodose pozicijose, vienos šalies kompanijos, savo prekes parduodamos užsienio rinkose, gali atvirai konkuruoti su kitos šalies kompanijomis.

Kai vyriausybė nori paskatinti naują prekybos partnerį, ji panaikina savo vidaus rinkos apribojimus bei kliūtis. Šis paslaugumas, JAV vadinamas didžiausio palankumo valstybės statusu (*most favored nation status*), yra taikomas šalims, kurių politinė

bei ekonominė politika atrodo nusipelniusi to palankumo statuso. Šalys gali taip pat skatinti prekybą, leisdamos importuotojams ir eksportuotojams keistis prekėmis (natūrinius mainus). Pavyzdžiui, stengiantis įveikti laikiną tvirtos valiutos trūkumą Tarybų Sąjungoje, Pepsi-Colos kompanija prekiavo nealkoholiniais gėrimais, mainydama juos į degtinę, kuri po to Vakaruose buvo parduodama už dolerius, jenas arba markes.

Šalis, norėdama sustiprinti savo eksportą, gali paskatinti konkurencingų pasaulinėje rinkoje produktų gamybą. Kai kurios šalys panaudoja valstybės remiamus importo-eksporto bankus - teikti paskolas arba subsidijas užsienio pirkėjams, kurie perka vietines prekes ir paslaugas. Šie"ex-im" (eksporto-importo) bankai teikia mažiausių kaštų paskolas, vadinamuosius *eksporto kreditus,* padedančius stimuliuoti eksportą. Tos paskolos kartais kritikuojamos, esą einama per toli, eksportą skatinant kitų šalių gamintojų sąskaita.

Kartais šalys gali skatinti užsienio prekių ir paslaugų importą, kad sumažintų tarptautinę įtampą, kurią sukėlė prekybos nesubalansavimas. Kai Vokietija ir Japonija buvo kritikuojamos už pastovų didelį prekybos perviršį 9-ajame dešimtmetyje, jos ėmėsi priemonių, vadinamų "išoriniu reguliavimu" (*"external adjustment"*), didindamos importą. Vienas iš būdų, skatinančių importą - didinti šalies valiutos vertę, o dėl to užsienio prekės ir paslaugos tampa pigesnės nei vietinės gamybos produktai.

Kitas būdas skatinti importą - imtis ekonomiką dirginančių priemonių - mažinti palūkanų normą, stimuliuoti pirkimus šalyje ir užsienyje. Šie pigesni pinigai reiškia, kad bus daugiau parduodama, pavyzdžiui, televizorių ir automobilių. Tokiose valstybėse, kaip Vokietija, kur daug vartojamų prekių yra importuojamos, palūkanų normos sumažinimas gali paskatinti visokį importą - nuo vietnamietiškų ryžių iki kanadietiškų sporto prekių.

Dar kitas būdas skatinti importą - tai mažinti kultūrinius barjerus, ribojančius užsienio produktų pirkimus. Pavyzdžiui, Japonijos vyriausybė 9-ajame dešimtmetyje priėmė programą,

siekdama įtikinti savo vartotojus pirkti kuo daugiau užsienio produktų (pavyzdžiui, JAV jautienos), stengiantis sumažinti atsakomąsias (represyvines) prekybos sankcijas iš nelabai patenkintų prekybos partnerių pusės.

18 KAS YRA KVOTOS, MUITAI IR SUBSIDIJOS?

Kaip ir daugelis karų, prekybos karai gali sukelti norimus ekonominius arba politinius pakeitimus, tačiau ilgainiui beveik visi iki vieno dėl to nukentės, tarp jų ir tie, kuriems reikėjo prekybos karų.

Pavyzdžiui, neefektyvus automobilių gamintojas gali prašyti apribojimų užsienio importui, nes jis tikisi išlaikyti aukštas kainas, negerindamas savo paties gaminamo produkto kokybės. Tačiau galų gale kitos šalys atsako tuo pačiu, įvesdamos prekybos apribojimus iš savo pusės. Vartotojai ir verslininkai abiejose šalyse yra priversti pirkti prastai pagamintus ir brangius vietinius produktus. Prekybos apribojimai apsaugo tik nedaugelio darbą neefektyvioje pramonėje, o visa ekonomika dėl to dažnai kenčia, tapdama nebe tokia konkurencinga tarptautinėje rinkoje.

Labiausiai paplitusios užsienio prekių bei paslaugų importą ribojančios priemonės yra kvotos, muitai ir subsidijos. Kai šalis nustato *kvotą*, tai riboja tam tikrų produktų kiekį, kurį galima būtų įvežti. *Muitas* - tai mokestis, uždedamas įvežamoms į šalį prekėms, padidinantis tų įvežamų prekių kainą. Vyriausybė gali naudoti ir mokesčių mokėtojų pinigus, kad suteiktų *subsidijų* saviems gamintojams, vietinių prekių kainas, skirtingai negu įvežamų (importuojamų) prekių, dirbtinai sumažindama.

Prekybos barjerus, kaip sieną tarp besivaidijančių kaimynų, paprastai nustato viena šalis, siekianti apriboti vietiniams var-

totojams skirtą užsienio prekių apimtį. Šie barjerai dažniausiai sukuriami norint laikinai nuo užsienio konkurencijos apsaugoti vietinius gamintojus bei skirti jiems laiko padidinti savo darbo našumui. Tačiau iškyla problema - tie gamintojai retai kada stengiasi pagerinti savo produkcijos kokybę ar sumažinti kainas, kol nuo užsienio konkurencijos juos saugo prekybos barjerai.

Nors prekybos apribojimų ekonominė reikšmė yra abejotina, jie gali būti efektyvūs, kai siekiama politinių arba socialinių tikslų. Pavyzdžiui, daug kas galvoja, kad atsisakymas prekiauti arba daryti biznį su Pietų Afrika sužlugdė apartheidą. Prekybos blokados gali būti naudingos, kai valstybės verčiamos keisti politiką, šiurkščiai pažeidžiančią žmonių teises arba tarptautines sutartis. Bet tokia blokada yra veiksminga tik tada, kai prie jos prisijungę ir daugiau valstybių.

19 KAIP BIUDŽETO DEFICITAS VEIKIA PREKYBOS DEFICITĄ?

Amerikos vartotojų ir verslininkų tarptautinių apsipirkimų bumas 9-ajame dešimtmetyje buvo susijęs su dolerio vertės tarptautinėse rinkose pakilimu. Švediški automobiliai ir prancūziškas mineralinis vanduo atpigo labiau nei panašūs JAV produktai, ir importas viršijo eksportą kartais net 100 milijardų dolerių per metus, daugiau negu kitų šalių bendra ekonomikos apimtis. Šį stiprų prekybos disbalansą iš dalies sukėlė pastovus JAV biudžeto deficitas.

Biudžeto deficitas labai skiriasi nuo prekybos deficito, bet tuo pačiu jie veikia ir vienas kitą - kartais deficitinei ekonominei veiklai tai būna pražūtinga. Vyriausybinis *biudžeto deficitas* yra ta suma, kuria vyriausybinės išlaidos viršija mokesčių pajamas, tuo tarpu *prekybos deficitas* atsiranda, kai į šalį importuojamų prekių apimtis yra didesnė už eksporto apimtį.

Daugelis vyriausybių savo biudžeto deficitą finansuoja parduodamos vyriausybines obligacijas. Nors šiuos vertybinius popierius anksčiau ar vėliau vis tiek reikia išpirkti, tos vyriausybės įsitikinusios, kad reikalauti iš rinkėjų didesnių mokesčių yra politinė savižudybė. Kad apmokėtų savo sąskaitas, jos jau verčiau išleis daugiau vyriausybinių obligacijų. Kai ateina laikas mokėti obligacijų palūkanas, vyriausybės paprastai išleidžia dar daugiau obligacijų ir šitaip grimzta į skolas. Jei šios skolos yra pernelyg didelės, gali kilti rimtų problemų visai ekonomikai.

Skolindamasi, kad finansuotų savo biudžeto deficitą, vyriausybė kelia palūkanų normas. Aukštesnė palūkanų norma privilioja užsienio pinigus, kurie ieško didesnių pajamų, o kartu kyla šalies valiutos vertė tarptautinėse rinkose. Importuojamas mineralinis vanduo tampa toks pat pigus kaip vietinis pakaitalas. Kai importuojama produkcija atpinga, o eksportuoti į pasaulines rinkas darosi vis sunkiau, šalyje vystosi prekybos deficitas.

Didelis JAV 9-ojo dešimtmečio prekybos deficitas buvo dalis ydingo biudžeto deficito ciklo, atvedusio prie rekordinio prekybos deficito, kai Japonija ir daugelis kitų šalių išleido nemaža dolerių, pirkdamos JAV vyriausybės obligacijas. Tam tikra prasme japonams už videokasetinius magnetofonus buvo apmokėta popieriaus skiautėmis - iždo obligacijomis, kurias vieną dieną JAV vyriausybė turės išpirkti.

Kebli padėtis, kai vienos šalies prekybos perviršis naudojamas apmokėti kitos vyriausybės biudžeto deficitui, negali tęstis amžinai. Užsienio investitoriai pagaliau praranda pasitikėjimą valstybe su chroniškais biudžeto bei prekybos deficitais, ir kai ateina laikas apmokėti sąskaitas, išlaidi šalis turi pradėti grąžinti savo skolas. Dėl to kartais labai susilpnėja šalies valiuta bei smunka ekonomika. Anksčiau ar vėliau kiekviena valstybė turės apsispręsti, kad yra būtina riboti išlaidas ir kontroliuoti biudžeto bei prekybos deficitus.

PASAULINĖS KOMPANIJOS

Valstybė	Kompanijos tipas	Sutrumpinimas	Apibrėžimas
Jungtinės Valstijos		Inc.	Incorporated
Anglija, Kanada	Atvira	Plc	Public Limited Company
	Privati	Ltd.	Limited
Prancūzija, Belgija	Atvira	S.A.	Société Anonyme
	Privati	Sarl	Société à responsabilité limitée
Ispanija, Meksika, kt.	Atvira	S.A.	Sociedad Anónima
Brazilija, Portugalija	Privati	S.A.	Sociedade Anónima
Japonija		Ltd.	Limited
Vokietija, Šveicarija	Atvira	A.G.	Aktiengesellschaft
	Privati	GmbH	Gesellschaft mit beschränkte Haftung
Olandija	Atvira	B.V.	Besloten Vennootschap
	Privati	N.V.	Naamloze Vennootschap
Italija	Atvira	SpA	Società per Azioni
	Privati	Srl	Società a responsabilità limitata
Danija		A/S	Aktieselskab

20 KODĖL PRIE KOMPANIJOS PAVADINIMO PRIDEDAMI ŽYMĖJIMAI LTD., INC., GMBH ARBA S.A.?

Kapitalizmo šerdis yra privati nuosavybė, ir ribotos atsakomybės kompanija leidžia turėti žmonėms nuosavybę beveik visur kur - nuo dangoraižio iki televizijos stočių - nerizikuodama savo asmeniniu turtu, jei kompanija bankrutuotų.

Tokie žmonės kaip Henry Fordas gali panorėti įsteigti mažą įmonę ir asmeniškai imtis visiškos atsakomybės bei įsipareigojimų, bet jei toji įmonė pradėtų plėstis, tada reikėtų kurti partnerių

bendriją arba "kompaniją", kokia yra, pavyzdžiui, Ford motor Company. Pagrindinis kiekvienos kompanijos nuosavybės veiksnys yra garantija, vadinama ribotąja atsakomybe *(limited liability):* kompanijos savininkai niekada neturės mokėti daugiau negu yra į ją investavę. Jų atsakomybė ribota. Jei kompanija bankrutuoja, iš savininkų nereikalaujama padengti neapmokėtų jos sąskaitų.

Blogiausia, kas gali nutikti ribotos atsakomybės kompanijoje investitoriams - jie gali prarasti pradinius įnašus, jei kompanija žlugtų. Mažindamos papildomą akcininkų riziką, kompanijos gali prisivilioti *investitorius* ir padidinti *akcinį kapitalą,* bet ne pasiskolindamos pinigus už gana aukštas palūkanų normas, o didelėmis pinigų sumomis parduodamos akcijas.

Kompanijų pavadinimai visame pasaulyje atspindi šią ribotos atsakomybės garantiją. Abriaviatūra *"GmbH"* Vokietijoje, *"Inc."* Jungtinėse Valstijose arba *"Ltd."* daugumoje angliškai kalbančių valstybių reiškia, kad firma yra ribotos atsakomybės kompanija ir investitoriai praras tik pinigus, investuotus į akcijas. "S.A." prancūziškai-ispaniškai kalbančiose šalyse taip pat reiškia ribotą atsakomybę ir akcininkus pažymi kaip "anonimus". Kadangi akcininkų asmenybės gali būti laikomos paslaptyje, bankrutuojančios kompanijos kreditoriai neturi teisės paduoti juos į teismą už neapmokėtas kompanijos skolas.

Daugelis šalių labai aiškiai atskiria atvirąsias ir privačiąsias kompanijas skirtingomis nuorodomis, pavyzdžiui, *"AG"* ir *"GmbH"* Vokietijoje ar *"Plc"* ir *"Ltd.".* Didžiojoje Britanijoje. "Atvirosios" kompanijos yra pakankamai didelės, todėl jų akcijomis gali būti prekiaujama vertybinių popierių biržose, tuo tarpu mažesnės nekotiruojamos kompanijos vadinamos "privačiosiomis", nors didelę dalį jų akcijų gali turėti visuomenė. Kai kuriose šalyse apie didelę kompaniją sakoma, kad ji yra privati, jei jos akcijos neprieinamos plačiajai visuomenei. JAV tarp atvirųjų ir privačiųjų kompanijų didelio skirtumo nėra, daugelis kompanijų paprasčiausiai turi pažymėjimą *"Incorporated".*

21 KAS YRA NUOSAVAS KAPITALAS?

Nuosavybė kompanijoje, arba dar kitaip - nuosavas kapitalas (*equity*) - yra patvirtinamas ant popieriaus, vadinamo akcijomis, teigiančio, kad "šios akcijos turėtojui priklauso šios kompanijos dalis".

Kai kompanija pelninga, jos savininkai turi naudą, gaudami dividendus arba parduodami savo akcijas už didesnę pinigų sumą,negu jie mokėjo iš pradžių. Tačiau, kai kompanija praranda pinigus, dividendai sumažėja arba jų apskritai nėra, tada ir akcijos kaina yra linkusi mažėti. Blogiausiu atveju kompanija bankrutuoja, būdama skolinga daugiau, negu ji gali mokėti. Tada akcijos tampa bevertės ir savininkai praranda visus į šias akcijas investuotus pinigus.

Kompanijos akcininkams mokama tai, kas lieka po atsiskaitymų su tiekėjais, bankais ir obligacijų savininkais. Yra rizikos, kad po visų išmokėjimų jiems apskritai gali nieko nebelikti. Atlyginimas yra toks: kai kompanija uždirba daug, akcininkams atitenka viskas. Taigi turint nuosavą kapitalą rizikuojama labiau, bet tuo pačiu egzistuoja ir galimybė daugiau pasipelnyti.

Kiek rizikingos esti visos investicijos,tačiau akcijos laikomos daug rizikingesnėmis už obligacijas, kurios yra susitarimas, kad kompanija po tam tikro laiko mokės tam tikrą pinigų sumą. Priešingai nustatytoms pajamoms už obligacijas, pajamos iš nuosavo kapitalo yra nežinomos. Kad investitoriams būtų atlyginta už jų riziką, nuosavybė turi tendenciją uždirbti didesnes pajamas išmokamų dividendų forma arba didėjant pačiai nuosavybės vertei, kai kompanijos nepaskirsto uždirbto pelno. Akcijų vertė dažnai kyla ir krenta gana staigiai, tuo tarpu obligacijos linkusios į stabilumą. Obligacijų savininkai yra kompanijos kreditoriai su garantuotomis pajamomis iš savo investicijų, o akcininkai yra savininkai, rizikuojantys savo nuosavybe bei gaunantys atlyginimą už ją.

Tarptautinės investicijos į kapitalą nėra apribojamos vien pagrindiniais Londono, New Yorko ir Tokijo finansų centrais. Nuosavybės kapitalas dabar gali būti dalis maisto parduotuvės Maskvoje arba dalis kylančios Tailando pramonės. Tai gali būti viešbučio Rio de Žaneire arba elektros lempučių kompanijos Budapešte nuosavybės dalis. Nuosavas kapitalas reiškia savininko teises, ir leidžiamas jis dabar beveik kiekvienoje pasaulio šalyje.

22 KAS YRA BALANSAS?

Jei paprastas kokoso sulčių kioskas Samoa salos pakrantės pliaže būtų traktuojamas kaip kompanija, jos balansas susidėtų iš tokių elementų: aktyvų, t.y. turto (*assets*), - kokoso riešutų, medžiagų, būtinų sultims pagaminti bei parduoti, ir grynųjų pinigų. Jei veiklai pradėti buvo kas nors skolintasi, šios skolos turi būti įrašytos kaip pasyvai, t.y. skolintojų nuosavybė (*liabilities*). Tai, kas lieka, atėmus skolas iš aktyvų, priklauso veržliam prekiautojui sultimis ir yra jo (akcininkų) kapitalas.

DŽILIGANO KOKOSO SULČIŲ KOMPANIJOS LTD. (SAMOA SALOS FILIALO) BALANSAS

Aktyvas		Pasyvas	
Grynieji pinigai:		Skolos:	
$10 monetomis:	$10	pasiskolintas peilis:	$10
Atsargos:			
10 kokosų	$10		
Fiksuotas turtas:			
Įrankiai (peiliai, stalas):	$80	akcininkų kapitalas:	$90
Iš viso aktyvų:	$100	Iš viso pasyvų:	$100

Visi kompanijos aktyvai ir pasyvai - net jeigu ji tokia maža, kaip kokoso sulčių kioskas Ramiojo vandenyno pietuose - gali būti susumuojami, kad matytume, kiek kompanija skolinga ir ką ji turi. *Balansas* ir yra toks apibendrinimas, kompanijos padėties nuotrauka tam tikru laiku.

Balansas susideda iš dviejų sąrašų, sudėtų greta. Kairėje pusėje kompanija surašo viską, kas jai priklauso (kuo ji disponuoja) - tai grynieji pinigai ir "fiksuotas turtas", susidedantis iš *žemės, fabrikų, įrengimų* ir apimantis viską nuo pastatų, transporto priemonių iki įrankių, pieštukų bei kopijavimo aparatūros. Ši pusė turi pavadinimą *aktyvai.* Kitoje pusėje kompanija surašo savo įsiskolinimus, kuriuos sudaro visos pretenzijos į įmonės aktyvus (turtą), - pradedant kreditorių ir baigiant kompanijos savininko. Ši dalis vadinama *pasyvais.* Abiejų sąrašų sumos turi būti vienodos; bet kurie aktyvai, nepareikalauti kompanijos kreditorių, priklauso savininkams.

Kai kompanijos akcininkai susėda pasižiūrėti, kas jiems realiai priklauso, mato, kas išvardinta abiejose balanso pusėse. Iš aktyvo atėmus kompanijos pasyvus (įsiskolinimų sumą), apskaičiuojama akcininkų kapitalo *(stockholders' equity)* suma, kad būtų matyti, kas jiems priklausytų, grąžinus visas kompanijos skolas. Šį skirtumą įprasta vadinti balansine verte *(book value).*

Jeigu pasyvai, pavyzdžiui, banko paskolos, pradeda viršyti kompanijos aktyvus, akcininkai ima nerimauti ir pardavinėti savo akcijas. Jie nenori sulaukti dienos, kai kompanija nebegalės sumokėti skolų ir bus priversta skelbti bankrotą, akcininkų nuosavybę sumažindama iki nulio.

Apskaitos tikslas - akcininkus aiškiai informuoti apie kompanijos būklę. Ši nuotrauka, kuri paprastai yra publikuojama kartą per metus, gali būti ir valdymo priemonė, parodanti mums, ar efektyvi kompanijos veikla, ar ji galės tęsti verslą.

DŽILIGANO KOKOSO SULČIŲ KOMPANIJOS LTD. (SAMOA SALOS FILIALO) PELNO IR NUOSTOLIŲ ATASKAITA

LAIKOTARPIUI: UŽ 1 METUS

Pajamos (iš kokoso sulčių pardavimo):	$50
Parduotų prekių kaštai (sumokėta kokoso riešutų rinkėjams):	$10
Kitos išlaidos (reklama pliaže):	$10
Bendrasis pelnas:	$30
Mokesčiai (tarifas 33%)	$10
Grynasis pelnas:	$20

23 KAS YRA PELNO IR NUOSTOLIŲ ATASKAITA?

Bet kuri įmonė, - ar ji būtų garsi transnacionalinė korporacija, ar kokoso sulčių kioskas pietinėje Ramiojo vandenyno dalyje, - turi apibendrinti viską, ką uždirbo ir išleido per tam tikrą laiką. Ši kompanijos nuoseklios veiklos apžvalga yra vadinama pajamų ataskaita arba pelno ir nuostolių ataskaita *(profit and loss statement - P&L).*

Kompanija, gamindama ir parduodama kokoso sultis pietinėje Ramiojo vandenyno pakrantėje, turės pradėti pelno ir nuostolių ataskaitą nuo visų pajamų, gaunamų pardavus jos produktus, susumavimo. Norint nustatyti kompanijos pelną, kompanijai reikia atimti visas savo išlaidas iš savo pajamų sumos. Pirmiausia turėtų būti atimti sulčių gamybos kaštai, juos pavadinus "parduotų prekių kaštais". Taip pat reikia suskaičiuoti ir tokias išlaidas, kaip atlyginimai bei turto priežiūros išlaidos. Po to turi būti atimtos ir kitos išlaidos, pavyzdžiui, palūkanos už paskolas.

Pagaliau iš uždirbtų pajamų sumos turėtų būti atimtas fiksuoto turto, kaip antai: mechanizmai, įranga, *nusidėvėjimas,* vertės

sumažėjimas. Nusidėvėjimas sukelia problemų apskaitoje, kadangi nėra tikslaus būdo nustatyti, kiek iš tikrųjų sumažėjo fiksuoto turto vertė per tam tikrą laiką. Daug kompanijų pasinaudoja šiuo neapibrėžtumu ir parodo kiek įmanoma daugiau "nuostolių" per kuo trumpesnį laiką, tuo mažindamos pelną, kad pirmaisiais turto naudojimo metais mokėtų kuo mažiau mokesčių. Atidėjus mokesčių mokėjimus, kompanijos gali uždirbti labai vertingas palūkanas už nepaskirstytą pelną.

Kai iš pajamų atimamos visos išlaidos, kompanija gali matyti, kiek iš viso yra pelno arba nuostolių. Tai yra visiems žinomas bendros sumos rodiklis. Jis parodo mums, kiek pasikeitė kompanijos aktyvai ir pasyvai per metus.

Kitas būdas kompanijos veiklai suprasti - peržvelgti jos pinigų srautus *(cash flow)*. Šis rodiklis išmatuoja faktiškus pinigų srautus - realiuosius pinigus - įplaukiančius (gautus) ir išplaukiančius (išleistus) iš kompanijos per tam tikrą laiko tarpsnį. Kompanijos pinigų srautas, arba "pinigų suma", eliminuoja visus apskaitos triukus ir parodo, ką kompanija iš tikro gavo. Ir nors tai nieko nesako apie kompanijos pelną, pinigų srautai kartais parodo aiškesnį vaizdą apie tikruosius kompanijos uždarbius, nes pinigų srautų rodiklyje nėra apskaitos metodikos elementų, tokių, kaip, pavyzdžiui, nusidėvėjimas.

Pinigų srautų, pelno ir nuostolių ataskaitos suteikia labai svarbią informaciją, norint suprasti bet kokios organizacijos, tarkim, Pasaulio gyvūnijos išsaugojimo fondo (*World Wildlife Fund*) arba Jungtinių Tautų, pajamas, išlaidas ir pelnus. Net jeigu kompanijos pelnas neišdalinamas akcininkams, vis tiek kiekvienai organizacijai būtina rengti pelno ir nuostolių ataskaitą, kad jos veikla būtų apskaičiuojama ir matytųsi, ar ši veikla efektinga bei sąžininga.

24 KAIP NUSTATOMA GRYNOJI VERTĖ?

Kompanijos arba personalinės įmonės pinigais išreikšta bendra vertės suma visame pasaulyje vadinama grynąja verte *(net worth)*. Pavyzdžiui, individo kapitalo grynoji vertė yra apskaičiuojama, sudėjus jos aktyvus (turtą), tokius, kaip namai, automobiliai, pinigai bankų sąskaitose, ir atėmus pasyvus - užstatus, kredito kortelių čekius ir kitas paskolas.

Kompanijos grynoji vertė apskaičiuojama irgi tokiu pat būdu - iš jos aktyvų atėmus pasyvus. Balanse kompanijos grynoji vertė yra pavadinta akcininkų nuosavybe *(shareholders' eguity)*.

Problemos atsiranda tada, kai kompanijos balanse yra nematerialaus turto, tokio, kaip prekybos ženklai, kuris negali būti traktuojamas taip pat, kaip kiti aktyvai. Daugelis apskaitininkų tokį turtą vadina reputacija *(goodwill)*, nors šis terminas retai kada apibūdina gerus kompanijos darbus arba labdaringus veiksmus. Didžiulę kainą, kurią karališkoji šeima sumokėjo už anksčesniųjų savo rūmų Vengrijoje įsigijimą, apskaitininkai gali pavadinti reputacija. Reputacija dar vadinamas firmos ženklo vertingumas arba firmos prestižas - tai nematerialus turtas, kurio negalima parduoti taip, kaip kito turto.

Kadangi reputaciją ir kitą nematerialų turtą yra sunku įvertinti, daugelis analitikų, apskaičiuodami kompanijos realiąją vertę, linkę jo neįrašyti. Užuot ėmus ir paprasčiausiai sudėjus visus kompanijos aktyvus, o po to iš tos sumos atėmus visus pasyvus, kartais naudingiau kompanijos pasyvus atimti iš materialaus jos turto: pinigų, pastatų, įrengimų. Šitaip gauname kompanijos materialaus turto grynąją vertę - gerokai konservatyvesnį kompanijos vertės rodiklį.

Grynoji vertė dar vadinama *balansine verte*, nes ji parodo, kiek pagal apskaitos duomenis liktų, jeigu kompanija būtų likviduoja-

ma, išparduodant jos turtą - pastatus, kompiuterius, obligacijas bei sugrąžinus skolas - apmokėjus sąskaitas, banko paskolas, užstatus. Kitų kompanijų prisijungimo arba jų įsigijimo metu dileris žiūri, kokia yra kompanijos grynoji vertė, kad būtų aišku, kiek gaunama pelno pardavus kompanijos aktyvus.

Kompanija gali būti verta daugiau už jos grynąją vertę, ypač jeigu ji turi aiškias perspektyvas augti ar puikią pasaulinę reputaciją, ar didelį patyrimą užsienio rinkose.

25 KOKS YRA TARPTAUTINIS KOMPANIJŲ PALYGINIMAS?

Kompanijos akcijų kainą lemia du dalykai: kompanijos vertė ir pelnai, kuriuos ji gali uždirbti ateinančiais metais. Kompanijos pelnai, kaip ir obelų arba apelsinmedžių metinis derlius, paprastai suskaičiuojami kiekvienų veiklos metų pabaigoje.

Kompanijos akcijų kainos pagrindas yra jos pelno rodiklis, išreiškiamas santykine forma ir vadinamas kainos ir pelno (k/p) santykiu *(price/earnings (p/e) ratio)*. Didėjant kompanijos pelnui, paprastai kyla ir akcijos kaina, o k/p santykis išsilaiko panašus į kitų šios šakos kompanijų k/p santykį. Pavyzdžiui, jeigu kompanijos, kurios k/p santykis yra 10/1, akcijos kaina dešimt kartų viršija per metus uždirbamo pelno sumą, vadinasi, akcija gali atsipirkti per dešimt metų.

Norėdami palyginti įvairių šalių akcijos k/p santykį, susiduriame su tokia problema: kiekviena šalis turi savas apskaitos taisykles, todėl vienoje šalyje pelnas gali būti padidintas, o kitoje - sumažintas. Gana sunku spręsti apie kompanijos vertę, jeigu įkainojimo (įvertinimo) taisyklės būna skirtingos. Užuot klausus

"Ar kaina per aukšta?", labiau tiktų klausti "Ar skelbiamas pelnas yra per mažas?"

Dėl to, kad Japonijoje yra kitokios sąskaitybos taisyklės, jos kompanijos, remdamosios Europos ir Šiaurės Amerikos standartais, pelną gali skelbti mažesnį už apskaičiuotą. Pavyzdžiui, daugelis japonų skelbia savo pelnus, neatsižvelgdami į nuosavybę, turimą kitose kompanijose. Mitsubishi Trust kompanijos 5 % dydžio nuosavybė Kirin Breweries kompanijoje gali atsispindėti pirmosios kompanijos akcijos kainoje, tačiau nebus įrašyta į jos pelno ataskaitą. Todėl ir Japonijos akcijos k/p santykis, palyginus su Vakarų šalių standartais, dažnai atrodo aukštas.

Kitas apskaitos metodas, labai įvairuojantis pasaulio šalyse, yra *nusidėvėjimo* apskaičiavimas. Tai teoriškas turto "netekimas", kurį kompanijos gali skelbti savo mokesčių deklaracijose, nusidėvint tokiems aktyvams, kaip pastatai ir mechanizmai. Japonijoje kompanijos naudoja "pagreitinto nusidėvėjimo (*accelerated depreciation*) apskaitos metodą", kad būtų rodomas mažesnis pelnas pirmaisiais šio turto naudojimo metais. Daugelis Vakarų valstybių tokiu apskaitos metodu naudotis neleidžia. Jeigu Japonijoje kompanijos turėtų taikyti tuos pačius, kaip ir Vakarų šalyse, nusidėvėjimo metodus, atitinkamai padidėtų ir jų skelbiamas pelnas. Dėl šių priežasčių daugelis stambių investicijų institucijų pačios analizuoja pasaulio šalių finansines ataskaitas ir perskaičiuoja užsienio kompanijų pelnus, remdamosios bendrai priimtomis apskaitos taisyklėmis. Tik atlikus tokius perskaičiavimus, galima sugretinti įvairius užsienio kompanijų akcijos k/p santykius.

26 KAS YRA AKCIJŲ PAKETO PIRKIMAS UŽ SKOLINTUS PINIGUS?

Svertas leidžia pakelti didelį svorį, turint labai nedaug sveikatos. Kontrolinio akcijų paketo pirkimas *(leveraged buyout - LBO)* remiasi tokiu pat principu, kai, panaudojus palyginti mažą pradinių investicijų sumą, pasiskolinama milžiniška suma pinigų ir įsigyjamas kontrolinis kompanijos akcijų paketas.

Šio įsigijimo esmė tokia: panaudojant kitų žmonių pinigus nupirkti kompaniją, o tada greitai jos pinigais grąžinti skolas. Dažnai tai pasiekiama priverčiant valdymo personalą parduoti turtą ir pakeisti firmos struktūrą. O tikslas - valdyti mažesnę, bet pelningesnę kompaniją.

Perkant kontrolinį akcijų paketą, pasinaudojama faktu, kad kompanijos savininkai yra ne jos valdytojai, o akcininkai. Pavyzdžiui, banko prezidentas nėra banko savininkas, o įmonės valdytojas nėra jos savininkas. Kompaniją perima tas, kuris turi pakankamą kiekį akcijų. Jeigu kuris nors investitorius arba jų grupė mano, kad jie kompaniją tvarkytų geriau ir uždirbtų daugiau pinigų akcininkams, gali pabandyti ją perimti. Jeigu kompanijos valdyba pradeda priešintis naujųjų akcininkų, perėmusių kontrolę, tikslams, kompanija tampa "kovos arena".

Kontrolinio akcijų paketo pirkimo specialistai paprastai perka kompanijas, įvertintas verte, mažesne už realią, turinčias dideles sumas nelabai produktyvaus turto: grynųjų pinigų, nekilnojamo turto arba kitų investicijų. Išardžius kompaniją ir pardavus vertingą turtą, - o tai vadinama "turto prarijimu" *(asset stripping)*, - galima grąžinti didžiules skolas, kurios buvo padarytos kompaniją įsigyjant. Daugelį sėkmingų kontrolinio akcijų paketo pirkimo atvejų 9-ajame dešimtmetyje finansavo "skudurinės obligacijos" *(junk bonds)* - labai naudingi vertybiniai popieriai, kurių savininkams išmokamos didelės palūkanos. Šių

vertybinių popierių savininkai buvo pasiruošę rizikuoti ir pirkti kontrolinį akcijų paketą, tikėdamiesi sėkmės. Jeigu pirkimas nepavyktų, palūkanos nebūtų išmokėtos ir tokios obligacijos iš tikrųjų būtų vien nieko vertos šiukšlės.

Kompanijos valdytojai gali pamėginti apsaugoti tokią kompaniją, padarydami ją "kovos arena" arba išardydami, arba panaudodami jos turtą ir supirkdami jos pačios akcijas, kad pakiltų kompanijos akcijų kaina. "Nuodų piliulė" *(poison pill)* apsaugo ir padaro kompaniją ne tokią patrauklią arba per brangią perėmėjui. Kartais valdytojai patys nusprendžia dalyvauti kontrolinio akcijų paketo pirkimo varžybose, mąstydami taip: "jeigu pats negali jų nugalėti, prisijunk prie jų". Jeigu valdyba perka kontrolinį akcijų paketą *(management buyout)*, yra susitariama įsigyti savo pačių kompaniją, pasiskolinus didžiulę sumą pinigų tam paketui pirkti.

Kai toks kontrolinio akcijų paketo pirkimas už skolintus pinigus pasiekia savo tikslą, nuo to tik geriau akcininkams, o pati kompanija tampa efektyvesnė ir vertingesnė. Jeigu taip neatsitinka, kompanija gali pražūti. Pavyzdžiui, jei ji savo naujų skolų nepajėgia grąžinti laiku, praeityje pelninga kompanija, įsigijusi tokį kontrolinį akcijų paketą, gali būti priversta skelbti bankrotą.

10 000 DOLERIŲ, INVESTUOTŲ NUO 1980 IKI 1990 METŲ, PER 10 METŲ UŽDIRBO TOKIUS PELNUS JAV DOLERIAIS:

Tarptautinės investicijos	10 metų įplaukos	Pelningumas procentais
Japonijos akcijos	$ 105 580	955 %
Impresionistinis menas	$ 87 140	771 %
Įvairios tarptautinės akcijos	$ 54 870	448 %
JAV akcijos (S&P 500 index)	$ 47 590	375 %
JAV akcijos (plėtojimo ir pajamų vertybiniai popieriai)	$ 42 030	320 %
Kinijos keramika	$ 41 710	317 %

Tarptautinės investicijos	10 metų įplaukos	Pelningumas procentais
Mišrūs JAV akcijų/obligacijų fondai	$ 36 150	261 %
Ilgalaikės JAV iždo obligacijos	$ 33 200	232 %
JAV pinigų rinkos fondai	$ 25 020	150 %
Deimantai (sumažinta kaina)	$ 17 600	76 %
Namai (JAV vidurkis)	$ 16 530	65 %
Infliacija (JAV vartojimo kainų indeksas)	**$ 16 410**	**64 %**
Aukso lydiniai	$ 7 900	21 %
Žemės ūkis (JAV Vakarinės dalies centras)	$ 7 630	23 %
Nafta (Saudo Arabijos, neapdirbta)	$ 6 600	34 %
Sidabro lydiniai	$ 1 700	83 %

27 KAIP PALYGINAMOS TARPTAUTINĖS INVESTICIJOS?

Tarptautines investicijas lyginti vienas su kitomis taip, kaip lyginame obuolius su apelsinais, yra keblus uždavinys. Kaip galima sulyginti investicijas į Japonijos akcijas su sidabro lydinių pirkimu? Obuolių arba apelsinų kainą galime nustatyti juos pasverdami, o tarptautines investicijas įvertiname, remdamiesi bendra jų uždirbto pelno suma - vertės padidėjimo bei dividendų arba kitų išmokėjimų suma.

Koledžo finansavimo fondai, pensijų fondų valdytojai, draudimo kompanijos, bankai ir individualūs investitoriai naudoja santykinį pelningumo (*yield*) rodiklį, norėdami palyginti savo didėjančias pasaulines investicijas. Tokiu būdu visas investicijų formas - nuo akcijų ir žaliavų iki meno kūrinių bei nekilnojamo turto - galima palyginti ir įvertinti pagal procentinį jų prieaugį: investicijų vertės procentinį padidėjimą per tam tikrą laikotarpį.

Lyginant šiuo būdu, investicijos į Japonijos akcijas, kurių prieaugis procentais yra apie 1000 % per dešimt metų, atrodys gerokai patrauklesnės už JAV pinigų rinkos fondus, uždirbančius tik 150 % prieaugį per tą patį laiką. Kalbant apie Kalifornijos

pensijų fondą, šis prieaugio skirtumas reiškia skirtumą tarp mažos ir didelės pensijų sumos. Tačiau procentais išreikštas investicijų prieaugis yra tik vienas iš jų įvertinimo kriterijų. Darydami galutinį sprendimą, turime atsižvelgti ir į rizikos laipsnį bei mokesčius.

Lygindami tarptautines investicijas, privalome atkreipti dėmesį ir į infliaciją. Pinigai yra verti tik tiek, kiek už juos galima nusipirkti prekių ir paslaugų. Jeigu kainos kyla, pinigai praranda savo vertę. Pavyzdžiui, jeigu norima išlaikyti tą pačią perkamąją galią dešimtį infliacijos metų, dešimties tūkstančių dolerių investicijos, padarytos 9-ajame dešimtmetyje, po dešimties metų turėtų padidėti iki 16 410 dolerių.

28 KAS YRA AKCIJŲ INDEKSAS?

Fermeriui, norinčiam pamatyti, kaip auga javai, visiškai nebūtina tyrinėti kiekvieno augalėlio. Dažniausiai pakanka apžiūrėti keletą jų, kad suprastum, koks užaugs derlius. Lygiai taip pat ir investitoriui, norinčiam susidaryti tam tikros dienos rinkos vaizdą, nebūtina stebėti kiekvieną parduodamą akciją. Visiškai pakaks dirstelti, kokios yra nedidelės grupės akcijų rinkos kainos, ir tą informaciją papildyti *indeksu,* kuris naudojamas apibūdinti visai akcijų rinkai (*stock market*).

Kiekviena iš svarbiausių akcijų rinkų turi bent vieną indeksą, kuris žymi kainas akcijų, reprezentuojančių rinką. Pavyzdžiui, Dou Džonso indeksas (*Dow Jones index*) žymi kainas trisdešimties pačių prestižiškiausių pirmaklasių akcijų, kuriomis prekiauja New Yorko Fondų birža (*NYSE*) - didžiausia Amerikos akcijų rinka. Kartais naudingiau pasekti plačiau aprėpiantį (platesnį) indeksą, kuris reiškia šimtų akcijų kainų vidurkį. Pavyzdžiui, *Standard & Poor's 500* nustato, kaip pasikeitė 500 skirtingų NYSE akcijų.

Kiekvienos grupės akcijų kainos yra indeksuojamos, akcijų kainų pasikeitimui suteikiant didesnį stambiausių kompanijų, tokių kaip IMB arba Nippon Telephone & Telegraph, svorį. Tačiau yra išimčių. Pavyzdžiui, *Nikkei-Dow Jones* indeksas Tokijuje - tai paprastas grupės akcijų kainų vidurkis, nepriklausantis nuo to, kokią reikšmę rinkoje turi tos akcijos. Šiuo atžvilgiu toks rodiklis iš tikrųjų yra ne indeksas, o vidurkis.

Daugelyje valstybių svarbiausias bankas arba naujienų agentūra, pavyzdžiui, *Dow Jones* New Yorke, pasirenka grupę akcijų, kad galėtų bet kurią dieną investitoriams pateikti rinkos veiklos įvertinimą. Pavyzdžiui, Japonijoje *Nikkei* pavadinimas indeksui buvo parinktas pagal Japonijos žymiausio finansinio laikraščio akronimą - *Nihon Keizai Shimbun.*

Londone svarbiausio akcijų indekso pavadinimas sutampa su pagrindinio finansinio laikraščio *The Financial Times* pavadinimu. Vokietijoje *FAZ* indekso pavadinimas taip pat atsirado iš žymiausio finansinio laikraščio *Frankfurter Allgemeine Zeitung.* Daugelyje kitų Europos valstybių bankai, pavyzdžiui, Ciūricho Credit Suisse arba Milano Banca Commerciale Italiana seka savo vardais pavadintų akcijų indekso grupėje esančių akcijų kainas.

AKCIJŲ RINKOS INDEKSAI IR PASAULINIAI VIDURKIAI

Australija, Sydney: All Ordinaries Index (visų paprastųjų akcijų indeksas)
Didžioji Britanija, Londonas: FT-SE 100 (Financial Times-Stock Exchange 100-Share Index)
Kanada, Toronto: Composite Index
Prancūzija, Paryžius: CAC 40 Index
Vokietija, Frankfurtas: DAX 30-Stock Index (Deutscher Aktien-Index)
Honkongas: Hang Seng Bank Index
Italija, Milanas: Banca Commerciale Italiana "Comit" Index
Japonija, Tokijas: Nikkei 225-Stock Index; Topix (Tokyo Stock Price Index)
Olandija, Amsterdamas: CBS Total Return General Index
Naujoji Zelandija, Aucklandas: Barclays Index
Singapūras: Straits Times Index
Pietų Afrika, Johannesburgas: All Gold Index, Industrial Index

Pietų Korėja, Seulas: Korea Composite Exchange Index
Ispanija, Madridas: General Index
Švedija, Stokholmas: Affaersvaerlden General Index
Šveicarija, Ciūrichas: Credit Suisse Index
Tailandas, Bankokas: Book Club Index
Jungtinės Valstijos, New Yorkas: Down Jones Industrial Average, Standard & Poor's 500

29 KOKIU BŪDU INVESTITORIAI NUSIPERKA UŽSIENIO ŠALIŲ AKCIJŲ?

Kai užsienio rinkų vaidmuo pasaulio ekonomikoje išsiplėtė, daugelis investitorių naudojasi naujomis galimybėmis įsigyti akcijų užsienyje. Tarptautiniai investitoriai gali nusipirkti beveik kiekvienos pasaulio kompanijos akcijų, net Rytų Europoje ir Tolimuosiuose Rytuose.

Vienas iš kelių investuoti kapitalą į užsienio kompanijas - paprasčiausiai nusipirkti akcijų pasaulinėse rinkose. Toyota akcijų Japonijoje arba Club Med akcijų Prancūzijoje jums gali nupirkti makleriai Tokijuje ar Paryžiuje, ir jos bus laikomos vietinių maklerių sąskaitose. Bet iki šiol užsienio akcijų kainos yra nustatomos užsienyje, o dividendai išmokami užsienio valiuta.

Norėdamos išvengti šių nepatogumų, daugelis kompanijų savo akcijas įrašo kaip sertifikatus vietinėse akcijų biržose. Sertifikatų kainos ir visi apmokėjimai įrašomi vietine valiuta, panašiai kaip kredito kortelės užsienyje yra apskaičiuojamos tos kortelės savininko šalies valiuta.

Iš esmės už tą pačią kainą užsienio akcijų sertifikatai jos turėtojui suteikia teises į užsienio akciją, kuri yra vadinama opcionine akcija *(underlying share)*. Jeigu keičiasi užsienio akcijos vertė, jos sertifikatas kitoje pasaulio dalyje taip pat keičia savo

vertę. Pavyzdžiui, Šiaurės Amerikos investitoriai gali nusipirkti *ADR - American Depository Receipt* - laisvą užsienio akcijų pasirašymą, deponuotą JAV banke. Šio *ADR* įsigijimas suteikia jiems teisę į užsienio akcijas. Todėl, nusipirkęs *ADR* Toyotos akcijoms, pirkėjas neprivalo rūpintis akcijų kainomis, išreikštomis jenomis, ir skaityti Japonijos laikraščius, sekdamas dividendus. *ADR* kainos yra nustatytos doleriais Šiaurės Amerikos biržose, o dividendai tiesiog įrašomi į savininko sąskaitą ją kredituojant.

Reikia, žinoma, atsižvelgti ir į riziką dėl valiutos, kadangi akcijų sertifikatų vertė priklauso nuo valiutos keitimo kurso. Grįžkime prie ankstesniojo pavyzdžio. Tarkim, Toyotos akcijų vertė krinta, tuomet Kalifornijoje gyvenantis Toyotos *ADR* savininkas gali "pasidaryti" pinigų, jeigu Japonijos jenų kursas dolerių atžvilgiu pakiltų tiek, kad pakaktų kompensuoti akcijų vertės sumažėjimą.

Jeigu įsigyti užsienio akcijų nuosavybę yra draudžiama arba tai padaryti sunku, investitoriai gali pirkti fondų akcijas, pavyzdžiui, Korėjos fondo, įkurto 9 -ajame dešimtmetyje ir leidžiančio užsienio investitoriams dalyvauti Pietų Korėjos akcijų rinkoje, kol užsieniečiams bus leista tiesiogiai pirkti Korėjos akcijų.

Kai kuriose valstybėse, pavyzdžiui, Šveicarijoje, be tradicinių vardinių akcijų *(registered shares)*, tarptautiniams investitoriams siūloma pasirinkti pateiktines akcijas *(bearer shares)*, kurias įsigijus nebūtina užregistruoti savininko pavardę, arba vadinamuosius dalyvavimo sertifikatus *(participation certificates)*[1], kurie, kaip ir kitos akcijos, duoda teisę gauti dividendus, bet nesuteikia teisės investitoriui balsuoti akcininkų susirinkimuose bei daryti sprendimus apie kompanijos valdymą.

[1] Vertybinis popierius, suteikiantis turėtojui nuosavybės teises, bet mažesnes negu paprastosios akcijos savininko.

30 KUO RIZIKUOJAMA DARANT TARPTAUTINES INVESTICIJAS?

Tarptautinis investavimas - rizikingas verslas. Pavyzdžiui, kai Rytų Europos valstybės komunistinę ekonomiką pertvarkė į laisvosios rinkos ekonomiką, nepaprastai sumažėjo rizika, kad kredituojamieji bus nemokūs, ir tie, kurie čia investavo pirmieji, pamatė, kad kai kurių jų investicijų vertė labai kyla. Tačiau kitose šalyse investitoriams ne itin sekasi, kadangi politiniai neramumai ir ekonominis chaosas bėdon įstūmė daug drąsuolių ir jie bankrutavo.

Tarptautinės investicijos yra susijusios su daugeliu rizikingų dalykų, bet kartu ir su papildomu uždarbiu. Pasauliniai investitoriai, tarp jų ir pensijų fondai bei universitetų rėmimo fondai, turi labai rūpestingai ištirti kiekvienos šalies politinę bei ekonominę padėtį prieš skolindami pinigus arba kitaip juos investuodami užsienyje. Pašalinus arba bent nustačius kai kuriuos rizikos faktorius, pasaulinių rinkų sėkmės ratas investitoriui gali pradėti suktis itin palankiai. Pavyzdžiui, bankai turi mokslinę metodiką, kaip nustatyti tarptautinių investicijų rizikingumą. Skolindami pinigus užsieniečiams, bankai dažniausiai rizikuoja ne tik dėl kreditavimo - ar grąžins paskolą laiku, ar mokės palūkanas, - bet ir nustato papildomas rizikos aplinkybes. Tai *valiutos rizika* ir *politinė rizika.*

Užsienio valiutos vertės pasikeitimai gali atnešti papildomo pelno arba gali praryti pajamas, kurios būtų uždirbtos iš kitais atžvilgiais sėkmingų investicijų. Škotijos našlių ir našlaičių fondas, kuris investuoja savo pinigus Tokijuje, gali konstatuoti, kad jų akcijos ir obligacijos labai padidino savo vertę Tolimųjų Rytų rinkose. Bet jeigu jenos vertė svaro sterlingų atžvilgiu Edinburge nukristų, šie užsienio uždarbiai, ko gero, pavirstų nuostoliais

tiems, kuriems reikia pinigų namie (keičiant jeną į svarus sterlingų).

Valiutų keitimo rizika investitoriui gali būti ir palanki. Pavyzdžiui, amerikiečiai, kurie investuoja, pirkdami Australijos akcijas, gali gauti didžiulius pelnus, jeigu Australijos dolerio vertė JAV dolerio atžvilgiu pakiltų. Pelnas, gaunamas investavus į tvirtą užsienio valiutą, kartais viršija vietinį pelną, kurį duoda pačios investicijos.

Paskolos, suteikiamos užsienio šalių vyriausybėms ir kompanijoms, taip pat susijusios su valiutos rizika, kai skolininkas grąžina paskolą ne tokia valiuta, kokia ją gavo. Pasikeitus valiutos keitimo kursui, investitorius gali gauti didesnį arba mažesnį pelną tuo atveju, jeigu paskola yra grąžinama skolintojo šalies valiuta. Dėl šios priežasties daugelis paskolų buvo suteikiamos trečiojo pasaulio valstybėms, pavyzdžiui, Brazilijai ir Meksikai ne vietine valiuta. Vakarų valstybių ir Japonijos bankai paprastai renkasi paskolas, išreikštas doleriais, jenomis, markėmis, dėl to, kad išvengtų valiutos keitimo rizikos.

Tarptautinės investicijos yra susijusios ir su politine rizika, kai žlunga vyriausybė arba paskelbiami nauji įstatymai, apribojantys tarptautinius išmokėjimus. Pavyzdžiui, jeigu yra nuverčiama demokratiškai išrinkta vyriausybė, vietinės rinkos gali žlugti iš pamatų, kadangi užsieniečių investiciniai pinigai paliks šalį.

Išanalizavus visus rizikos atvejus, tarptautinės investicijos turėtų duoti pelną, kuris atlygintų investitoriui už visą riziką. Apskaičiuoti rizikos laipsnį gali padėti finansinės padėties tyrimų ir politinių analitikų agentūros, tačiau spręsti, kokio pelno tikimasi ir kokią sumą reikia investuoti į rizikingą veiklą, turi pats investitorius.

31 KAS YRA AKCIJŲ FONDAS?

Žinodami, kad neverta visų kiaušinių dėti į vieną krepšelį, tarptautiniai investitoriai dažnai investuoja, sudarydami akcijų fondą (*equity fund*), kuris riziką paskirsto plačiam akcijų ratui. Iš esmės akcijų fondai apsaugo tik nuo rizikos netekti visų pinigų, investavus juos į vieną bankrutuojančią kompaniją. Šį akcijų fondą sudaro pluoštas įvairių vertybinių popierių, pavyzdžiui, akcijų arba akcijų opcionų, kuriuos fondui perka ir parduoda profesionalūs fondų valdytojai.

Dauguma tarptautinių investitorių nuspręsti, kaip elgtis su užsienio nuosavybės investicijomis, palieka šios srities aukštos kvalifikacijos valdytojams, kurie žino kiekvienos rinkos situaciją ir geba išvengti brangiai kainuojančių klaidų. Investitoriai, perkantys akcijas iš akcijų fondo, pavyzdžiui, Tolimųjų Rytų arba augimo akcijų fondo, išsklaido savo riziką, nes akcijos bus iš įvairių kompanijų. Jeigu kuri nors kompanija iš to akcijų fondo bankrutuoja, kiekvienas investitorius patirs minimalius nuostolius, nes kitos šio fondo kompanijos bus finansiškai stiprios.

Politiškai ir socialiai išprusę investitoriai, pavyzdžiui, koledžo rėmimo fondai, pirmenybę teikia investicijoms į akcijų fondą, nes tai atitinka jų ekonominius ir politinius tikslus. Pavyzdžiui, fondas, kuris pinigus investuoja tik į gamtos apsaugos kompanijas, gali sudominti žmones, savo pinigais siekiančius tam tikrų socialinių tikslų.

Tarptautiniam investitoriui siūloma daug įvairių akcijų fondų. "Augimo akcijų fondai" *(growth stock funds)* investuoja savo pinigus į akcijas kompanijų, kurios neišsidalina uždirbto pelno, o koncentruoja jį didelei plėtrai. "Pajamų akcijų fondai" *(income stock funds)* pinigus investuoja į jau veikiančias kompanijas, kurios moka stabilius dividendus. Šiomis investicijomis gali būti suinteresuoti pensijų fondai, kuriems pensijų išmokėjimui reikalingos stabilios pajamos. "Šalies fondas" *(country fund)* investitorius įgalina plėtoti tam tikras ribotos rizikos užsienio rinkas.

Akcijų fondai yra dvejopi. Vadinamasis "uždaras" investicijų fondas (*"closed-end" investment fund*) - Didžiojoje Britanijoje jį vadina "investiciniu trestu" - turi ribotą akcijų skaičių. Naujas investitorius tokio fondo akcijas gali nusipirkti atviroje rinkoje, kur jų kainą apsprendžia pasiūla ir paklausa. "Atviri" investicijų fondai (*"open-end" investment fund*) - Didžiojoje Britanijoje juos vadina "pajininkų trestu" - išleidžia į apyvartą naujas akcijas, jeigu atsiranda naujas investitorius. Tokių akcijų kainą apsprendžia fonde turimo akcijų paketo vertė.

32 KUO SKIRIASI BANKROTAS ĮVAIRIOSE ŠALYSE?

Terminas *bankrotas* yra susijęs su viduramžių Italijos tvarka, kai būdavo laužomi pirklių, negalinčių grąžinti skolų, stalai, o sulaužius pirklių stalus (itališkai *banco*), jie jau nebegalėdavo tęsti savo veiklos. Šiuo metu bankrutuojančios kompanijos gali pasirinkti - arba tuoj pat likviduoti savo turtą, arba joms dar leidžiama grąžinti skolas prižiūrint teisininkams.

Kapitalistinė sistema turi nemaža būdų vilioti investitorius naujiems rizikingiems sumanymams, o bankrotas - tai lazda, verčianti kompanijas veikti tinkamai. Kompanijos akcininkams abiem blogiausiais atvejais tenka didžiausia dalis ne tik šlovės, bet ir skausmo. Kai kompanija yra pelninga, akcininkai arba gauna dividendus, arba džiaugiasi kompanijos akcijų vertės padidėjimu. Jeigu kompanija netenka tiek pinigų, kad nebegali grąžinti savo skolų, skelbiamas bankrotas, ir akcininkai pamato, kad jų investicijos išnyko, nes turimi kompanijos pinigai buvo išleisti grąžinti skoloms kreditoriams - tiekėjams ir obligacijų savininkams.

Daugelyje kapitalistinių valstybių bankrutuojančioms kompanijoms siūloma mėginti tęsti veiklą, teisiškai jas prižiūrint, kad būtų surinkta pinigų suma, kurios pakaktų kreditorių skoloms grąžinti. Tai panašu į sudaužyto automobilio taisymą, užuot vežus jį sąvartynan. Panašiai ir verslas dažnai gali atsigauti jį reorganizuojant teismo nustatyta tvarka.

Toks pertvarkymas JAV bankroto įstatyme yra vadinamas pertvarkymu pagal "Vienuoliktąjį skyrių", o Didžiojoje Britanijoje - "administravimu" ir suteikia kompanijoms galimybę reorganizuotis bei tapti pelningoms.

Priešingu atveju įstatymas verčia bankrutuojančias kompanijas likviduoti turtą. JAV tai apibūdinama "Septintuoju skyriumi", o Didžiojoje Britanijoje - "atgavimu", kai turtas yra išparduodamas - likviduojamas, turint tikslą gautais pinigais grąžinti likusią kompanijos skolų dalį. Štai tokiais bankroto terminais yra naudojamasi įvairiose šalyse:

Šalis	Pertvarkymas (sanavimas)	Likvidavimas
Jungtinės Amerikos Valstijos	Chapter Eleven	Chapter Seven
Didžioji Britanija, Kanada	Administration	Receivership
Prancūzija	Règlement à l'amiable	Liquidation
Vokietija	Vergleich	Konkurs
Italija	Amministrazione	Liquidazione
Japonija	Kaishakoseiho	Tosan

33 KAS YRA KAPITALO RINKOS?

Užuot pasiskolinę pinigų tiesiog iš banko, vyriausybės ir kiti mokūs skolininkai - kompanijos ir tarptautinės agentūros - dažnai naudojasi pasaulio kapitalo rinkomis pinigams skolintis, išleisdami obligacijas bei kitas skolinimosi priemones. Dažniau-

siai tai leidžia gauti dideles pinigų sumas pigiau nei skolinantis tiesiog iš banko.

Tarptautinėse kapitalo rinkose yra išleidžiami vertybiniai popieriai ir jais prekiaujama visame pasaulyje. Tai popieriai, reprezentuojantys vertę, pradedant obligacijomis ir baigiant finansiniais fjučeriais (*financial future*). Kapitalo rinkos neturi vieno specialaus prekybos centro, prekyba vyksta su elektroninių ryšių tarp bankų ir jų prekybos salių pagalba. Elektroniniai ryšiai sujungia visą pasaulį - nuo Tokijo ir Singapūro iki Londono ir New Yorko. Šios kapitalo rinkos tarnauja vienam tikslui: pervesti pinigus iš tų, kurie jų turi, tiems, kuriems jų reikia ir kurie gali juos nusipirkti.

Po to šios skolinimosi priemonės gali būti perkamos ir parduodamos tarptautinėse rinkose kaip ir bet kuri kita prekė. Pinigų kaina, kurią sumoka skolininkas - tai palūkanų norma, nustatoma remiantis pinigų pasiūla ir paklausa. Kai paskoloms skirtų pinigų pritrūksta, skolininkas priverstas mokėti aukštesnę palūkanų normą. Kai pinigų yra daug, palūkanos mažėja.

Kapitalas - tai sukauptas turtas, sudarantis pagrindą visai ekonominei veiklai į rinką orientuotoje, arba kapitalistinėje, visuomenėje. Kapitalo rinkų negalima painioti su mašinų ir pastatų rinkomis, nors juos irgi vadina kapitalu, naudojamu kompanijose prekėms bei paslaugoms gaminti.

Tarptautinės kapitalo rinkos draugėn suveda viso pasaulio skolininkus ir skolintojus. Kapitalo rinkų investitoriai gali būti labai stambūs, sakysim, Didžiosios Britanijos vyriausybės darbuotojų pensijų fondas, arba smulkūs, tarkim, Šveicarijos fermeris, vietiniame banke turįs vertybinių popierių sąskaitą. Besiskolinantieji, tarp jų korporacijos, institucijos, vyriausybės - IBM, Pasaulio bankas, Švedijos karalystė - į pasaulio kapitalo rinkas kreipiasi kasdien.

Kai Šveicarijos investitorius perka Afrikos plėtros banko obligacijas arba Japonijos pensijų fondas investuoja, pirkdamas Australijos vyriausybines obligacijas, pinigai pervedami iš vienos

pasaulio dalies į kitą, kur jie gali būti naudojami ekonomikos vystymui ir augimui. Tokioje tarp savęs susietoje pasaulinėje ekonomikoje santaupų nereikia laikyti "po čiužiniu", nes jas galima investuoti ir produktyviai panaudoti tarptautinėse kapitalo rinkose.

34 KAS YRA OBLIGACIJA?

Akcijos - tai rizika ir atlyginimas už nuosavybę kompanijoje. Obligacijos - paprastas paskolos susitarimas, reiškiantis: "Aš, skolininkas, sutinku mokėti tau, obligacijų laikytojui, tam tikrą sumą pinigų nustatytu laiku ateityje".

Nors beveik kiekvienas gali išleisti į apyvartą obligacijų tarptautinėse obligacijų rinkose, įprasčiausi skolininkai yra stambios institucijos, pavyzdžiui, vyriausybės ir korporacijos. Užuot kreipęsi į kurį nors banką skolintis pinigų, vyriausybės į apyvartą išleidžia obligacijų ir taip surenka didžiules sumas. Dažniausiai jos išleidžia pasauliniu mastu vertybinius popierius ir parduoda juos bankams bei kitiems viso pasaulio investitoriams.

Obligacija iš esmės yra *IOU* (*I owe you* - aš skolingas tau - paprastas skolos dokumentas), popieriaus lapas, suteikiantis jos turėtojui teisę gauti tam tikrą sumą pinigų tam tikru metu. Skolininkas, kitaip tariant, obligacijų išleidėjas, prisiima du įsipareigojimus. Pirma, obligacijų išleidėjas privalo grąžinti pradinę skolos sumą, vadinamą pagrindine skolos suma *(principal)*. Antra, skolininkas turi periodiškai mokėti palūkanas - atlyginimą tiems, kurie pirko obligacijas, investuodami pinigus. Tokie palūkanų mokėjimai yra vadinami ir kuponais *(coupons)* - mažais popieriaus lapeliais, kurie buvo pridedami prie obligacijos. Kai operacijos pradėtos vykdyti elektroninių ryšių kanalais, kuponai tapo nebereikalingi.

Norint nustatyti obligacijos vertę, reikia apskaičiuoti, kiek palūkanų išmokama per visą obligacijos gyvavimo laikotarpį, ir šią sumą palyginti su kitomis palūkanas uždirbančiomis investicijomis tarptautinėse rinkose.

Obligacijų kainos nuolat kyla ir krinta, atspindėdamos rinką. Iš esmės jos seka palūkanų normą. Obligacija, už kurią mokama palyginti maža palūkanų norma, bus parduota su nuolaida, jeigu yra išleidžiamos didesnių palūkanų obligacijos.

Sakysim, žemų kuponų obligacija gali būti parduota už kainą, lygią 95% jos nominaliosios arba išperkamosios vertės. Tokia kaina nustatoma dėl to, kad ši obligacija būtų pakankamai patraukli, palyginus su kitomis obligacijomis. Užmokėjęs už obligaciją mažesnę kainą, pirkėjas gauna didesnį uždarbį, vadinamą pelningumu *(yield)* ir išreikštą procentais nuo investuotos sumos. Viskas vyksta panašiai kaip žaidimų aikštelėje, - kai vienas sūpuoklių galas kyla, kitas leidžiasi žemyn.

O kai palūkanų normos krinta, obligacijų kainos kyla. Palūkanų normos mažėjimo metu obligacijų su aukštu kuponu kainos turėtų didėti, kol tokios obligacijos pelningumas susilygins su kitų rinkoje esančių panašaus rizikingumo bei vienodo išpirkimo termino obligacijų pelningumu. Obligacijos kaina gali pakilti virš jos nominaliosios vertės, pavyzdžiui, iki 105%, ir tokios obligacijos ims konkuruoti su kitomis rinkos obligacijomis.

Obligacijos rizika - tai taip pat veiksnys, apsprendžiantis jos palūkanų normą bei kainą. Rizika - tikimybė, kad obligacija bus išpirkta. Kuo rizikingesnė obligacija, tuo didesnes palūkanas skolininkas turės mokėti investitoriui, kad jį prisiviliotų. Obligacijos, ypač vyriausybinės, yra gana patikimos investicijos. Tuo atveju, kai kompanijoje stinga pinigų sumokėti skolas akcininkams ir obligacijų savininkams, pirmenybę turi obligacijų savininkai. Vyriausybė blogiausiu atveju visada gali išpirkti obligacijas, išleistas nacionaline valiuta, paprasčiausiai išspausdindama daugiau pinigų.

Obligacijų kainos yra nuolat koreguojamos, kad galėtų varžytis su kitomis investicijomis pasaulio ekonomikoje. Šios kainos visada atspindi esamą politinę, monetarinę ir ekonominę padėtį.

35 KAIP PREKIAUJAMA OBLIGACIJOMIS?

Obligacijomis prekiaujama visame pasaulyje 24 valandas per parą. Prekyba vyksta bankų ir vertybinių popierių biržų prekybos salėse, kurios tarp savęs sujungtos sudėtinga elektroninių ryšių kanalų sistema. Stambiausios tarptautinės kapitalo rinkos yra Londone, New Yorke, Tokijuje, bet obligacijomis prekiauja beveik kiekvienas finansinis pasaulio centras Paryžiuje ir Bangkoke, Abu Dhabi ir Vancouveryje.

Kadangi obligacijų investitoriams yra sunku surasti atskirus pirkėjus bei pardavėjus, paprastai naudojamasi profesionaliais "rinkos kūrėjais" (*"market-makers"*), kurie ir atlieka pirkimo bei pardavimo operacijas. Nors tam tikra dalis obligacijų yra parduodama viešai prekybos salėse, panašiai kaip akcijų biržose, daugumą pasaulinių vertybinių popierių su stabiliomis pajamomis - obligacijų - parduoda bankai ir vertybinių popierių institucijos, veikdami savo klientų vardu kaip "rinkos kūrėjai".

Obligacijų rinka yra panaši į bet kurią kitą rinką, kurioje prekiautojai gauna pinigus, pirkdami pigiau ir parduodami brangiau. Norėdamas nusipirkti obligaciją arba ją parduoti, investitorius kreipiasi į jų prekiautoją, kuris kuria "rinką" iš dviejų kainų: "siūlomosios" kainos (*"bid" price*) ir "pasiūlytos" kainos (*"offer" price*). O prekiautojas "pasidaro" pinigų, nupirkdamas obligacijas žemesne "siūlomąja" kaina ir parduodamas jas aukštesne "pasiūlyta" kaina. Skirtumas tarp šių dviejų kainų yra vadinamas "žirklėmis" *(spread)*.

Rinka verčia prekiautojus obligacijomis išlaikyti tokias kainas ir kainų skirtumą ("žirkles"), kad jos galėtų konkuruoti. Kai kurios rinkos yra tokios konkurencingos, kad "siūlomoji" ir "pasiūlyta" kainos yra nustatomos procento dalimis, kartais tai išreiškiama 1/32 procento dalimi.

Obligacijos paprastai yra parduodamos kaina, apskaičiuota procentais nuo jų nominaliosios vertės. Kai tūkstančio dolerių vertės obligacijos kaina padidėja 16/32 procento dalių arba puse procento, jos vertė pakyla penkiais doleriais. Kadangi obligacijos nominalioji vertė ir jos palūkanų norma nesikeičia, pasikeitus obligacijos kainai, gaunamas jau kitas pelningumas. Obligacijų pelningumo apskaičiavimas yra labai sudėtingas, tad daugeliui prekiautojų prireikia kalkuliatoriaus, kad galėtų apskaičiuoti, kokią kainą reikia nustatyti, kad obligacijos palūkanų norma atitiktų besikeičiančią rinkos situaciją.

Kai kurios obligacijos, pavyzdžiui, JAV iždo obligacijos, tarptautinėse kapitalo rinkose pasitarnauja kaip visos rinkos barometras. Kadangi JAV iždo paskolos išleidžiamos milžiniškomis sumomis, tarptautiniai investitoriai, norėdami parduoti arba investuoti, linkę naudotis šia rinka. Apie JAV vyriausybinius vertybinius popierius sakoma, jog jie yra greičiausiai pasaulyje pinigais virstančios *(liquid)* obligacijos. Tokia nuomonė susidariusi dėl to, kad šiomis obligacijomis tarptautinėse rinkose galima prekiauti dideliais kiekiais bet kurio metu.

36 KAS YRA EUROPOS VALIUTA IR EUROPOS OBLIGACIJOS?

Šaltojo karo metu Tarybų Sąjunga stengėsi neleisti, kad pernelyg daug jos JAV dolerių atsargų kontroliuotų Jungtinių Valstijų valdžios organai. Tad pinigus pervedė į Europos bankus,

kad jie vis dėlto būtų laikomi užsienyje, o tos dolerių atsargos buvo pavadintos *eurodoleriais*. Dabar bet kokia valiuta, kuri laikoma užsienyje, netgi ne Europoje, yra vadinama Europos valiuta *(Eurocurrency)*. Pavyzdžiui, japonų jenos, laikomos New Yorko banke, yra vadinamos eurojenomis, Prancūzijos frankai, laikomi Honkongo banko sąskaitoje, vadinami eurofrankais.

8-ajame dešimtmetyje labai smarkiai pradėjo vystytis Europos valiutos rinka, nes arabų šalių naftos gamintojai, sekdami Tarybų Sąjungos pavyzdžiu, didelę dalį už naftą uždirbtų dolerių perkėlė į Europą. Šį užsienio nuosavybės antplūdį reikėjo kur nors investuoti, todėl bankai pradėjo leisti obligacijas, išreikštas JAV doleriais, tačiau nekontroliuojamas ir nereguliuojamas JAV vyriausybės. Tokias obligacijas imta vadinti Europos obligacijomis *(Eurobonds)*, nes jos buvo išleistos ne nurodytos valiutos šalyje. Po to bankai ir vertybinių popierių institucijos pradėjo leisti Europos obligacijas visomis pasaulinėmis valiutomis - Japonijos jenomis, Vokietijos markėmis, Australijos doleriais, Prancūzijos frankais.

9-ajame dešimtmetyje Europos obligacijų rinka be galo išaugo. Pinigai pradėjo plūsti į tokias nereguliuojamas rinkas, įsikūrusias daugiausia Londone, kuriose mokesčiai ir prekybos apribojimai buvo minimalūs. Investitoriams labai patiko ir tai, kad dauguma Europos obligacijų - pateiktinės obligacijos. Priešingai negu vardinės, pateiktinės obligacijos leido investitoriams likti anonimais, suteikdamos jiems galimybę nedeklaruoti pajamų už palūkanas mokesčių tarnyboms savo tėvynėje.

Kai Amerikos korporacijos susiorientavo, jog Europos obligacijų rinkoje galima išleisti obligacijas kur kas pigiau ir su mažesniais negu JAV apribojimais, Londone įsikūrusios Europos obligacijų rinkos veikla labai suaktyvėjo. Užsienio kompanijos ir vyriausybės čia pradėjo leisti apyvarton daugelį savo vertybinių popierių dažnai su mažesniais nei namie jų kaštais.

37 KOKIU BŪDU ĮVERTINAMOS INVESTICIJOS?

Išstudijuoti viso pasaulio kompanijų ir vyriausybių finansinius dokumentus būtų labai sunku net ir gerai nusimanančiam investitoriui. Todėl daugelis investitorių pasikliauja reitingo agentūrų sprendimu. Šių agentūrų darbas ir yra įvertinti viso pasaulio ekonomikoje dalyvaujančių skolininkų finansinį stiprumą.

Kiekvienas pinigus skolinantis asmuo, kompanija arba vyriausybė turi žinoti, ar skolininkas sugebės tuos pinigus grąžinti. Pavyzdžiui, obligacijų pirkėjui reikia žinoti, ar laiku bus mokamos palūkanos ir ar bus grąžinta pagrindinė skolos suma.

Reitingo agentūros naudoja įvairias sistemas klasifikuoti pasaulio kompanijoms ir skolinkams; paprastai žymėjimams naudojamos raidės nuo A iki D. Dvi didžiausios pasaulyje agentūros - Moody investitorių paslaugos (*Moody's Investors Services*) bei Standard & Poor's (*S & P*) suteikia "AAA" reitingą (klasę) stipriausiems skolininkams. Paskolos, suteiktos "AAA" reitingą turintiems skolininkams - JAV, Šveicarijai, Japonijai arba Pasaulio bankui - turi pačius didžiausius šansus būti sugrąžintos, laiku išmokant palūkanas.

Jeigu skolininko finansinis stiprumas silpsta, agentūros sumažina jo reitingą ir šitaip informuoja investitorius, kad atsirado nauja skolos rizika. Daugelis tarptautinių fondų yra investavę į obligacijas, kurių reitingas ne žemesnis kaip "A" arba "BBB". Tokios investicijos paprastai vadinamos turinčiomis investicinę klasę *(investment grade)*.

Jeigu žlungantis skolininkas pradeda praleidinėti palūkanų mokėjimus, jo reitingas nukrinta iki "C" arba dar žemiau. Reitingas "D" reiškia bankrotą. Skolininko reitingas gali lygiai taip pat pakilti, jeigu bus finansiškai stiprėjama. Pavyzdžiui, kai po 9 - ojo dešimtmečio baisios skolų krizės Meksika ir Brazilija pradėjo

grąžinti skolas, jų naujų ir jau esamų skolų reitingai atitinkamai kilo.

Kadangi investitoriai mažesnę palūkanų normą yra pasirengę gauti tik iš labai patikimų skolininkų,kompanijos ir vyriausybės reitingus vertina itin rimtai. Aukštas reitingas paprastai reiškia, kad skolintų pinigų kaštai yra mažesni. Aukščiausią reitingą turintys skolininkai, pavyzdžiui, Šveicarija ir Japonija, apyvarton gali išleisti obligacijas su mažesne palūkanų norma, negu tokios šalys, kaip Ekvadoras arba Indija, turinčios kur kas žemesnį reitingą.

Iš esmės reitingas nurodo investitoriams kelią, kaip įvertinti kiekvienos investicijos riziką. Skolininkas, kurio mokumo rizika yra didesnė, turi padidinti atlyginimą dažniausiai aukštesnių palūkanų normų forma.

38 KAIP TARPTAUTINĖMS INVESTICIJOMS PANAUDOJAMAS AUKSAS?

Auksas yra perkamas ir parduodamas beveik kiekvienoje pasaulio rinkoje už visas įmanomas valiutas: Egipto svarus Kaire arba dolerius sudėtingose prekių biržose Honkonge ar Čikagoje. Nors šiokia tokia prekyba vyksta atliekant komercines operacijas, sakysim, Amsterdamo juvelyras perka auksą kaip gamybos atsargas, vis dėlto daugiausia aukso perkama investuojant pinigus.

Aukso investitoriai yra įvairūs, pradedant galingais centriniais bankais, kurie naudoja auksą paremti savo šalies valiutai, ir baigiant pavieniais žmonėmis, kurie perka auksą, tikėdami, kad jis išliks vertingas infliacijos metu. Aukso vaidmuo bėgant metams keitėsi. Kol bankai ir vertybinių popierių institucijos dar

nebuvo elektroniniais ryšiais sujungti į vieną pasaulinę ekonomikos sistemą, auksas tarnavo kaip labai likvidi (greit virstanti pinigais) investicija, kurią bet kur ir bet kada buvo galima iškeisti į pinigus. Šiuo metu auksas labiau suprantamas kaip "apsauga", suteikianti investitoriams ramų prieglobstį smarkios infliacijos metu, kuomet tokios finansinės priemonės, kaip akcijos ir obligacijos, yra linkusios prarasti savo vertę. Kai infliacijos procesas pradedamas valdyti, auksas ima nebetekti savo tvirtumo, nes, priešingai nei kitos investicijos, jis nesuteikia palūkanų. Pelną galima gauti tik tada, kai aukso vertė kyla. Tai vadinama kapitalo padidėjimu *(capital gain)*.

Norint investuoti į auksą, galima nusipirkti aukso kasyklų arba investuojančių į aukso kasyklų vertybinius popierius bendrovių akcijų. Dauguma aukso investicijų yra jo pirkimas grynais, atsiskaitant iš karto, o auksą tuoj pat nugabenant į banko saugyklas, kuriose laikomi taurieji investitorių metalai. Auksas perkamas prekių biržose, pavyzdžiui, *Comex* New Yorke, arba daugelyje tarptautinių bankų, pavyzdžiui, *Credit Suisse* Ciūriche, kurių prekyba elektroniniais ryšiais yra valdoma visame pasaulyje.

Investitoriai gali nepirkti aukso už grynuosius pinigus, atsiskaitydami iš karto, o susitarti pirkti auksą ateityje. Toks pirkimas vadinamas fjučeriniu kontraktu *(futures contract),* kadangi jame numatytos periodiškų aukso tiekimų datos, paprastai kas trys mėnesiai. Fjučerinių kontraktų schema pagal kliento pageidavimus, kuri prisitaiko prie pirkėjo poreikių, yra vadinama kontraktu ateičiai *(forward contract)*.

Kaip tasai ant tėvo sprando sėdintis vaikas, judantis ta pačia kryptimi drauge su jį nešančiu tėvu, taip ir aukso kainos, mokant grynaisiais iš karto, bei fjučerinės kainos kyla ir krinta atitinkamai su kitų tauriųjų metalų rinkos kainomis. Jeigu perkant auksą už grynuosius pinigus, kaina kyla, fjučerio kaina paprastai irgi pakyla tiek pat. Apskritai visų brangiųjų metalų - aukso, sidabro, platinos - kainų kilimo tendencijos yra tokios pačios.

39 KAS YRA IŠVESTINĖS FINANSINĖS PRIEMONĖS?

Galbūt tai atrodo kaip kortų namelis, bet daugelis finansinių priemonių iš esmės yra tik kitų finansinių priemonių vertės atspindys. Šiuo metu būtų neįmanoma kompetentingai valdyti stambių tarptautinių investicijų, nežinant apie tokias finansinių priemonių išvestines, kaip opcionai, finansiniai fjučeriai, palūkanų normų mainai. Akcijų opcionas *(stock option)* leidžia investitoriui pirkti arba parduoti konkrečias akcijas iš anksto nustatyta kaina tam tikru laiku ateityje. Opcioną vadina išvestine finansine priemone, kadangi opciono vertę apsprendžia akcijų, kuriomis bus prekiaujama ateityje, vertė.

Finansinis fjučeris *(financial future)* - tai susitarimas pirkti finansinę priemonę - akciją arba obligaciją - nustatyta kaina tam tikru laiku ateityje. Pavyzdžiui, fjučerinės sutartys, sudarytos remiantis biržos indeksu, leidžia investitoriams gauti naudos, jeigu pirkimo metu tas indeksas padidėtų. Ir tai taikytina visoms akcijoms, kurias tasai indeksas apima. Pavyzdžiui, aukso fjučerio vertė kyla kartu su aukso kainų augimu, o akcijų, įeinančių į *Standard & Poor's 500* indeksą, fjučerio vertė didės, jeigu kils šis indeksas.

Esminė finansinių mainų *(a swap)* idėja - tai prekyba kažkuo, ką tu turi, mainais į tą, ko tu nori. "Mainų" vertybiniai popieriai - tai prekybinis susitarimas tarp dviejų ar daugiau šalių, paprastai bankų, apsikeisti turtu arba įsiskolinimais, pavyzdžiui, gaunamomis palūkanomis. Iš esmės šie "mainai" abiem pusėms leidžia įsigyti tokį turtą ir tokius pinigų srautus, kokių joms ir reikia. Bankai dažniausiai apsikeičia dviem paskolomis, kurios turi skirtingas palūkanų normas arba yra suteiktos skirtingomis užsienio valiutomis. Pavyzdžiui, bankas skolina pinigus klientams su nustatyta palūkanų norma, o pats yra pasiskolinęs pinigų su slankiąja arba periodiškai keičiama palūkanų norma. Norėda-

mas išvengti rizikos, kai paskolintų ir pasiskolintų pinigų palūkanų normos esti skirtingos, bankas sudaro palūkanų normų mainų sutartį su kita institucija ir pakeičia vieną palūkanų gavimo formą į kitą.

40 KAS YRA OPCIONAS?

Labai naudinga turėti opcioną (galimybę pasirinkti), t.y. teisę, bet ne įsipareigojimą pirkti arba parduoti ką nors ateityje iš anksto nustatyta (garantuota) kaina. Tada, kai kainos yra nepastovios, visada naudinga turėti opcioną (*option*), kad produktus pirktume iš anksto žinoma kaina.

Kadangi opcionu mes naudojamės tik tada, kai tai pelninga, visada gerai turėti kiek galima daugiau opcionų. Lenktyninio žirgo savininkas, turintis opcioną pirkti naujam grynakraujui žirgui už tam tikrą kainą, galės juo pasinaudoti, jeigu šis žirgas laimės Kentucky Derby lenktynes. Arba Naujosios Zelandijos avių fermos savininkas galės uždirbti pelno, turėdamas opcioną parduoti vilnai iš anksto nustatyta kaina kiekvieno sezono pabaigoje.

Finansų rinkose nieko negausi veltui, todėl ir opcionas kainuoja pinigus. Jo pardavėjui turi būti užmokėta už riziką, kurią šis prisiims, kai opcionu bus pasinaudota. Kita vertus, opciono pirkėjas rizikuoja galimybe pasinaudoti opcionu tuo laikotarpiu, kuris yra duotas šioms teisėms. Mat jeigu pirkėjas nepasinaudos, neatgaus už opcioną sumokėtos kainos. Apskritai, jeigu opciono turėtojai gauna pelną, tai pardavėjai patiria nuostolių, ir atvirkščiai.

Opciono vertė nustatoma keliais būdais, bet realiai ji priklauso nuo tikimybės pasinaudoti opcionu. Jeigu siūlomas toks opcionas, kuriuo niekas nesitiki pasinaudoti, jo kaina labai maža.

Opcionas daug brangesnis tada, kai yra puikios galimybės juo pasinaudoti.

Opcionai gali būti sudaromi bet kam, kas tik turi neapibrėžtą perspektyvą. Pavyzdžiui, niekas nežino, ar akcijų kainos kils ar kris, todėl verta turėti opcioną, suteikiantį teisę pirkti arba parduoti šias akcijas, jeigu jų kainos keistųsi reikiama kryptimi. Opciono vertė iš esmės priklauso nuo to, kaip keičiasi jo atstovaujamo turto - akcijų arba prekių - vertė.

Opciono vertę veikia dar du veiksniai, tai nepastovumas *(volatility)* - opciono atstovaujamo turto kainų pasikeitimo dažnumas, taip pat laiko vertė *(time value)* - opciono galiojimo laiko trukmė. Opciono, atstovaujančio labai nepastovių kainų turtą, pavyzdžiui, šokinėjančių kainų akcijas, vertė bus didesnė, negu opciono, kurio atstovaujamo turto vertė vos ne vos keičiasi. O tas opcionas, kuriuo galima naudotis keletą metų iš eilės, turės didesnę vertę už opcioną, kuriuo tegalima naudotis kelis mėnesius.

Investitoriams su opcionais elgtis reikia labai apdairiai, kadangi jų kainos yra gerokai nepastovesnės už turto, kurį jie atstovauja, kainas. Kadangi opcionas suteikia teisę pirkti arba parduoti didelį skaičių jo atstovaujamo turto akcijų, tai opciono kaina kaitaliojasi - abiem kryptim - kur kas greičiau negu apskritai rinkos kainos.

Opcionai atsirado ankstyvosios žemdirbystės laikais, kai rankos paspaudimu jie leisdavo fermeriams apsisaugoti nuo tokių prekių, kaip, pavyzdžiui, kviečiai arba vynuogės, kainų svyravimo. Išsiplėtus pasaulio ekonomikai, opcionai bei jų tarptautinės rinkos taip pat išplito, įtraukdami į savo sudėtį beveik visų rūšių produktus. Yra galimi užsienio valiutos opcionai, užsienio akcijų opcionai, kitų finansinių priemonių - kaip antai akcijų indeksų, fjučerių, palūkanų normų - opcionai.

41 KAS YRA PARDAVIMO IR PIRKIMO OPCIONAS?

Tarptautinėse rinkose opcionų prekyba vis labiau užgožia kitas prekes, o investitoriams siūlomas didelis opcionų pasirinkimas: Apple Computer akcijų, neapdirbtos Saudo Arabijos naftos bei Japonijos jenų. Pavyzdžiui, kavos kompanijos perka kavos opcionus, kad apsisaugotų nuo nepageidaujamų rinkos kainų svyravimų. Taip darydamos jos žino, jog blogiausiu atveju gali netekti tik to, ką išleido, pirkdamos opcioną iš pirmų rankų.

Opcionas, suteikiantis teisę pirkti (*call option*) - tai opcionas, kurio turėtojui leidžiama pirkti arba "pareikalauti grąžinti" kažką - tam tikra kaina ir nustatytu laiku ateityje. Opcionas, suteikiantis teisę parduoti (*put* option) - tai opcionas, kuris jo turėtojui leidžia parduoti arba, kitaip tariant, "įdėti" kažką į opciono pardavėjo rankas, jeigu to nebeverta ilgiau laikyti.

Patys populiariausi opcionai, kuriais prekiaujama tarptautinėse rinkose, tai teisės suteikimas pirkti arba parduoti akcijų. Pavyzdžiui, akcijų pirkimo opcionai duoda teisę už tam tikrą sumą tam tikra kaina ir nustatytu laikotarpiu pirkti akcijų, kurios dar vadinamos "po opcionu esančiomis" akcijomis *(underlying shares)*. Be abejo, tokio pirkimo opciono vertė kils, jeigu kils ir minėtų akcijų kainos.

Akcijų pardavimo opcionai suteikia teisę parduoti akcijas, jeigu jų kaina krenta. Taigi pardavimo opciono vertė padidės tada, kai "po opcionu esančių" akcijų kainos kris.

Na, o kas perka tokį pirkimo opcioną? Perka tie, kurie mano, jog "po opcionu esančio" turto kainos kils. Kai tokių akcijų kainos pakankamai pakyla, pirkimo opciono turėtojas gali pasinaudoti teise akcijas pirkti žemesne nei tuometinė rinkos kaina. Po to tas akcijas galima parduoti rinkoje ir gauti pelną. Na, o savininkas, turintis vertingą pirkimo opcioną, gali paprasčiausiai jį parduoti kitam ir gauti pelną, tuo būdu išvengdamas rūpesčių, atsirandančių dėl pasinaudojimo savo teisėmis.

O kas perka pardavimo opcioną? Perka tie, kurie mano, jog "po opcionu esančio" turto kainos kris. Tuo metu, kai akcijų kainos nukrinta pakankamai žemai, pardavimo opciono savininkas gali nusipirkti rinkoje akcijų ir, pasinaudojęs savo teisėmis, parduoti jas aukštesne kaina. Vertingo pardavimo opciono turėtojas šį opcioną gali taip pat parduoti, gaudamas pelną ir išvengdamas rūpesčių, kaip pasinaudoti opciono teisėmis.

Pardavimo ir pirkimo opcionai investitoriaus doleriui suteikia gerokai daugiau jėgos. Perkant arba parduodant turtą, reikalingas didelis kiekis pinigų, o opcionas investitoriui suteikia galimybę su gana nedidele pinigų suma gauti gražų pelną, jeigu tik rinkos rodikliai palankūs.

42 KAS YRA VALIUTOS OPCIONAS?

Kiekvienas, planuojantis keliauti į užsienį arba steigti įmonę kitoje valstybėje, norėtų žinoti, koks bus tos užsienio valiutos vertingumas tada, kai reikės keisti pinigus. Nepalankus valiutos kurso svyravimas gali baigtis tuo, kad pietūs Paryžiuje arba BMW automobilio importas pasirodys pernelyg brangūs ir jų bus atsisakyta.

Valiutos opcionas sudaro galimybes pavieniams investitoriams, verslininkams arba pirkliams turėti naudą iš besikeičiančios užsienio valiutos vertės. Pavyzdžiui, perkant arba parduodant valiutos opcioną, galima iš anksto nustatyti, kiek Šveicarijos frankų arba Japonijos jenų bus įmanoma nupirkti už JAV dolerį tam tikru metu ateityje.

Valiutos opcionas, kaip ir kiti opcionai, jo turėtojui suteikia teises, bet ne įpareigojimus pirkti arba parduoti nustatyta kaina ką nors, šiuo atveju - valiutą. Dažniausiai valiutos opcionai yra

Šveicarijos frankų, Prancūzijos frankų, Vokietijos markių, Didžiosios Britanijos svarų sterlingų ir Japonijos jenų kaina doleriais.

Valiutos opcionai, kaip ir visos kitos tarptautinės rinkos investicijos, gali būti spekuliacijos objektas. Investitoriai, kurie tikisi, kad valiutos vertė kils, pirkdami opcioną, gali uždirbti didelius pinigus, jeigu jų prognozės pasitvirtintų. Jeigu valiutos vertė kyla, opciono savininkas, turintis teisę pirkti valiutą, t.y. turintis valiutos pirkimo opcioną, gaus pelną. Jeigu Vokietijos markės vertė kyla, jos doleriais išreikšta kaina kyla taip pat, ir Vokietijos markių pirkimo opciono turėtojas gaus pelną.

Panašiai atsitinka tada, kai valiutos vertė smunka. Tada pardavimo opcionai yra vertingesni. Šveicarijos frankų pardavimo opcionas, kuris jo savininkui suteikia teisę parduoti Šveicarijos frankus nustatyta kaina ateityje, bus gerokai vertingesnis, jeigu Šveicarijos frankų vertė tarptautinėse rinkose sumažės.

Valiutos opcionus galima panaudoti ir kaip apsaugą prieš nepageidaujamus užsienio valiutos vertės pasikeitimus. Eksportuotojams, uždirbantiems pinigus visame pasaulyje, dažnai reikia žinoti, koks bus jų šalies valiutos vertės lygis. Pavyzdžiui, norėdami savo uždarbius apsaugoti nuo nuostolių valiutos svyravimų atveju, Vokietijos automobilių eksportuotojai gali nusipirkti valiutos opcionų ir tokiu būdu išvengti nepalankių kainų pasikeitimų, kadangi opcionas nurodo fiksuotą markės keitimo kursą tam tikru nustatytu laiku ateityje. Tokiu būdu valiutos opcionai leidžia plėstis pasaulio ekonomikai, neapsunkindami jos dėl to, kad prekiaujančios valstybės naudoja daug slankiųjų valiutos kursų.

43 KAS YRA ĮGALIOJIMAS?

Senovės vakarų šalyse medžiotojas kaip paskatinimą gaudavo teisę areštuoti nusikaltėlį. Medžiotojas jam sakydavo: "Aš turiu įgaliojimą (*warrant*) tave areštuoti". Įgaliojimas, duotas medžiotojui, yra panašus į finansinį,suteikiantį jo savininkui tam tikras teises. Pasienio sargybinio įgaliojimas duoda teisę areštuoti tam tikrus asmenis, o dauguma įgaliojimų, parduodamų pasaulio finansų rinkose, suteikia jų turėtojui teisę pirkti kompanijos akcijų už tam tikrą kainą tam tikru laikotarpiu. Tokie akcijų pirkimo įgaliojimai skiriasi nuo akcijų opcionų tuo, kad pirmuosius išleidžia pati kompanija, dažnai kartu su obligacijų emisija arba su vertybiniais popieriais, skirtais pirkti kontrolinį akcijų paketą.

Įgaliojimai gali būti susieti su obligacija, kuri suteikia apmokėjimo garantiją ir skatina investitorių pirkti obligacijas su mažesne palūkanų norma. Pavyzdžiui, daug Japonijos kompanijų išleidžia obligacijas su įgaliojimu nuosavybei, suteikdami investitoriams galimybę nusipirkti kompanijos akcijų.

Įgaliojimai yra panašūs į kuponus, kuriuos galima atkirpti nuo obligacijos ir parduoti atskirai. Obligacijos, kuriomis prekiaujama kartu su įgaliojimu, vadinamos *cum*, tai - lotyniškas žodis, reiškiantis "su", o jeigu obligacijomis prekiaujama, atkirpus įgaliojimą, tada tokia obligacija vadinama *ex*, lotyniškas žodis, reiškiantis "be".

Yra dar vienas būdas padaryti obligacijas patrauklesnes investitoriams. Tai obligacijų konvertavimas (keitimas) į kompanijos akcijas. Obligacijos su įgaliojimu suteikia teisę investitoriui už pinigus nusipirkti kompanijos akcijų, o konvertuojamos obligacijos suteikia teisę iškeisti pačią obligaciją iš anksto nustatytu laiku ir nustatyta kaina į tam tikrą kompanijos akcijų kiekį. Įgaliojimų ir konvertuojamų obligacijų tikslas yra pasiūlyti investitoriui atlyginimą ateityje - paprastai kompanijos akcijų forma,

- kad jis sutiktų su žemesne obligacijų palūkanų norma. Be abejo, valstybė arba tarptautinė organizacija, neturinti akcijų, niekada negalės išleisti obligacijų su įgaliojimu arba konvertuojamų obligacijų.

Tarptautinėse rinkose įgaliojimais prekiaujama įvairiomis valiutomis, daugiausia žymiomis: Šveicarijos frankais, JAV doleriais, Japonijos jenomis. Pavyzdžiui, daug įgaliojimų New Yorko akcijų biržoje išleidžia Amerikos kompanijos JAV doleriais, ieškodamos pinigų finansuoti kompanijų susijungimus ir jų įsigijimus. Investitoriai, perkantys tokius nuosavybės įgaliojimus, gauna teisę pirkti susijungusių kompanijų akcijų ateityje, darant prielaidą, kad tos kompanijos bus pelningesnės.

Reali įgaliojimo vertė yra jo laiko trukmė. Kompanija, išleisdama į apyvartą įgaliojimą pirkti savo akcijų, suteikia investitoriui galimybę palaukti, kol kompanijos akcijų kainos pakils. Kuo daugiau laiko veikia tasai įgaliojimas, tuo jis investitoriui vertingesnis.

44 KAS INVESTUOJA PASAULINĖSE RINKOSE?

Pasaulinėse rinkose investuojama dėl trijų pagrindinių priežasčių: spekuliacijos, hedžo (apsidraudimo) ir arbitražo.

Daugiausia pasaulinėse biržose investuoja spekuliuotojai (*speculators*). Jie tiki, kad rinka juda tam tikra kryptimi, ir perka bei parduoda, vadovaudamiesi ja. Pavyzdžiui, Olandų pensijų fondas New Yorko akcijų biržoje perka akcijų, tikėdamasis gauti pelno, kai pakils Amerikos rinkos kainos. Tačiau niekas negali žinoti, kaip bus iš tiesų, o spekuliuotojai ne visada nuspėja tarptautinių rinkų kryptį ar pasikeitimų laipsnį. Spekuliuotojai

rizikuoja. Jeigu rinkos svyravimai atitinka jų numatytą kryptį, jie gauna pelno. Jeigu ne - patiria nuostolių.

Įsiaudrinę spekuliuotojai balansuoja tarp kitų tarptautinių rinkų lošėjų - apsidraudėlių (*hedgers*) ir arbitražininkų (*arbitragers*), siekiančių išvengti rizikos.

Apsidraudėliai, priešingai nei spekuliuotojai, nemąsto, kur kryps kainos, bet stengiasi apsisaugoti nuo jiems nepalankių rinkos svyravimų. Vienišam pagyvenusiam kanadiečiui logiškas apsisaugojimas prieš infliaciją - tai, sakykim, nuosavas namas, kurio vertė kyla, kai nustatytų pajamų pensijos vertė mažėja. Eksportuotojai gali norėti apsaugoti būsimus uždarbius užsienio valiuta, pirkdami valiutos opcionus. Hedžas pašalina riziką ir šių investicijų nuostolius padaro panašius į kitų investicijų nuostolius. O arbitražininkai, siekdami išvengti rizikos, mėgina gauti naudos iš rinkos paklaidų. Jie perka rinkoje, kur pigiau, ir parduoda ten, kur brangiau. Sakysim, vokietis turistas gali turėti naudos dėl kainų ir valiutos kursų skirtumo, jeigu vokiečių gamybos kompaktinį diską nupirks New Yorke ir parduos jį draugams savo šalyje. Arbitražininkai nerizikuoja, kadangi jie perka ir parduoda tuo pat metu, naudos turėdami dėl to, kad pasaulio rinkos yra nepakankamai efektyvios. Terminas *arbitražininkas* vartojamas apibūdinti ir kompanijų perėmimo specialistams, kurie perka ir parduoda kompanijas, įvertintas per maža verte.

Dalyvaujant spekuliuotojams, apsidraudėliams ir arbitražininkams, rinkų veikla dažniausiai tampa efektyvesnė. Pavyzdžiui, jeigu rinkoje yra tik apsidraudėliai, nevaldomos kainos gali pakilti arba nukristi. Spekuliuotojai tvarko rinką taip, kad ji netaptų "vienos krypties eismo gatve", kadangi jie pradeda pirkti arba pardavinėti tuomet, kai kainos jiems pasidaro patrauklios. Arbitražininkai palaiko visų pasaulio rinkų kainų vienodumą, nes vienoje rinkoje, kur kainos per žemos, jie perka, o kitoje, kur kainos per aukštos - parduoda.

45 KUO STIPRUS EUROPOS EKONOMINIS SUSIVIENIJIMAS?

Sujungti žemyną, kuriame yra virš 35 valstybių ir beveik tiek pat kalbų, valiutų, kultūrų ir politinių sistemų - ne toks paprastas dalykas. Išskyrus trumpą tarpsnį, kai Europa buvo militarizuota - Romėnų ir Napoleono viešpatavimo laikais - šiaip jau ją visada dalino tvirtos politinės ir etninės sienos, trukdžiusios bet kokiems mėginimams susivienyti. Sakysim, Anglija dažniau pasirinkdavo glaudesnius santykius su buvusiomis savo kolonijomis visame pasaulyje, negu su europiniais kaimynais. Kitos valstybės, pavyzdžiui, Šveicarija, stengėsi bet kokia kaina išsaugoti nepriklausomybę bei neutralitetą.

Tačiau 9-ojo dešimtmečio pabaigoje Europos kontinentas pasirodė besąs labai pasikeitęs dėl politinių bei ekonominių poslinkių Rytų Europos komunistinėse valstybėse. Buvo nuspręsta sukurti jokių apribojimų neturinčią rinką Bendrosios rinkos šalyse Vakarų Europoje.

Šiuos greitus Europos pasikeitimus iš dalies sukėlė išorinės ekonominės jėgos. 9-ajame dešimtmetyje Vakarų Europa, pasižvalgiusi po pasaulį, pastebėjo, kad JAV Ramiojo vandenyno pakrantėse sukūrė milijonus darbo vietų ir sparčiai išplėtė ten savo veiklą. Tolimuosiuose Rytuose iškilo Japonija ir laisvajame pasaulyje pagal ekonominę vietą tapo antroja valstybe. Baimė, kad galì smarkiai atsilikti, ir buvo pretekstas nutiesti kelią į Europos integraciją.

Tuo pat metu Sovietų bloką Rytų Europoje sukrėtė ekonominės nesėkmės - TSRS, Lenkijoje, Vengrijoje, Rytų Vokietijoje, Bulgarijoje, Rumunijoje ir Čekoslovakijoje įvyko esminiai ekonominiai pertvarkymai,kuriuos Tarybų Sąjungos prezidentas Michailas Gorbačiovas pavadino *perestroika*. Laisvos rinkos ekonomikos modelis 9-ojo dešimtmečio pabaigoje buvo pradėtas kurti

EUROPOS ŽEMĖLAPIS

visoje Rytų Europoje, kartu vykstant radikaliems politiniams bei socialiniams pakitimams.

Tyrinėjant Europos susijungimą, išaiškėjo trys skirtingos valstybių grupės: Europos Bendrijos (EB) valstybės, Vakarų Europos valstybės, neįeinančios į Europos Bendriją, ir anksčiau buvusios komunistinės Rytų Europos valstybės. Sujungus tokias valstybes, atsirastų galingiausias pasaulyje ekonominis blokas. Gyventojų skaičiumi ir ekonomine veikla integruotos Europos valstybės pralenktų Japoniją arba JAV ir taptų ekonomikos milžinu.

46 KAS YRA EUROPOS BENDRIJA?

Prancūzijos prezidentas Charles'is de Gaulle'is mėgdavo skųstis, jog neįmanoma valdyti valstybės, kurioje gaminama 385 skirtingos rūšys sūrių. Dabar įsivaizduokime Prancūziją, prisijungusią prie kitų Europos valstybių ir sudarančią bendrą rinką su daugeliu skirtingų kalbų, kultūrų, valdymo organų bei skirtingų teisinių sistemų. Ir vis dėlto Europos Bendrija (*European Community*) tapo sėkminga sąjunga, sujungusia grupę Vakarų Europos valstybių į vieną ekonominį ir politinį bloką, kuris, atrodo, greit pasieks seną svajonę - sukurs Europos "Jungtines Valstijas".

Europos Bendrijos pradžia - 1957 metai, kai šešios valstybės - Belgija, Prancūzija, Olandija, Italija, Liuksemburgas ir Vakarų Vokietija pasirašė Romos sutartį įkurti Europos akmens anglies ir plieno bendriją, vėliau pavadintą Europos Ekonomine Bendrija (EEB). Pradžioje EEB buvo numatyta kaip muitų sąjunga, pašalinanti muitus ir kvotas prekiaujant tarp valstybių - bendrijos narių.

EEB plečiantis 8-ajame ir 9-ajame dešimtmetyje į ją įsijungė Didžioji Britanija, Airija, Danija, Graikija, Ispanija ir Portugalija, ir nuo tada ji tapo žinoma kaip Europos Bendrija (EB). Pradines sutartis papildė įvairūs politiniai, žemės ūkio, pramonės, pinigų politikos (monetariniai) susitarimai, tarp jų ir Bendroji Žemės ūkio politika - BŽŪP (*Common Agricultural Policy - CAP*), garantuojanti dideles subsidijas Europos fermeriams.

Norint supaprastinti sąskaitybą, buvo sukurtas Europos valiutos vienetas - ekiu (*European Currency Unit - ECU*), kurio oficiali vertė rėmėsi valiutų "krepšeliu" - tam, kad ekiu būtų kur kas stabilesnė nei bet kuri kita valiuta. Palaipsniui ekiu tapo populiaria valiuta, turinčia savas teises: ekiu obligacijos, ekiu sąskaitos banke ir ekiu atsiskaitomosios sąskaitos.

Pagaliau valstybės - EB narės - nusprendė sudaryti ekonominę ir politinę sąjungą, panašią į JAV arba Kanados. Buvo nuspręsta, kad geriausias būdas prekybai ir ekonominei plėtrai skatinti yra visų kliūčių tarp valstybių - sąjungos narių - pašalinimas, nesvarbu, ar tos kliūtys ekonominės, ar kokios kitokios. Planas panaikinti prekių, žmonių, paslaugų, pinigų judėjimo tarp bendrijos šalių barjerus yra populiariai vadinamas "Europa 1992" ir tapęs kelio į atnaujintą Europą simboliu.

Pašalinus vidaus kliūtis, EB sukurtų tikrą bendrąją rinką, kur galima būtų naudotis visais standartizavimo, gamybos, finansų sistemos, transporto, komunikacijų ir mokesčių pranašumais. Įvykdžius integraciją iki galo, EB šalys yra susitarusios atsisakyti dalies savo nacionalinio suvereniteto, kad būtų pasiekta tai, ką jos supranta kaip didesnę vertę ateityje: ekonominį bei politinį stiprumą.

Nors oficialiai skelbiamas bendrosios rinkos tikslas yra pašalinti prekybos barjerus, būgštaujama, jog EB pastatys įstatymais saugomą sieną ir neįsileis užsienio prekybos bei varžovų. Nuogąstavimas dėl tokios "Europos tvirtovės" daugelį prekybos partnerių skatina kurti savus blokus. Kol JAV dairosi į Kanadą ir Lotynų Ameriką, kad sukurtų savą be jokių apribojimų rinką, Japonija pradėjo stiprinti prekybinius ryšius su kitomis Azijos valstybėmis.

Europos valstybės, kurios išvengė EB narystės, pabijojo likti nuošalyje. Turtingiausios iš jų - Austrija, Suomija, Airija, Lichtenšteinas, Norvegija, Švedija ir Šveicarija - turėjo savo laisvos prekybos klubą. Šios grupės, vadinamos Europos laisvosios prekybos asociacija - ELPA (*European Free Trade Association - EFTA*), tikslas buvo skatinti prekybą, pašalinant muitus bei kvotas, nepažeidžiant politinės bei karinės nepriklausomybės.

Su savo pažangia industrine ekonomika ir laisva demokratine politine sistema minėtos valstybės logiškai turėtų būti EB, tačiau daugelis ELPA narių bijojo prarasti savo puoselėjamą politinę

nepriklausomybę. Kai kurios jų, pavyzdžiui, Šveicarija, EB narystę įsivaizduoja kaip rimtą grėsmę šalies neutralitetui.

Iš pradžių kelios ELPA valstybės pavieniui nusprendė tapti tikromis EB narėmis. Kitos nutarė pabandyti kurti specialius prekybinius susitarimus, kurie leistų joms dalyvauti EB rinkose, kol kas išlaikant savo neutralitetą bei nepriklausomybę. Pagaliau ELPA ir EB pasirašė susitarimą sudaryti išplėstinę bendrąją rinką - Europos Ekonominę Zoną (*European Economic Area - EEA*), kurioje nebūtų beveik jokių vidinių barjerų šalims - šio susitarimo narėms, o iš esmės - visai Vakarų Europai.

Rytų Europos valstybės, kurioms nėra galimybės įstoti į EB tikrosiomis narėmis, paprašė specialių prekybos sąlygų, kad patektų į viliojančią Vakarų rinką. EB aktyviai remia ekonominio išlaisvinimo idėją - kitoms Europos valstybėms prekiauti su EB, nesuteikiant toms šalims tikrojo nario teisių. Tokiu būdu šalys, ne EB narės, gali turėti verslo ryšius su EB ir nesijausti atstumtos, tuo pačiu nepadidindamos pastarosios narių skaičiaus.

47 KAIP KOMUNISTINĖ EKONOMIKA PEREINA Į KAPITALISTINĘ?

Kai 9 - ojo dešimtmečio pabaigoje buvusi Tarybų Sąjunga ir Rytų Europos šalys pasitraukė nuo komunizmo, blogiausias vaizdas atsivėrė ekonomikoje, o ne politikoje. Vienas baisiausių būgštavimų buvo, esą ekonominiai sunkumai, pereinant iš komunizmo į kapitalizmą, sukels pavojų naujai iškovotai politinei laisvei. Būgštavimai pasitvirtino 1991 metais Tarybų Sąjungoje, nepasisekus senosios santvarkos pučui.

Perėjimas iš komunizmo į kapitalizmą reiškia ne vien valdymo formos pakeitimą: pertvarkoma turi būti visa valstybės

politinė, socialinė bei ekonominė struktūra. Nors siekta įvairių politinių tikslų, iš esmės komunizmas yra ekonominė sistema, turėjusi tapti alternatyva nežabotam kapitalizmo išnaudojimui. Užuot leidus pačioms rinkoms spręsti svarbiausius klausimus, komunistinėje ekonomikoje viską nuspręsdavo centrinė vyriausybė, kuri tikėjo sukursianti lygiateisę "visuomeninę" (kolektyvinę) visuomenę.

Komunistinė sistema rėmėsi ekonomine ir socialine teorija, kurią devynioliktajame amžiuje sukūrė Karlas Marxas, kvietęs darbininkus paimti valdžią į savo rankas. Ši proletariato diktatūra praskynė kelią utopiniam socializmui. Tikslas buvo kapitalizmą, jo kančias ir nelygybę pakeisti "komunizmu" - decentralizuota bendrija, kurioje ekonominis gyvenimas yra organizuotas pagal principą: "iš kiekvieno pagal sugebėjimus, kiekvienam pagal poreikius".

Nors komunistinis centralizuotas planavimas kai kuriose šalyse sukėlė stiprų ekonomikos augimą, pavyzdžiui, 3 - ajame ir 4 - ajame dešimtmečiuose smarkų industrializavimą Tarybų Sąjungoje, dažniausiai tai baigdavosi ilgalaikėmis nesėkmėmis ir ekonomine stagnacija. Centralizuotas planavimas siekė statyti pramonės gigantus, tokius kaip metalurgijos kombinatai, automobilių gamyklos, laivų statyklos, kuriuose darbo gaudavo milijonai darbininkų, bet, apskritai paėmus, šie monstrai gamino prastos kokybės produktus ir teršė gamtą. Rytų Europos komunistinės valstybės pamatė, kad kuklų pokarinį jų augimą pralenkė trykštantys sveikata ir jėga kaimynai - Vakarų šalių kapitalistai.

9-ojo dešimtmečio pabaigoje prekių trūkumas sužlugdė daugumą komunistinių vyriausybių. Tačiau karštai laukiamos gerovės iš laisvos rinkos sistemos, kuri pagaliau buvo susigrąžinta, teks lūkuriuoti dar ilgai. Privatizuodamos valstybinę pramonę ir šalindamos apribojimus nuosavybei bei investicijoms, daugelis Rytų Europos šalių patyrė skausmingą ekonominį nuosmukį. Jų perėjimui iš komunizmo į kapitalizmą dažnai trukdė subyrėju-

sios infrastruktūros, didėjantis nedarbas, hiperinfliacija ir vidaus nesutarimai. Kadangi dauguma darbuotojų visą savo gyvenimą nugyveno totalitarizmo sąlygomis, jie net negalėjo suvokti kapitalizmo ir demokratijos esmės ir nenorėjo atsisakyti garantuoto darbo bei socialinio aprūpinimo mainais už kapitalistinės ekonomikos žadamą augimą.

Kai kurios valstybės pasirinko mišrią ekonomikos sistemą. Pereinamojo laikotarpio metu vyriausybė numato ekonominio saugumo priemones ir lėtai reformuoja ekonomiką. Tokią socializmo ir kapitalizmo kombinaciją įkvėpė Skandinavijos šalių, pavyzdžiui, Švedijos, sugebėjusios apjungti socializmo pranašumus su laisvos rinkos veiklumu, sėkmė.

Kitos valstybės pasirinko greito perėjimo į kapitalizmą kelią. Tikslas - ūmus ekonomikos, o taip pat ir visuomenės pertvarkymas, kol reakcingi visuomenės nariai iš ankstesnio valdančiojo elito nepabandė susigrąžinti autoritarinį valdymą, pasinaudodami, pavyzdžiui, sukilimu arba valstybiniu perversmu. Nors ir rizikuodamos, kad gyventojai bus nepatenkinti, o ekonomika ilgus metus griežta, dauguma valstybių suprato, jog vienintelis kelias įveikti neteisingą dešimtmečių ekonomikos valdymą - tai visiškai pereiti prie laisvos rinkos ekonomikos - su laisvomis kainomis, konvertuojama valiuta bei privatizacija, kai žmonėms ir rinkoms dėl visko leidžiama spręsti patiems, nesvarbu, kokie skausmingi tie sprendimai bebūtų.

48 KOKIA YRA RAMIOJO VANDENYNO PAKRANTĖS VALSTYBIŲ EKONOMIKA?

Per paskutiniuosius tris tūkstantmečius pasaulis daug kartų keitė pagrindinius savo veiklos centrus. Kadaise pasaulio ekonomika buvo sukoncentruota apie Vidužemio jūrą, kur Egiptas, Graikija ir Roma, plėtodamos jūrų prekybą, turėjo klestinčią ekonomiką. Kitu metu tarptautinė prekyba bei komercija didžiulių turtų ir jėgos centrais buvo padariusios kai kuriuos Kinijos, Indijos ir Vidurio Rytų regionus.

Po Kolumbo 1492 metų žygių, kai Europa pasiekė Naująjį pasaulį ir iškilo didžiosios prekybos valstybės - Anglija, Olandija, Ispanija ir Portugalija, - tarptautinės prekybos ir komercijos centru tapo Atlanto vandenynas. Tai vyko ir Industrinės revoliucijos laikotarpiu, kai JAV ir pagrindiniai jų prekybos partneriai Šiaurės Europoje sukūrė ant Atlanto krantų pažangiausias ir turtingiausias pasaulio valstybes.

Po Antrojo pasaulinio karo nepaprastai greitai kilo Japonija ir kitos Azijos bei Ramiojo vandenyno šalys, ir Amerika pradėjo kreipti dėmesį į Ramųjį vandenyną kaip į pirmaeilę savo ekonominės veiklos sferą. JAV, Kanada, Meksika, Čilė, Australija, Naujoji Zelandija, Pietų Korėja, Honkongas, Tailandas, Taivanis, Singapūras, Kinija ir Japonija - visos jos yra Ramiojo vandenyno zonoje - tapo svarbiausiomis prekiaujančiomis valstybėmis. Baigiantis 9-ajam dešimtmečiui, prekybos apimtis tarp šių valstybių sudarė beveik pusę visos pasaulinės prekybos apimties. Ramiojo vandenyno šalys gamino didelę pasaulinės prekių ir paslaugų produkcijos dalį.

Tokių Ramiojo vandenyno kraštų, kaip Japonija, Honkongas, Pietų Korėja ir Taivanis, smarkų ekonominį kilimą iš esmės lėmė eksportas. Efektyviai gamindamos didžiulius kiekius plataus

vartojimo prekių, šios šalys gaudavo milžiniškus prekybinius perviršius (eksporto). Pavyzdžiui, Pietų Korėja savo pramonę nusprendė sutelkti gamybai tokių prekių, kaip televizoriai ir VCR, kurias galėjo parduoti gausiems Europos ir Šiaurės Amerikos vartotojams.

Šio į eksportą orientuoto ekonominio kilimo sėkmę lėmė sunkus darbas, mažai apmokami darbininkai drauge su pažangia technologija bei dalyvavimu pasaulinėje prekyboje. Kai tokia smarkiai industrializuojama ekonominė veikla tapo pažangesnė, tolimesnį kilimą jau sąlygojo daugiau vidaus rinkos bei paslaugų ekonomika, kaip, beje, buvo ir stipriosiose kaimyninėse valstybėse Ramiajame vandenyne - Australijoje, Naujojoje Zelandijoje, Šiaurės Amerikoje.

Ramiojo vandenyno "stipriųjų" elitinis klubas palaipsniui išsiplėtė, kai į jį įsijungė tokios grupuotės, kaip, pavyzdžiui, Azijos "keturi tigrai": Pietų Korėja, Singapūras, Taivanis, Honkongas. Kadaise atsilikusios, turinčios mažas pajamas valstybės - "keturi tigrai" - 9-ajame dešimtmetyje padarė tokią didelę ekonominę pažangą, kad trečiajame pasaulyje jos jau buvo išskirtos kaip atskira grupė ir pavadintos naujosiomis pramoninėmis šalimis - NPŠ *(Newly Industrialized Countries - NIC)*.

Kita smarkiai besivystanti Pietryčių Azijos šalių grupė vadinama Pietryčių Azijos valstybių asociacija - PAVA (*Association of South East Asian Nations - ASEAN)*. Ši ekonominė ir politinė sąjunga, į kurią įeina Brunėjus, Indonezija, Malaizija, Filipinai, Singapūras, Tailandas, buvo sudaryta remti tarpusavio prekybos ir ekonomikos vystymui. Ekonomikos augimas kai kuriose PAVA šalyse, ypač Tailande ir Malaizijoje, yra vienas smarkiausių pasaulyje.

Suprasdamos, kad jų ekonomikos ilgainiui turi pavyti industrinius milžinus, pavyzdžiui, Japoniją ir JAV, smarkiai besivystančios šalys labai stengiasi pašalinti prekybos barjerus. Kaip Vakarų Europos šalys sudarė Bendrąją rinką, kad būtų skatinamas ekonominis augimas, taip ir naujosios pramoninės Ramiojo

vandenyno šalys linksta į regioninės prekybos sąjungą, nes nori turėti politinės ir ekonominės naudos, išsiplėtus tarptautinei prekybai.

49 KAS YRA JAPONIJOS INKORPORACIJA?

Ypatingą Japonijos pokario ekonomikos sėkmę galima būtų paaiškinti, bent jau iš dalies, vyriausybės ir privataus sektoriaus sąjunga, sukūrusia savotišką milžinišką įmonę, dažnai vadinamą "Japonijos inkorporacija". Japonijos ekonominis stiprumas remiasi jos merkantiliška politika, skatinančia eksportą, kartu vengiančia prekių bei paslaugų importo iš užsienio. Japonija, kaip ir kiekvienas naujai atsiradęs vaikas, supykdė daugelį prekybos partnerių, mat eksportavo kur kas daugiau nei importavo.

Tokį eksporto mechanizmo pasisekimą Japonijoje lėmė labai griežta nacionalinės veiklos kontrolė, vadovaujant Japonijos tarptautinės prekybos ir industrijos ministerijai. Kai kurie konkurentai teigia, jog Japonijos eksporto mechanizmas veikia pernelyg gerai, naudodamasis laisvos pasaulio prekybos teikiamais pranašumais, lygia greta įvedant prekybos barjerus importui. Japonai sako, kad japoniškus daiktus pasaulyje perka paprasčiausiai dėl to, kad jie geriau pagaminti ir pasaulio rinkose parduodami konkurencinėmis kainomis, taigi naudoja seną argumentą: "pasistatyk geresnius pelėkautus, ir pasaulis išmins kelią į tavo duris".

Aukštą daugelio japoniškų gaminių kokybę iš dalies galima paaiškinti tuo, kad Japonijos kompanijos, kurdamos ir gamindamos produkciją, vadovaujasi ilgalaikėmis perspektyvomis. Tuo tarpu nemaža Amerikos kompanijų, tarkim, automobilių gamy-

bos, buvo kritikuotos dėl to, kad siekia trumpalaikio efekto (pelno) ir stokoja ilgalaikių tyrimų bei vystymo perspektyvų, taip reikalingų norint patiekti pasaulio rinkoms konkurencingus gaminius.

Užsienietiški produktai, patekę į Japonijos rinką, gali susidurti ir su kultūriniais barjerais. Pavyzdžiui, daugelis Japonijos vartotojų labai atsargiai žiūri į užsienietiškus gaminius ir aiškiai prastesnę jų kokybę. Be to, Japonijoje yra gera terpė protekcionizmui (gynimui), kurio šaknys glūdi daugeliu gamybos šakų persipynusioje japonų nuosavybėje, vadinamoje *keiretsu*. Tai reiškia, kad kompanija verčiau pirks tos pačios nuosavybės grupės kompanijos produktus, negu importuos pigesnius iš užsienio.

Žiūrint į ilgalaikę perspektyvą, didelis prekybos perviršis - tai produktyvaus ir sunkaus darbo rezultatas. Kol valstybės turi skirtingus įstatymus, tam tikri prekybos barjerai egzistuos visada. Bet užuot stačius tuos barjerus, kur kas vaisingiau būtų kooperuotis su visais pasaulio ekonomikos dalyviais, kad atsirastų tikros veikimo laisvės erdvė, prieinama kiekvienai pasaulio valstybei.

50 KAS YRA ŠIAURĖS AMERIKOS LAISVOS PREKYBOS ZONA?

Retai kur taip išryškėja laisvos prekybos pranašumai, kaip valstybėse su labai įvairiomis klimatinėmis bei ekonominėmis sąlygomis. Šiaurės Amerikoje, išsidriekusioje nuo šaltos arktinės tundros iki švelnių Karibų jūros krantų, laisva prekyba gali būti labai svarbus dalykas, jeigu valstybės pasinaudos viena kitos privalumais. Užuot eikvojus daug kruopštaus darbo ir medžiagų, stengiantis išauginti bananų arba tabako derlių šalta-

jame Yukono pusiasalyje, kanadiečiams kur kas geriau šias prekes importuoti iš šiltų kaimyninių kraštų.

Nors galbūt ir ne visai akivaizdu, tačiau tiesa ir tai, jog Kanados ekonomikai yra naudinga iš Meksikos importuoti gamybos įrankius (prietaisus), o iš JAV - automobilius. Šis teiginys teisingas tiktai tuo atveju, jeigu kanadiečiai turi laisvę eksportuoti prekes ir paslaugas į JAV bei Meksiką. Eksportuodami produktus, turinčius konkurencijos pranašumus, pavyzdžiui, medieną, bankininkystės produktus, sporto prekes, kanadiečiai gauna vertingą užsienio valiutą, kuri leidžia jiems importuoti bananus ir gamybos įrankius iš Meksikos bei automobilius iš JAV.

1988 metais, pasirašydamos bendradarbiavimo sutartį, JAV ir Kanada susitarė visiškai panaikinti prekybos barjerus. Kai Meksikos vyriausybė pamatė, jog tokia sąjunga su šiaurės kaimynais gali būti naudinga politiškai ir ekonomiškai, buvo sudarytas planas sukurti Šiaurės Amerikos Laisvos Prekybos zoną - ŠALPZ (*North American Free Trade Area - NAFTA*) nuo Yukono iki Yucatáno.

Nors daugelyje Šiaurės Amerikos vietovių buvo prekiaujama netaikant prekybos muitų, į šią sutartį žiūrėta kaip į laisvos rinkos reformų papildymą ir viso regiono ekonominės veiklos skatinimą. Pavyzdžiui, užuot atėmusi iš darbininkų darbo vietas JAV ir Kanadoje, kylanti Meksikos ekonomika savo gyventojams sukūrė daugiau darbo vietų, tuo pačiu sumažindama emigraciją į šiaurę. 9-ojo dešimtmečio pabaigoje daugelis Dallaso, Houstono, Austino, Texaso kompanijų pastebėjo, kaip staigiai šoktelėjo jų prekių eksportas, mat kilo Meksikos ekonomika, sukurdama darbo vietų abiem pusėms.

Sudarant ŠALPZ sutartį, buvo tikimasi ilgainiui pašalinti pasaulinės prekybos barjerus. Skirtingai nuo Europos Bendrijos, kuri nustatė bendruosius prekybos barjerus šalims, neįeinančioms į šią "tvirtovę", ŠALPZ - tai ketinimas panaikinti vidaus barjerus, nepriimant bendros rinkos strategijos su standartizuotais įstatymais ir laisvu žmonių judėjimu iš vienos valstybės į kitą.

Įkvėptos tokio šiaurės kaimynų laisvos prekybos pasisekimo, kitos Amerikos žemyno šalys pradėjo kurti arba atgaivino laisvos prekybos sąjungas, pavyzdžiui, *Mercosur* Pietų Amerikoje, *Andean Pact,* Centrinės Amerikos bendrąją rinką, Karibų sąjungą (*CARICOM*). Pagaliau Amerikos žemyne turėtų būti įkurta laisva rinka, apimanti teritoriją nuo Antarktidos iki Šiaurės ašigalio.

51 KAS YRA TREČIASIS PASAULIS?

Pavadinimas *trečiasis pasaulis* remiasi idėja, kad "pirmasis" ir "antrasis" pasaulis apima laisvos rinkos ir centralizuoto planavimo ūkio šalis, turinčias pažangią industrializuotą ekonomiką. Šį išsivysčiusį pasaulį sudaro dauguma Rytų, Vakarų Europos valstybių bei Australija, Naujoji Zelandija, Japonija, JAV ir Kanada.

Besivystančias ir sąlyginai neturtingas valstybes, sudarančias trečiąjį pasaulį, dar galima suskirstyti į tris grupes: valstybės, kurios vystosi greitai, vystosi vidutiniais tempais ir kelios labai neturtingos, kurių ekonomika visai nesivysto.

Trečiojo pasaulio priešakyje yra smarkiai besivystančios šalys, vadinamos naujosiomis pramoninėmis šalimis (NPŠ). Į jų sudėtį įeina Brazilija, Argentina, Honkongas, Izraelis, Singapūras, Pietų Afrika, Pietų Korėja, Taivanis, Tailandas, Jugoslavija. Šios "kelios laimingosios", atrodo, artėja prie išsivysčiusių pasaulio valstybių ekonomikos lygio.

Didžiąją trečiojo pasaulio dalį sudaro grupė valstybių, kurių ekonomikos plėtojimo tempai vidutiniški. Tai daugiausia Afrikos, Azijos ir Lotynų Amerikos šalys. Šioje grupėje yra valstybės su didžiausiu gyventojų skaičiumi - Indija, Kinija, Indonezija,

Malaizija, kurių gyventojai, kartu paėmus, sudaro daugiau nei pusę planetos žmonių.

O sąrašo pabaigoje - pačios neturtingiausios pasaulio šalys, esančios Sacharos dykumos rajone. Šios valstybės beveik neturi ekonominių išteklių ir pinigų, todėl joms faktiškai neįmanoma vystyti ekonomikos. Pavyzdžiui, Somalis ir Sudanas neturi jokių gamtos išteklių - pagrindo augti ekonomikai. Šią valstybių grupę kartais vadina ketvirtuoju pasauliu.

Nors trečiajame pasaulyje gyvena trys ketvirtadaliai pasaulio gyventojų ir yra 90 % pasaulio gyventojų prieaugio, jis sukuria tik apie 20 % pasaulinės produkcijos. Ir nors trečiajame pasaulyje yra daugiausia pasaulio gamtos išteklių - tarp jų didžiuliai naftos telkiniai Lotynų Amerikoje, Azijoje ir Artimuosiuose Rytuose - dauguma žaliavų išvežama į užsienį ir suvartojama turtingesnėse bei labiau išsivysčiusiose šalyse.

52 KUR YRA TREČIOJO PASAULIO SKURDO ŠAKNYS?

Dėl trečiojo pasaulio skurdo galima kaltinti klaidingą ekonominę veiklą ir politiką, tačiau svarbus veiksnys buvo ir gyventojų skaičiaus didėjimas, dėl kurio daugelyje besivystančių šalių gyventojų padvigubėjo maždaug per dvidešimt metų. Tokį didėjimą lėmė gimdymų kontrolės nebuvimas, pagerėjusi medicininė priežiūra ir mirtingumo mažėjimas.

Baisus trečiojo pasaulio skurdas paveikė taip, kad daugelis tėvų netgi gausina šeimas, tikėdamiesi, jog vaikai galės dirbti ir didins šeimos pajamas. Bet ekonominės sąlygos dažniausiai esti nepalankios, ir bedarbiai vaikai bei jų tėvai patraukia į jau perpildytus trečiojo pasaulio valstybių miestus, beviltiškai ieškodami darbo.

9-ojo dešimtmečio pabaigoje dauguma trečiojo pasaulio valstybių atsidūrė ydingame skurdo ir gyventojų pertekliaus rate, neturėdamos jokios prašviesėjimo vilties. Srautai skurstančių šeimų dar didesnę įtampą sukelia šio pasaulio miestų ekonominėje infrastruktūroje. Tokie augantys miestai, kaip Bombėjus, San Paulas, Šanchajus, tampa ryškaus skurdo ir nedarbo centrais su plintančiomis lindynėmis bei nelegaliais gyventojais; tasai skurdas labai greitai apsupa miestų centrus, užteršdamas juos.

Apsunkintos milžiniškų skolų, hiperinfliacijos, didėjančio gyventojų skaičiaus ir bedarbystės, dauguma trečiojo pasaulio šalių, baigiantis 9- ajam dešimtmečiui, grūmėsi, kad šiaip ne taip išlaikytų savo ekonomiką. Dažnai neturėdamos pinigų investicijoms, netgi infrastruktūrai sukurti, pavyzdžiui, kelių ir vandens sistemoms, jos tiesiog pradėjo irti. Daugelio prislėgtų trečiojo pasaulio vyriausybių sprendimas - klimpti į skolas, stengiantis išlaikyti pinigų apyvartą. Tačiau nesutramdoma infliacija dažniausiai niekais paverčia šias pastangas ir atsiranda dar didesnė praraja tarp varganų trečiojo pasaulio ir turtingų valstybių.

Kol daugumos Lotynų Amerikos, Afrikos bei Azijos valstybių ekonomika apimta stagnacijos, pirmaujančių besivystančių Didžiojo vandenyno šalių ekonomika pakilo iki tokio lygio, kad galėtų konkuruoti su 7-ojo dešimtmečio Japonija. Daugelio trečiojo pasaulio valstybių pakilimo iš skurdo sėkmė slypi efektyvioje ekonominėje politikoje. Našiai gamindamos ir eksportuodamos pramonines prekes, tokios šalys, kaip Taivanis ir Korėja, užsidirbo milžiniškas pinigų sumas, kurias galėjo reinvestuoti į kylančią savo ekonomiką.

53 IŠ KUR ATSIRANDA TREČIOJO PASAULIO SKOLOS?

Per 8 - ojo dešimtmečio naftos bumą daug naftos turinčios Pietryčių Azijos Arabų šalys kreipėsi į didžiuosius pasaulio bankus, visų pirma JAV ir Europoje, kad jų naujai už naftą uždirbti doleriai turėtų saugų prieglobstį. Tokie palūkanas uždirbantys indėliai, buvę Vakarų bankų seifuose, turėjo patekti apyvarton - jie turėjo būti skolinami už palūkanas kitiems, kad bankas užsidirbtų pinigų. Daugelis bankų, turėjusių stambius už naftą gautų dolerių indėlius, linko duoti besivystančioms trečiojo pasaulio šalims didžiules paskolas. Šios iš dalies buvo panaudojamos apmokėti pastarųjų šalių didėjančiam naftos importui.

O prieš paskolas su svyruojančiu palūkanų tarifu besivystančioms valstybėms atsilaikyti buvo sunku: palūkanų tarifai tokie maži, kad net nepakyla iki infliacijos lygio. Atrodė, skolinantis pinigus neįmanoma pralošti. Lotynų Amerikos šalys, kurios sparčiai vystėsi - Meksika ir Brazilija - galėjo pasiskolinti dešimtis milijardų dolerių sutartinėmis kainomis.

Ir besiskolinančių vyriausybių tikslas buvo skolintis kiek įmanoma daugiau. Gavusios pinigų pigiau, šalys tikėjosi sukurti naujas infrastruktūras bei naujas gamybos šakas, kurios gamintų tiek produkcijos, kad ją eksportuojant šias paskolas būtų galima ateityje grąžinti.

Pavyzdžiui, Brazilija 7-ajame ir 8-ajame dešimtmečiuose pasiekė didžiausią pasaulyje ekonomikos augimą. Šalyje buvo pagamintas perteklinis maisto, drabužių, pramonės prekių kiekis, ir ši neturtinga neišsivysčiusi valstybė tapo aštunta pagal dydį pasaulyje rinkos ekonomikos valstybe. Atrodė, Brazilija sukūrė ekonominį stebuklą. Tačiau staigiai kylantys palūkanų tarifai ir neįtikėtinas naftos kainų kilimas privertė valstybę skolintis didelį kiekį pinigų, kad galėtų užsimokėti už naftos importą, ir eko-

nomikos valdymo klaidos atvedė prie infliacijos spiralės bei ekonominės stagnacijos.

Nors dalis trečiojo pasaulio skolų - tai vyriausybių ir tarptautinių finansinių organizacijų, pavyzdžiui, Pasaulio banko, Tarptautinio Valiutos Fondo, paskolos, tačiau dauguma paskolų buvo gautos iš Šiaurės Amerikos, Japonijos ir Vakarų Europos bankų. Šias pinigų paskolas yra paėmusios trečiojo pasaulio vyriausybės arba jų įmonės su vyriausybinėmis garantijomis. Pavyzdžiui, Meksika 9-ojo dešimtmečio pabaigoje buvo pasiskolinusi 100 milijardų dolerių, iš kurių 70 % - iš užsienio komercinių bankų, o 30 % - iš užsienio vyriausybių bei organizacijų. Didžiausias skolininkas - Meksikos vyriausybė, jai priklausė daugiau negu pusė šalies ilgalaikių ir vidutinio ilgumo paskolų. O likusias trumpalaikes paskolas yra gavusi ir vyriausybė, ir privatus ekonomikos sektorius.

Ne visos trečiojo pasaulio skolos yra gautos doleriais. Yra paskolų Šveicarijos frankais, Didžiosios Britanijos svarais sterlingų bei kitomis valiutomis, tačiau šios paskolos yra perskaičiuojamos doleriais, kad lengviau būtų palyginti skolos dydžius.

54 KAS SUKĖLĖ TARPTAUTINIŲ SKOLŲ KRIZĘ?

Jeigu esate pasiskolinę iš banko nedidelę pinigų sumą ir negalite jos grąžinti, jūs pakliūnate į bėdą. Na, o jei pasiskolinote didžiulę pinigų sumą ir neįstengiate jos grąžinti, tada jau bankas į bėdą patenka.

9-ojo dešimtmečio pabaigoje Amerikos ir Europos bankai, suteikusieji trečiajam pasauliui dideles paskolas, pateko į sunkią padėtį. Tokios šalys, kaip Argentina, Brazilija, Meksika, negalėjo grąžinti pasiskolintų pinigų. Daugeliu atvejų valstybės - skolinin-

kės neįstengė sumokėti netgi palūkanų už gautas paskolas. O keli Amerikos bankai jau nebeturėjo pakankamai turto ir rezervų, kad galėtų padengti tas nelemtas paskolas.

Šios besivystančios šalys 8-ajame dešimtmetyje pradėjo rizikingą veiklą, pasiskolindamos iš Japonijos bei Vakarų bankų milijardus dolerių ir tikėdamos išbristi iš skurdo. Rizikingas žaidimas baigėsi nesėkme. 9-ajame dešimtmetyje trečiojo pasaulio šalys skolininkės atsidūrė tarp savotiškų žirklių: labai aukštų palūkanų normų ir ekonominio besivystančių šalių nuosmukio, sumažinusio bendrą paklausą ir infliaciją. Kavos ir cukraus kainos smarkiai krito, kartu sumažindamos daugelio besivystančių šalių eksporto pajamas. Tad šalys skolininkės buvo priverstos skolintis dar daugiau pinigų, kad padengtų padidėjusius naftos produktų kaštus ir apmokėtų skolas.

Nors iš kai kurių paskolų pasipelnė vyriausybės veikėjai ir verslininkai, daug pinigų vis dėlto buvo išleista vertingiems infrastruktūros kūrimo - elektros tinklų ir kelių tiesimo - projektams. Bet didžiausia šios skolų krizės tragedija, kad daugelis trečiojo pasaulio skolų sukėlė vėl kitas skolas. Dideles palūkanas, 9-ajame dešimtmetyje pakilusias dėl to, kad JAV Federalinis rezervų bankas kovojo su infliacija, turėjo mokėti trečiojo pasaulio šalys skolininkės, kurios skolinosi toliau ir atsisakė pripažinti, jog jų rizikingas žaidimas baigėsi nesėkmingai.

Brazilija 9-ajame dešimtmetyje, nepaisant milžiniškų palūkanų, kurias turėjo mokėti už skolas, vis dėlto sugebėjo išlaikyti savo ekonomikos lygį. Ši valstybė eksportavo įvairių prekių, pradedant kava, lėktuvais ir baigiant tankais, avalyne, ir padidino savo metinį prekybos balanso perviršį nuo 10 iki 20 milijardų JAV dolerių. Brazilija pasiekė trečią pagal dydį prekybos balanso perviršį (eksporto perviršį) pasaulyje, į priekį praleidusi tik Japoniją ir Vakarų Vokietiją. Bet didžiausia šių pajamų suma buvo siunčiama į užsienį mokėti palūkanoms už didesnę nei 100 milijardų dolerių skolą - pačią didžiausią iš visų besivystančių

šalių. Pinigai, užuot juos investavus į silpnėjančią Brazilijos ekonomiką, buvo pervedami į užsienį.

Susidūrusi su situacija, kai nebeįmanoma daugiau pasiskolinti užsienyje, Brazilijos vyriausybė buvo priversta pradėti ieškoti pinigų šalies viduje. Ji ėmėsi leisti skolų vertybinius popierius *(domestic debt)*, dažniausiai vyriausybines obligacijas. Norėdama prisivilioti pirkėjų savo obligacijoms pačioje Brazilijoje, vyriausybė mokėjo aukštus palūkanų tarifus, kartais net keliais procentais didesnius už infliacijos koeficientą. Pavyzdžiui, esant 20 % infliacijai per metus, vyriausybė moka 25 % palūkanų už savo obligacijas, taigi reali palūkanų norma - 5 %.

Pagaliau Brazilijos vyriausybė buvo priversta išleisti dar daugiau skolų vertybinių popierių, nes reikėjo pinigų mokėti padidėjusioms palūkanoms. Vidaus skola staigiai išaugo, kadangi surenkamų mokesčių nepakako sumokėti už padidėjusias vyriausybines išlaidas.

Skolinantis dar daugiau, skolos problema aštrėjo. Tačiau nei bankai, nei trečiojo pasaulio šalys skolininkės nenorėjo pripažinti, kad pinigų daugiau nebėra. Šalys skolininkės ne tik negalėjo grąžinti paskolų, daugeliu atvejų jos nepajėgė sumokėti netgi palūkanų. Skolos sumos ir palūkanų sumos susidėjo ir užvirto tarsi lavina; pasaulio bankai pakliuvo į bėdą.

55 KAS YRA HIPERINFLIACIJA?

Argentinoje hiperinfliacijos (*hyperinflation*) - nesutramdomos infliacijos - metu, kai šalies valiutos vertė nukrito iki pavojingai žemo lygio, buvo juokaujama, jog pasisamdyti taksi yra pigiau nei važiuoti autobusu, mat už važiavimą autobusu reikėjo sumokėti kelionės pradžioje, kai valiuta dar buvo vertingesnė, o taksi mokestis imamas kelionės pabaigoje, taigi jau gerokai sumažėjusia pinigų verte.

Hiperinfliacija - prekių ir paslaugų kainų "sprogimas" - tai nevaldomos ekonomikos požymis. Hiperinfliacijos būta daugelyje pasaulio šalių - Vokietijoje tarpukariu, vėliau Izraelyje ir kai kuriose Rytų Europos šalyse. Tačiau labiausiai hiperinfliacija suklestėjo Lotynų Amerikos šalyse, kurios turėjo skolų. Ją sukėlė iš esmės vyriausybės politika, mėginanti patenkinti politinius reikalavimus nedidinant mokesčių.

Jeigu išlaidi vyriausybė savo išlaidas finansuoja skolindamasi vis daugiau pinigų arba paprasčiausiai prispausdindama naujų banknotų, kai tik šie patenka apyvarton, - kainos padidėja. Tikėjimas, kad nuo infliacijos galima pabėgti, sukuria prielaidą hiperinfliacijai. Pagaliau tokia atlyginimų ir kainų kilimo spiralė pradeda veikti savaime: kainos kyla, dėl to reikia kelti atlyginimus, o šių kėlimas vėl didina kainas. Įsivaizduokite, kad perkate prekes namams ar įmonei arba žaidžiate žaidimą "kainos yra teisingos", kai kainos padidėja per mėnesį 200 %. Netgi laimikis loterijoje neišgelbės, jeigu milijono ar milijardo pesų nepakaks sumokėti už ateinančio mėnesio nuomą.

Hiperinfliacinis kainų kilimas labiausiai pažeidžia neturtinguosius, nes kasdieninės vartojimo išlaidos sudaro kur kas didesnę jų bendrų pajamų dalį. Kai kuriose šalyse mėginama indeksuoti atlyginimus ir socialines išmokas, kad būtų galima suspėti su infliacija, tačiau atlyginimai ir socialinės išmokos retai kada atitinka kainų kilimą, todėl perkamoji galia mažėja. Net jei atlyginimas padidėtų adekvačiai, už jį faktiškai įmanoma nusipirkti vis mažiau, jo reali vertė smunka. Hiperinfliacija ypač nuskurdina gaunančius nustatytąsias pajamas, pavyzdžiui, pensininkus. Jeigu jų pragyvenimo kaštai ir nedidėja, reali pensijų vertė darosi vis mažesnė.

Vyriausybės dažniausiai atsisako ryžtingesnių ekonominių veiksmų prieš hiperinfliaciją, nes bijo politinių pasekmių, kurias sukeltų griežti planai arba mokesčių padidinimas. Norėdamos išlaikyti didelę valstybinių įmonių darbuotojų armiją, vyriausybės, pavyzdžiui, skolinasi pinigų, kad nereikėtų uždaryti neefek-

tyviai dirbančių pramonės įmonių arba sumažinti išpūsto biurokratinio aparato. Prislėgtos vyriausybės ekonomiką paprastai palaiko, dar labiau didindamos pinigų kiekį, išleisdamos vis daugiau valstybės skolos vertybinių popierių arba atspausdindamos daugiau banknotų. Kadangi vyriausybė nesuvaldo ekonomikos, ydinga atlyginimų ir kainų augimo spiralė irgi tampa nebevaldoma.

56 KĄ LABIAUSIAI PAŽEIDŽIA GRIEŽTOS EKONOMIJOS PLANAS?

Turtingų valstybių vyriausybių ir bankų požiūriu trečiojo pasaulio ekonomikos problemos gali būti sprendžiamos laikantis prielaidos, jog patekusi į bėdą šalis turi būti traktuojama kaip vieninga visuma - su turtingais ir neturtingais gyventojais, besidalijančiais bendrą griežtos ekonomijos (taupymo) plano (*economic austerity plan*) naštą. Bet juk žinome, kad daugelis šio pasaulio kraštų - tai saujelė turtingųjų elito ir milžiniška žemutinė klasė; ekonominius reikalus čia sprendžia turtingieji, o padarinius palieka kentėti vargšams.

Kai trečiojo pasaulio vyriausybės nusprendžia susiveržti diržus, visa našta dažniausiai nuo besiskolinančio elito perkeliama ant vargšų pečių, kurių dauguma niekada negauna jokios naudos iš tų vyriausybės bei verslininkų skolinamų pinigų.

Kad išspręstų savo skolos problemas, daugelis šalių skolininkių, raginamos tarptautinių paramos organizacijų, tokių kaip, tarkim, Tarptautinis Valiutos Fondas, parengė struktūrinių pakeitimų *(structural adjustment)* planus. Remdamosios šiais planais, jos mėgina mažinti šalies viduje vartojimą prekių (pavyz-

džiui, avalynės, apelsinų sulčių), kurias galima eksportuoti. Padidėjus eksportui, uždirbta užsienio valiuta išleidžiama apmokėti skoloms.

Tačiau įsiskolinusiose šalyse ribojamo vartojimo prekės dažniausiai ir sudaro svarbiausią neturtingųjų dienos raciono dalį. Daugelyje griežtos ekonomijos planų numatoma sumažinti vyriausybės subsidijas maistui bei transportui. Dėl to vartojimo prekės ir transportas dar labiau brangsta. Vyriausybės taip pat liaujasi kontroliuoti kainų kilimą, leisdamos produktų kainoms kilti kartu su infliacija. Tuo pat metu imamas riboti atlyginimų kilimas. Jeigu valiuta nuvertėja, pasidaro dar brangiau (daugiau kaštuoja) importuoti pagrindines žaliavų prekes, tokias kaip javai ir kuras.

Ekonominio pertvarkymo planai, parengti rekomenduojant Tarptautiniam Valiutos Fondui, gali pagerinti žmonių gyvenimą įsiskolinusiose šalyse. Bet neturtingiesiems labai nelengva per trumpą laiką pakelti griežtų ekonomijos planų sunkumus. Kadangi daugelis neturtingųjų trečiojo pasaulio valstybėse verčiasi ir taip varganai, padidėję būtiniausių produktų kaštai jų gyvenimą apsunkina kur kas labiau negu turtingųjų. Ne taip jau sunku išgyventi be naujo šaldytuvo, užtat visai striuka, kai į jį nėra ką įdėti.

57 KĄ REIKIA DARYTI, KAD PASPARTĖTŲ TREČIOJO PASAULIO RAIDA?

Ekonomikos augimas negali išspręsti visų problemų, iškilusių milijardams neturtingų, alkanų trečiojo pasaulio žmonių, bet dėl to, kad gyventojų skaičius sparčiai didėja, jų problemos, nesant ekonomikos augimo, dar pagilėja.

Norėdamos aprūpinti gyventojus pačiais būtiniausiais maisto produktais, drabužiais ir suteikti nors kokį prieglobstį, neišsivysčiusios trečiojo pasaulio šalys turi skatinti savo stagnacinę ekonomiką, atsidūrusią ydingame lėto augimo bei mažėjančių pajamų iš eksporto rate. Vienas pirmųjų žingsnių, remiančių vystymąsi - tai sumažinti trečiojo pasaulio skolas ir suteikti papildomų pinigų atgaivinti merdinčiai ekonomikai. Vieną iš tokių planų 9-ajame dešimtmetyje buvo parengęs JAV iždo sekretorius Nicholas Brady, kvietęs komercinius bankus užmiršti dalį jiems priklausančių skolų bei teikti daugiau naujų paskolų. Svarbiausias Brady plano tikslas buvo paremti trečiojo pasaulio ekonomikos augimą.

Pagal Brady planą svarbiausi pasaulio plėtros bankai ir fondai, tokie kaip Pasaulio bankas ir Tarptautinis Valiutos Fondas, buvo kviečiami teikti reikšmingas paskolas projektams, sukurtiems atstatyti trečiojo pasaulio valstybių infrastruktūrą. Be to, bankai, toliau kredituodami "koreguojančių paskolų" (*adjustment loans*) forma, padėtų sumokėti palūkanas bei grąžinti ankstesnes paskolas. Iš esmės Brady planas kvietė daryti tiesioginius pervedimus besivystančioms šalims.

Kitas būdas padėti trečiojo pasaulio raidai - kad regioniniai plėtros bankai, remiami išsivysčiusių šalių, padidintų vystymo fondų teikimą. Pavyzdžiui, buvo įsteigtas Amerikos plėtros bankas (*Inter-American Development Bank*), teikiantis paskolas su nedidelėmis palūkanomis besivystančioms Amerikos šalims. Tokiu būdu pinigai iš turtingųjų kraštų galėtų tekėti į menkiau išsivysčiusias valstybes "vystymo paskolų" (*development loans*) forma.

Turtingos valstybės-kreditorės gali pasirinkti ir skolų nurašymo formą, jei jos sutinka, kad tos skolos niekada nebūtų grąžintos. Pavyzdžiui, Prancūzija 9-ajame dešimtmetyje, stengdamasi paremti ekonomikos augimą Afrikos kraštuose, nusprendė, kad daugumos jos suteiktų paskolų šio regiono vystymuisi nereikės grąžinti.

Norėdamos ir toliau remti trečiojo pasaulio šalis skolininkes, turtingos pasaulio valstybės gali tai daryti per specializuotas organizacijas, pavyzdžiui, Lomé Convention, kuri teikia pagalbą iš Europos Bendrijos neturtingoms trečiojo pasaulio šalims, bei Paris Club, padedančią prasiskolinusių valstybių vyriausybėms pakeisti skolų grąžinimo terminus arba atidėti mokėjimus iki to laiko, kol jų ekonomika sustiprės.

58 KAIP GALIMA PAREMTI TARPTAUTINĮ EKONOMINĮ BENDRADARBIAVIMĄ?

Kaip Jungtinių Tautų Saugumo Tarybą galima panaudoti sprendžiant karinius bei politinius pasaulio ginčus, taip daugelį problemų, iškylančių pasaulinėje prekyboje bei investicijų veikloje, galima spręsti, naudojantis tarptautinių grupių ir organizacijų pagalba.

Viena iš veikliausių grupių, nustatančių bendruosius ekonomikos tikslus, yra Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija - EBPO (*Organization for Economic Co-Operation and Development - OECD*). Ji teikia beveik visais aspektais išreikštą tarptautinės ekonomikos statistiką ir dokumentaciją, be to, rengia forumus ekonomikos politikai aptarti ir suderinti. EBPO, kurios centras Paryžiuje, draugėn suveda turtingiausius pasaulio ekonomikos dalyvius: daugumą Vakarų Europos valstybių, JAV, Kanadą, Japoniją, Australiją, Naująją Zelandiją. Šių dvidešimt keturių EBPO valstybių grupę kartais vadina labai paprastai - "G-24".

Tarptautinis ekonominis bendradarbiavimas yra skatinamas rengiant periodiškus ekonominius "viršūnių" pasitarimus, pa-

vyzdžiui, viršūnių forumas "G-7" - tai septynios galingiausios ekonomikos šalys: JAV, Japonija, Vokietija, Italija, Didžioji Britanija, Prancūzija ir Kanada. "G-7" savo veiklą pradėjo grynai kaip ekonominis forumas, tačiau greitai išsiplėtė, kad galėtų spręsti įvairias tarptautines ir politines problemas, tokias kaip Rytų Europos ekonominė reforma bei aplinkos apsauga.

Politinių vadovų susitikimai ekonominėms problemoms aptarti yra labai svarbūs pasaulio taikai, nes pasaulio ekonominės problemos iš tikrųjų yra neatskiriamos nuo karinių bei politinių konfliktų, ir atvirkščiai. Pavyzdžiui, Irako sprendimas okupuoti Kuveitą, sukėlęs karą 1991 metais, iš esmės buvo motyvuotas ekonominių priežasčių: priėjimo prie Kuveito naftos verslovių bei galimybės naudotis uostais.

Pasaulio saugumas priklauso nuo ekonomikos stiprumo ir stabilumo. Sudėtingų tarptautinių problemų, kaip antai: gamtos užterštumas, prekybos disbalansai ir trečiojo pasaulio skolos, valstybės negali išspręsti, veikdamos pavieniui, jų sprendimo sėkmė dažnai priklauso nuo bendros valstybių veiklos, naudojantis tarptautinėmis grupėmis bei agentūromis.

59 KAIP IŠVENGTI PREKYBOS KARŲ?

Nors prekybos karo negalima lyginti su militaristiniu karu, abiem atvejais nukenčia žmonės, tarp jų ir tie, kuriuos tasai prekybos karas turėjo apginti.

Kiekviena valstybė nori patekti į pasaulio rinkas, bet kartais gali atrodyti, jog kur kas lengviau uždaryti sienas, negu susidurti su stipria užsienio konkurencija. Valstybė, nustatydama prekybos barjerus, gali greitai sukelti prekybos karą, nes kitos valstybės atsilygins jai tuo pačiu. Būtina spręsti prekybos ginčus,

kadangi kartais jie gali išsiplėtoti į visuotinę ekonominę kovą ar militaristinius konfliktus.

Pasaulyje yra sudarytas įstatymų rinkinys prekybai, vadinamas Bendraja sutartimi dėl muitų ir prekybos - BSMP (*The General Agreement on Tariffs and Trade - GATT*) - tai daugiau nei paprastas susitarimas, tai organizacija, esanti šalia Ženevos ežero Šveicarijoje. Joje yra daugiau kaip šimtas narių, tarp jų dauguma iš pasaulio industrinių valstybių. BSMP yra atsakinga už tarptautinės prekybos tarp jos narių priežiūrą ir rengia forumus ginčams spręsti. BSMP periodiškai organizuoja prekybinius susitarimus, pavyzdžiui, Uruguay Round, - kad būtų nustatyti tarptautiniai prekybiniai ryšiai ir paremta pasaulinė prekyba.

Tam tikra prasme BSMP veikia kaip policininkas, neleidžiantis statyti valstybėms tokių prekybos kliūčių, kaip kvotos ar muitai importui. Nors nė viena šalis negali būti verčiama vykdyti BSMP sprendimų, kitų prekiaujančių šalių ekonominio atsikeršijimo grėsmė paprastai priverčia BSMP nares "žaisti pagal pasaulinės ekonomikos žaidimo taisykles".

BSMP yra policininkas be šautuvo, ir vis dėlto šiai organizacijai sekasi silpninti prekybos barjerus. Pavyzdžiui, kai 9-ojo dešimtmečio pabaigoje Japonija ir JAV nusprendė sumažinti didelius prekybos disbalansus, daug prisidėjo BSMP, kuriai pasisekė taip susilpninti barjerus, kad šie galiojo mažesniam nei 5 % parduodamų prekių kiekiui.

Jeigu valstybės, spręsdamos prekybos ginčus, nenori pasinaudoti daugiašalėmis BSMP paslaugomis, jos gali mėginti susitikti su kiekvienu savo oponentu ir parengti tam tikrą dvišalį susitarimą. Jei ir taip nepavyksta susitarti, jos, žinoma, gali elgtis, paisydamos tik savo interesų. Nelaimei, pastačiusios barjerus, daugelis tokių valstybių galų gale eliminuoja save iš pasaulinės prekybos, o ateityje smunka jų prekybos apimtis bei ekonomikos augimas.

60 REGIONINIAI PLĖTROS BANKAI

Jeigu kaimynystėje esantis bankas nusprendžia suteikti papildomą paskolą namams ir verslo įmonėms statyti, visuomenė dažniausiai iš to turi naudos, nes plečiasi ekonominė veikla. Tokiu pat būdu pasaulio regioniniai plėtros bankai *(regional development banks)* teikia vystymo kreditus šalims, kurioms to reikia. Tokios vystymo paskolos (*development loans*) - tai pinigų pervedimas iš turtingų valstybių "nieko neturinčioms".

Plėtros bankai - tai netradiciniai pelno nesiekiantys bankai, kurie nepriima piniginių indėlių, o lėšas jiems nuosavybės įsipareigojimų ir paskolų formomis tiekia išsivysčiusios valstybės - JAV, Japonija, Šveicarija. Po to šios lėšos yra skolinamos su nedidele palūkanų norma šalims, kurioms jų reikia. Dažnai plėtros banko paskolos teikiamos su vadinamuoju mokėjimo termino atidėjimu (*grace period*) nuo 2 iki 7 metų, po kurio skolininkas pradeda grąžinti skolą - pinigus, kuriuos buvo gavęs *(principal)*. Toks mokėjimo termino atidėjimo laikas suteikia galimybę pradėti gauti lėšas iš projekto, tarkim, hidroelektrinės, kol skolininkas pradės grąžinti skolą.

Didžiausias regioninis plėtros bankas yra Amerikos plėtros bankas (*Inter - American Development Bank - IADB*), kurio būstinė - Washingtone, D.C. Įkurtas tiesiogiai Amerikos šalių, šis bankas teikia kreditus neturtingų Lotynų Amerikos šalių vystymosi projektams.

Azijos plėtros bankas (*Asian Development Bank - ADB*) buvo įkurtas 1966 metais - skatinti šalis ekonominiam augimui Azijoje ir Ramiojo vandenyno regione. Šio banko būstinė yra Filipinuose; daugiausia paskolų jis suteikia žemės ūkio projektams tokiose šalyse, kaip Indonezija, Filipinai, Pakistanas ir Tailandas.

Afrikos plėtros bankas (*African Development Bank - AFDB*) yra mažiausias iš visų plėtros bankų. Jo būstinė - Abidjane, Dramblio

Kaulo Krante. Šis bankas daugiausia paskolų teikia komunalinio ūkio, transporto ir žemės ūkio projektams kredituoti neturtingiausiame Afrikos regione.

Europos Investicijų bankas (*European Investment Bank - EIB*) pinigus skolina Vakarų Europos projektams, pavyzdžiui, tunelio po Lamanšo sąsiauriu statybai kredituoti. Po to, kai Rytų Europos šalys nusprendė kurti laisvos rinkos ekonomiką, 1990 metais Londone buvo įkurtas Europos rekonstrukcijos ir plėtros bankas (*European Bank for Reconstruction and Development - EBRD*), numatantis teikti dideles paskolas tokių šalių, kaip Lenkija, Vengrija, Čekoslovakija, Estija, Latvija ir Lietuva, vystymui.

61 KAS YRA PASAULIO BANKAS IR TARPTAUTINIS VALIUTOS FONDAS?

Kai prasiskolinusi Lenkijos centralizuota planinė ekonomika 9-ojo dešimtmečio pabaigoje buvo pradėta reformuoti, Solidarumo vyriausybė gavo daug stambių paskolų iš Vakarų valstybių. Tarp jų buvo ir vystymo paskolos bei pagalba iš Pasaulio banko (*World Bank*), Tarptautinio Valiutos Fondo (*International Monetary Fund*). Šių "seserinių" institucijų, įsikūrusių toje pačioje gatvėje Washingtone, funkcijos labai svarbios: "prižiūrėti" pasaulio ekonomiką ir suteikti "paskutinę pagalbą" ekonomikoms, kurioms ji būtina.

Tarptautinis rekonstrukcijos ir plėtros bankas (*International Bank for Reconstruction and Development - IBRD*), dar vadinamas Pasaulio banku, teikia paramą neturtingų ir neišsivysčiusių pasaulio valstybių vystymuisi. Tarptautinis Valiutos Fondas daugiausia duoda patarimus ir trumpalaikes paskolas valstybėms, turinčioms ekonominių sunkumų.

Didžiausio pasaulyje plėtros banko - Pasaulio banko - svarbiausias vaidmuo yra ištiesti pagalbos ranką šalims, kurioms ta pagalba reikalinga. Po įsikūrimo 1945 metais Washingtone pirmieji jo veiklos žingsniai buvo pervesti pinigus, surinktus JAV ir kitose valstybėse, į atstatomą po Antrojo pasaulinio karo Europą. Pavyzdžiui, pirmoji šio banko paskola panaudota atstatyti karo sugriautai Olandijai, Danijai ir Prancūzijai. Dabartiniu metu Pasaulio bankas daugiausia paskolų teikia trečiojo pasaulio šalims, o didelę dalį pinigų savo paskoloms gauna iš naujai praturtėjusių valstybių, kurioms padėti anksčiau jis ir buvo sukurtas.

Panašiai kaip regioniniai plėtros bankai Pasaulio bankas pinigus paskoloms gauna iš turtingųjų valstybių, kurios yra šios organizacijos narės, duodančios pinigus pigiai paskolinti pasaulio kapitalo rinkose. Tokiu būdu Pasaulio bankas gali suteikti šiuos paskoliniùs pinigus labai palankiu tarifu valstybėms, kurioms jų reikia.

Norėdamas pašalinti skurdo priežastis daugelyje besivystančių kraštų, Pasaulio bankas dažnai pasikliauja Tarptautiniu Valiutos Fondu (TVF), kad pastarasis padrąsintų šalis skolininkes vykdyti sunkias ekonomines reformas. TVF, įsikūręs toje pačioje gatvėje priešais Pasaulio banką Washingtone, pinigus paskoloms taip pat gauna iš turtingų savo organizacijos narių - Japonijos, Prancūzijos, JAV. Šio fondo pareigos - prižiūrėti tarptautinę piniginę sistemą ir būti savotiška apsauga bėdon patekusiai ekonomikai.

Kaip daktarą kviečiame paskutinę minutę, taip ir TVF dažnai prašomas "atgaivinti sergančią ekonomiką". Toks struktūrinio pakoregavimo procesas - tai pirmasis lemiamas žingsnis gaunant pagalbą vystymui iš kitų šaltinių. Jeigu priimamas TVF planas, tai jau ženklas, kad valstybė pasirengusi rimtai gydyti savo ekonomikos ligas ir yra nutiesusi kelią, kuriuo bus teikiamos paskolos iš Pasaulio banko bei kitų šaltinių.

TVF paskirtas ekonomikos "gydymas" neretai esti skausmingas. Pavyzdžiui, skolininkų vyriausybėms jis dažnai nurodo sumažinti subsidijas žlungančiai valstybinei pramonei ir reikalauja griežtai laikytis antiinfliacinių priemonių, kaip antai: pagrindinių vartojimo prekių ir paslaugų kainų kilimo. Sunkiu pertvarkos proceso metu TVF dažnai suteikia trumpalaikes "paremiančias" paskolas (*"standby" loans*), kad valstybė, kol bus susitarta dėl didesnių ilgalaikių paskolų, "išsilaikytų vandens paviršiuje".

62 KOKS KORUPCIJOS VAIDMUO PASAULIO EKONOMIKOJE?

Daugelyje pasaulio šalių korupcija yra verslininkų ir vyriausybių gyvenimo būdas. Korupcija reiškiasi visomis savo formomis: kol vyriausybės tarnautojai negauna vienokio ar kitokio kyšio, neduoda leidimo eksportui arba importui; kompanijų prezidentai nori, kad prieš pasirašant bet kokį kontraktą jiems būtų įdėti pinigai į slaptas Šveicarijos bankų sąskaitas, o karininkai, negavę piniginės "dovanos", atsisako apmokėti už ginklų pakrovimą.

Tie, kurie atsiskaitinėja šitokiu būdu, laikosi nuostatos:mano atlyginimas mažas dėl to, kad egzistuoja tikimybė, jog aš galįs gauti papildomas pajamas kyšių forma. Todėl šie žmonės, kaip ir tasai restorano padavėjas, sutinka su žemesniu atlyginimu, mat padavėjas žino, kad didelę dalį dienos pajamų jis gaus arbatpinigiais.

Sąlygiškai sąžiningų šalių žmonėms dažnai atrodo, jog konkuruoti su užsieniečiais nesusitepant pačiam neįmanoma. Vis dėlto šios šalys turi būdą, kaip išvengti korupcijos, - tai įvesti įstatymus, aiškiai draudžiančius savo piliečiams, jeigu jų verslo

veikla yra užsienyje, kyšininkauti. Jeigu su jais bendraujantys užsieniečiai žinos, jog šiems žmonėms duoti kyšius draudžia jų šalis, dažniausiai kyšių ir neprašys. JAV tarptautinį kyšininkavimą draudžia Korupcinės veiklos užsienyje įstatymas (*Foreign Corrupt Practices Act*).

Nereikia manyti, kad įstatymai, draudžiantys kyšininkavimą, būtinai mažins šalies konkurencingumą tarptautinėse rinkose. Dažniausiai firmos, kurių verslas susijęs su užsienio šalimis, kyšininkavimo išvengia, užmegzdamos glaudžius bendradarbiavimo ryšius su vietiniais partneriais, kurie jau būna įkūrę verslo įmones ir artimai bendrauja tuose kolektyvuose. Partnerystė su vietiniais verslininkais suteikia papildomų verslo žinių ir atveria duris, kurių kyšininkavimas niekada neatvertų.

63 KAS YRA PINIGŲ "ŠVARINIMAS"?

Savo nesąžiningai uždirbtus pinigus (*"dirty money"*) pasaulio kriminalistams reikia nuolat įvesti apyvarton, kad, niekam nesužinant apie neteisėtą jų prigimtį, būtų galima laisvai naudoti ekonomikoje.

Pinigų švarinimas arba legalizavimas (*money laundering*) - tai procesas, kuriame didelės sumos nelegaliai uždirbtų pinigų paverčiamos "garbingais" pinigais. Tarkim, narkotikų tiekėjas darbo dienos pabaigoje gali turėti didelę sumą pinigų, kuriuos reikėtų padėti kaip indėlį į banką arba kitaip išleisti. Kadangi ištaigingų automobilių ir apartamentų, kuriuos jis galėtų pirkti ar naudotis, nesukeldamas įtarimo, skaičius yra ribotas, neteisėtą uždarbį reikia įnešti banko sąskaiton, kuria būtų galima pasinaudoti ateityje.

Svarbiausias bet kurio pinigų "švarinimo" būdas yra padėti tuos pinigus į teisėtą banko sąskaitą, nesukeliant įstatymų priežiūros darbuotojų įtarimo apie nelegalius pinigų gavimo būdus. Kai pinigai jau sąskaitoje, tada juos galima laisvai pervesti į bet kurią pasaulio vietą.

Tarptautinio banko pervedimas yra tiesiog pranešimas elektronika iš vieno banko į kitą, nurodant, iš kokios sąskaitos į kokią pinigai pervedami. Tokių tarptautinių kompiuterizuotų pervedimų apimtis dažnai viršija 1 milijardą dolerių per dieną, todėl juos kontroliuoti labai sunku. Neteisėti pervedimai paprasčiausiai paskęsta teisėtų pervedimų jūroje.

Labai populiarus pinigų "švarinimo" būdas yra toks: norint išvengti teisėsaugos organų įtarimo, vengiama didelių indėlių, todėl jie išskaidomi į šimtus smulkių. Kitas būdas - teisėtų ir neteisėtų indėlių sumaišymas, įvedant neteisėtai uždirbtus pinigus į teisėtą verslą, naudojantis bankais, kurie operuoja didelėmis teisėtų indėlių sumomis. Pavyzdžiui, dideles sumas kasdien į banką įneša restoranai, nepriimantys kredito kortelių. Tokie indėliai gali pasitarnauti, stengiantis paslėpti nelegalius pinigus.

Doleriai yra valiuta, kurią savo piniginėms operacijoms pasirenka dauguma su narkotikais ir kita neteisėta veikla susijusių žmonių. Tai iš dalies ir paaiškina, kodėl Amerikos ekonomikoje nepavyksta aptikti daugiau nei pusės atspausdintų dolerių banknotų. JAV dolerius savo veikloje naudoja Tolimųjų Rytų narkotikų karaliai, slapti prekiautojai Rytų Europoje bei juodosios rinkos valiutininkai Lotynų Amerikoje.

JAV doleriai, daugiausia 20 ir 100 dolerių banknotai, tampa "pogrindine" valiuta dėl savo savybių: dolerį, nesukeldami įtarimo, beveik visur galime iškeisti į kitą valiutą. Dėl to, kad JAV ekonomika yra didelė ir stabili, doleris tapo šešėlinės ekonomikos dalyvių labiausiai vertinama valiuta.

64 KAIP LAIKOMOS SĄSKAITOS ŠVEICARIJOS BANKE?

Šveicarija yra viena iš nedaugelio pasaulio valstybių, kurios įstatymiškai garantuoja banko indėlių slaptumą. Tol, kol Šveicarijos banko klientas nepadaro nieko, kas prieštarautų šios šalies teisėtvarkai, bankas niekam neteikia apie jį duomenų.

Pavyzdžiui, Antrojo pasaulinio karo metu daugelis šeimų iš Vokietijos, Italijos, Prancūzijos galėjo išsaugoti paslaptyje savo santaupas, laikydamos jas Šveicarijos bankuose. Ir dabar daug europiečių mano, kad turėti banko indėlius Ciūriche, Bazelyje, Lugane arba Ženevoje yra finansiškai saugu.

Gana paprasta atidaryti teisėtą užkoduotą Šveicarijos banko sąskaitą, reikia tik atvykti į Šveicariją, užpildyti keletą formų, ir turėsite indėlį. Šveicarijos bankininkus pasaulis pažįsta kaip patikimus, ištikimus ir, svarbiausia, diskretiškus specialistus. Dėl šių savybių Šveicarija yra laikoma vienu iš pasaulio bankininkystės centrų. Dėl šių savybių, deja, ji yra ir pinigų "švarinimo" centras.

Šveicarijos banko sąskaitos naudingos tiems, kurie nori likti švarūs, mat vieną kartą per garbingą Šveicarijos banką perleisti pinigai jau yra pripažįstami visame pasaulyje. Kai 9-ajame dešimtmetyje buvo nustatyta, kad keli Šveicarijos bankai pasitarnauja tarptautinei narkotikų prekybai, Šveicarijos valdžia galų gale nusprendė atskleisti keletą slaptų sąskaitų, susijusių su neteisėta veikla užsienyje.

Tačiau dauguma žmonių, turinčių sąskaitas Šveicarijos bankuose, nesinaudoja jomis kaip neteisėtai uždirbtų pinigų "švarinimo" priemonėmis. Jie tik nori, kad jų dorai uždirbti pinigai būtų saugūs, nekontroliuojami savosios šalies vyriausybės ir kad namie nebūtų apmokestinami. Šveicarijos bankininkai neišslaptina savo klientų, kurie kaltinami vengimu mokėti mokesčius savo šalyse, sąskaitų, kadangi išsisukinėjimas nuo mokesčių

Šveicarijoje nelaikomas neteisėtu, tai tik civilinis, o ne kriminalinis nusižengimas.

Jeigu užsieniečiai nenusižengia Šveicarijos įstatymams, jie gali be baimės laikyti savo pinigus Šveicarijos bankų sąskaitose. Šia slaptumo garantija gali naudotis ir daugelis nesąžiningų žmonių, užsiiminėjančių neaiškia tarptautine veikla. Pavyzdžiui, 9-ajame dešimtmetyje Irano-Irako konflikto metu slapti sandėriai tarp Amerikos CŽV ir Irano ginklų prekybininkų buvo apmokami per Šveicarijos bankuose esančias Amerikos CŽV agentų sąskaitas.

Filipinų diktatorius Ferdinandas Marcosas 9-ajame dešimtmetyje taip pat buvo padėjęs didžiules neteisėtu būdu įgytų pinigų sumas į Šveicarijos bankus. Filipinų vyriausybė pareikalavo grąžinti šiuos pinigus, ir Šveicarijos valdžia tam pritarė. Jos atstovai paskelbė, kad yra pasirengę, pažeisdami bankų slaptumą, pateikti viešumai bet kokias sąskaitas, susijusias su neteisėta tarptautine veikla.

65 KAS YRA "MOKESČIŲ ROJUS"?

Sąvoka *mokesčių rojus* sukelia palmių giraitės ir neaiškių kriminalistų, susėdusių aplink plaukymo baseiną bei gurkšnojančių kokteilius, vaizdinį.

Tokio mokesčių rojaus tikslas - ne paremti neteisėtą tarptautinę veiklą, o sudaryti palankias mokesčių atžvilgiu sąlygas, kurios priviliotų pavienius žmones bei verslo įmones į iki tol nepastebėtus ekonomikos centrus. Populiariausias mokesčių rojus yra Karibų jūros ir Didžiojo vandenyno salynuose arba mažose Europos bei Centrinės Amerikos šalyse.

Daugelis mažųjų valstybių, tarkim, Kaimanų salos arba Meno sala, ima labai mažus mokesčius arba apskritai neapmokestina

užsieniečių, atvykstančių ten plėtoti savo veiklos. Sudaromos tokios pelningos galimybės, kad kai kurios kompanijos ir pavieniai verslininkai nenori jų praleisti. Kaip daugelis JAV kompanijų savo įmones įregistruoja Delaware'o valstijoje, kad turėtų naudos dėl mažesnių mokesčių bei palankesnių jiems juridinių reikalavimų, taip daugeliui tarptautinių kompanijų savo filialus naudinga steigti mažose salose, tarkim, Olandijos Antiluose, dėl palankių joms tarptautinių reguliavimo taisyklių bei mokesčių tarifų.

Daug Europos ir Šiaurės Amerikos kompanijų taip pat kuria filialus Olandijos Antiluose, kad galėtų išleisti obligacijas Europos obligacijų rinkoje. Tokia "nuo centro nutolusi" veikla daugeliui kompanijų leidžia nukreipti didesnį pinigų kiekį į tarptautines nuosavybės (kapitalo) rinkas, patiriant labai menką reguliavimą ir apmokestinimą.

Kai kurie pavieniai verslininkai, įkurdami savo kompanijas mokesčių rojuje, norėtų likti anonimais. Tada jie galėtų pasirinkti, ar verta jiems pranešti pelną, kuris apskaičiuojamas tokiose salose esančiose kompanijose, savo tėvynei. Tai, kas yra neteisėta savame krašte, nebūtinai turi būti neteisėta šalyje - mokesčių rojuje.

66 KOKIU BŪDU TARPTAUTINIAI NUSIKALTĖLIAI IŠVENGIA TEISĖTVARKOS ORGANŲ BAUSMĖS?

Garsaus Didžiojoje Britanijoje Briggso traukinio apiplėšimo vadovui pavyko išvengti teismo ir pabėgti į Rio de Žaneirą, kur jis gyvena sau laisvėje. Didžiosios Britanijos valdžios atstovai

nieko negalėjo jam padaryti, kadangi tarp šios šalies ir Brazilijos nėra sutarties, pagal kurią tokių nusikaltėlių būtų galima pareikalauti. Nors Brazilija šiaip jau deportuoja iš šalies kai kuriuos nusikaltėlius, kad jie stotų prieš teismą ir atsakytų už savo nusikaltimus, vis dėlto tai viena iš šalių, kurios neperduoda teisėtvarkos organams kiekvieno, padariusio bet kokį nusikaltimą.

Retai kada išsisuka tarptautiniai nusikaltėliai, nužudę žmogų, nes visose pasaulio valstybėse tai laikoma nusikaltimu. Baudžiamojon atsakomybėn patraukiama daug narkotikų tiekėjų, ir tokios valstybės, kaip Kolumbija ir Meksika, yra perdavusios juos teismui į JAV. Šios šalys dėl nelegalios narkotikų prekybos yra pasirašiusios nusikaltėlių išdavimo sutartis.

Tačiau įvairiose valstybėse skirtingi įstatymai gali kliudyti valdžios organams baudžiamojon atsakomybėn patraukti nusikaltėlius, susijusius su pasaulio ekonomika. Mat kas yra visiškai teisėta vienoje šalyje, tarkim, užsienio valiutos pirkimas arba pardavimas, gali būti griežtai draudžiama kitoje. Ir jeigu kuri nors valstybė mėgins susigrąžinti užsienyje nuo teismo besislapstantį nusikaltėlį, jos argumentai gali likti ir neišgirsti. Užsienio valstybės valdžios organai paprastai vengia išduoti žmones, kaltinamus už veiklą, kuri jų šalyje nelaikoma kriminaliniu nusikaltimu.

Pavyzdžiui, už išsisukinėjimą nuo mokesčių labai griežtai baudžiama JAV, o Šveicarijoje tai nėra nusikaltimas, kurį padaręs asmuo turėtų būti perduotas teisėtvarkos organams. Šveicarijoje gyvenantys amerikiečiai, pagal JAV įstatymus nusikaltę kaip vengiantys mokėti mokesčius, čia laikomi ne kriminalinės, o civilinės teisės pažeidėjais ir teismui paprastai neperduodami.

Tarptautinius nusikaltėlius persekioti yra labai sunku tada, kai tokių įstatymų, kuriuos jie pažeidė savo šalyje, visiškai nėra užsienyje. Pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje ir JAV neteisėta vertybinių popierių prekyba yra draudžiama, o kitose šalyse tai laikoma apsukriu verslu. Tarkime, Honkonge kai kuriems laimin-

giesiems leidžiama "pakankamai žinoti", kad jie galėtų pasipelnyti, pasinaudodami informacija, kuri visuomenei neprieinama. Ir tol, kol egzistuos skirtingi įstatymai bei muitinės, tol tarptautiniai nusikaltėliai išvengs teismo.

67 KAS YRA JUODOJI RINKA?

Pasaulio juodosios rinkos kasdien prekiauja draudžiamomis arba pusiau uždraustomis prekėmis, pradedant nykstančiais gyvūnais (įrašytais į raudonąją knygą) ir baigiant užsienio valiuta, prostitucija bei narkotikais.

Pavyzdžiui, juodoji valiutos rinka ypač klesti šalyse, kur yra valiutų keitimo apribojimai. Kai oficialusis pinigų keitimo kursas nesutampa su realia valiutos verte, prasideda jos prekyba neoficialiojoje rinkoje. Brazilijoje ši prekyba buvo taip toleruojama, kad laikraščiai kartu su oficialiu valiutos keitimo kursu spausdindavo ir juodosios rinkos kursą.

Pasaulio ekonomikoje yra daug ir pusiau nelegalios, kitaip tariant, pilkosios rinkos veiklos. Tai operacijos, susijusios su teisėtai uždirbtų, bet nedeklaruojamų pinigų užsienio pervedimais ir indėliais, stengiantis juos nuslėpti nuo savo vietinės valdžios. Pavyzdžiui, italai, prancūzai, Lotynų Amerikos gyventojai, esant nestabiliai ekonominei padėčiai ar įvedus pinigų keitimo apribojimus, visai nepažeisdami teisėtvarkos, savo pinigus dažnai persiunčia į užsienio bankus.

Šešėlinė ekonomika susiformuoja ten, kur "pilkieji" pinigai, nors jie visiškai teisėti, pervedami tik slapta, - šitaip atsiveria įvairių piktnaudžiavimų galimybės. Pavyzdžiui, JAV ir Europoje didžiulės narkotikais ir organizuotu nusikalstamumu neteisėtai uždirbtos pinigų sumos patenka į pilkąją rinką, kur pasislepia tarp teisėtu būdu gautų pinigų, nes dalis jų yra reikalinga tam

tikro slaptumo. Manoma, kad "pilkųjų" pinigų pervedimų suma yra virš 1 trilijono dolerių per metus ir viršija daugelio valstybių bendrojo šalies produkto (BŠP) sumą. Tai tokios didelės pinigų sumos, kad jų apskritai neįmanoma kontroliuoti. "Juodieji" pinigai tiesiog nuskęsta "pilkųjų" pinigų pervedimų jūroje.

68 KAIP PASAULIO EKONOMIKA VEIKIA GAMTĄ?

Nors kartais gal ir neįtikėtina, tačiau beveik kiekvieną pasaulio gamtos apsaugos problemą tiesiogiai sukelia ekonomikos priežastys. Pavyzdžiui, gamtos užterštumas atsiranda tik dėl to, kad valstybėms ir pavienėms kompanijoms yra per brangu tvarkyti teršalus, pigiau - išleisti juos į vandenį arba į orą.

Niekas nenori teršti, tačiau gamtos apsaugos, kaip ir visi kiti ekonomikos sprendimai, turi ekonominę alternatyvą. Kompanijos, valstybės ir pavieniai vartotojai turi nuspręsti, kiek jie yra pasiryžę mokėti už tai, kad aplinka būtų švari ir sveika. Iš esmės tai ekonominis sprendimas.

Industrinės valstybės pasaulį ir jo gamtos išteklius dažnai traktuoja kaip laisvai disponuojamas prekes (*disposable commodities*). Tos valstybės ignoruoja pagrindinę ekonominę koncepciją: visi gamybos veiksniai - žemė, darbas arba oras - yra ribotos prekės (*scarce commodities*) ir turi kainą, kuri įtakoja kiekvieną verslą ir į kurią reikia atsižvelgti darant ekonominius sprendimus. Grynas oras ir švarus vanduo, nors jų yra tikrai labai daug, didėjant gyventojų skaičiui ir smarkiai vystantis gamybai, greitai išsenka, todėl ir turime juos, kaip ir kitus išteklius, laikyti ribotais.

Nors vyriausybės ir vartotojų grupės gamtos apsaugoje vaidina svarbų vaidmenį, tačiau daugiausia čia lemia pastovus ekonominis spaudimas, kuris priverčia kompanijas ir vyriausybes keisti

savo veiklą, jeigu yra teršiama gamta. Pavyzdžiui, jeigu kompanija priversta mokėti už gamtos teršimą, prieš išmesdama savo atliekas į orą arba vandenį, ji gerai pagalvos. Arba kai vyriausybė yra verčiama gamtos turtų iškeikvojimą įskaičiuoti į bendrą ekonominės veiklos apimtį, sukuriant savotišką gamtos Bendrąjį šalies produktą (BŠP), prieš imdama kirsti miško plotus ir eksploatuoti gamtos iškasenų atsargas, ji taip pat gerai pagalvos.

Gamtos apsauga, kaip ir visi kiti pasaulio ekonomikos sektoriai, neapsiriboja tik viena valstybe. Jeigu kuri nors šalis ką nors keičia gamtoje, visa tai atsiliepia ir kitiems kraštams. Tokie dalykai, kaip miškų iškirtimas, ozono skylės arba radioaktyvių atliekų metimas į vandenyną, - tai tarptautinės gamtos teršimo problemos.

Gamtos apsaugos ir rūpesčio ja jokiu būdu negalima sieti tik su moderniąja industrializuota ekonomika. Trečiojo pasaulio gyventojus ypač veikia, pavyzdžiui, visuotinio oro atšilimo ir miškų iškirtimo problemos. Iš tiesų, Bangladešo lygumų rajonai gali pirmieji atsidurti po vandeniu, jei nuo oro atšilimo pakiltų pasaulio vandenynų lygis. Be to, besivystančiose šalyse gamtos apsaugos kaštai labai dideli, nes daugybė gamtos išteklių jau išeikvoti, o didžiuliai plotai, vaikantis ekonomikos augimo, užteršti.

Išlaikyti sveiką gamtos aplinką - tai reiškia nebūtinai konfliktuoti su klestinčia ekonomika. Iš tikrųjų dalis didžiausių pasaulyje gamtą teršiančių procesų įvyko būtent ekonomiškai atsilikusiose šalyse, Sovietų bloko ir Rytų Europos valstybėse. Ir priešingai, išsivysčiusiose industrinėse valstybėse - Kanadoje ir Švedijoje - pats švariausias pasaulyje oras ir vanduo. Žvelgiant į gamtosaugos problemas iš tarptautinės perspektyvos, darosi aišku, kad gamtos saugojimas yra vienintelis kelias, jei norime išlaikyti normalų pasaulio ekonomikos vystymąsi ir ateityje.

69 KAS YRA GAMTOS TERŠIMO TEISĖS?

Viena iš sunkiausiai sprendžiamų pasaulio ekonomikos problemų - kaip pakelti žmonių gyvenimo lygį, didėjant jų skaičiui, ir kartu nepažeisti gamtos. Kai kurios valstybės, tarp jų ir JAV, ėmėsi ištisos sistemos inovacinių priemonių, bet kurioje teritorijoje ribojančių bendrą gyventojų skaičių ir leidžiančių vietinei pramonei bei kitoms kompanijoms tarpusavyje pirkti bei parduoti teršimo teises *(pollution rights)*.

Daugelis gamtosaugininkų palaikė tokią sistemą, kadangi ji suteikia galimybę pasiekti du, atrodo, tarpusavyje nesuderinamus tikslus: ekonomikos augimą ir švarią aplinką. Teršimo teisės skatina kompanijas bei atskirus teršėjus pačiais efektyviausiais būdais mažinti teršalų skleidimą.

Daugelis šalių, susidūrusios su labai sunkia užduotimi - mažinti ekonominę veiklą, kad mažėtų užterštumas - paprasčiausiai negali nutraukti įmonių, gaminančių pagrindinius maisto produktus, drabužius, statančių namus savo gyventojams, darbo. Netgi jei atrodytų labai teisingas visiems vienodas reikalavimas - sumažinti teršimą iki nustatyto teršalų lygio, pagal naują sistemą vyriausybės visiems gamybininkams išduoda "teises teršti", nesvarbu, ar jų veikla ekonomikai naudinga ar ne.

Užuot iš visų teršėjų pareikalavus sumažinti teršimą, "teisės teršti" planas pripažįsta, jog tarp teršėjų esama skirtumo: vieni turi pasitraukti iš verslo, o kitiems leista jį vystyti, kad būtų sukurtos darbo vietos ir pagaminti produktai vartojimo sferai. Laisvos rinkos sistemoje gana veiksmingai paaiškinta, kas yra "geras" ir kas "blogas" teršėjas: tai nematoma rinkos ranka. Kompanijos, kurios neturėtų teršti - tai neefektyvios ir nesugebančios sukurti darbo vietų bei pagaminti reikalingų produktų. Šiuo "teršimo teisių" planu ir raginama "bloguosius" teršėjus pasitraukti iš verslo arba savo veiklą susiaurinti.

Pavyzdžiui, efektyviai dirbanti įmonė, gaminanti vežimėlius invalidams, vidutiniškai vienam gaminiui tenkančių teršalų pagamins mažiau, negu ta, kuri dirba neefektyviai. Remiantis tradiciniu gamtosaugos planu, vyriausybė turėtų apriboti abiejų įmonių produkcijos gamybą, leisdama tiek vienai, tiek kitai tęsti gamybą ir teršimą, žinoma, kiek mažiau. Kai visos įmonės yra verčiamos vienodai mažinti taršą, atrodo, kad vyriausybė teršimo "teisę" suteikia visiems, nepriklausomai nuo to, ar jų gamyba efektyvi ar ne.

O jeigu šią "teisę" būtų galima parduoti, prastas gamintojas būtų materialiai skatinamas mažinti taršą, efektyviai dirbanti kompanija jam apmokėtų už tai, kad jis savo veiklą siaurina. Tuo tarpu efektyviai dirbanti kompanija, įsigijusi "teršimo teises", galėtų didinti produkcijos gamybą. Ir čia nebus jokio bendro užterštumo padidėjimo: tiesiog taršos "teisės" bus parduotos iš vienos įmonės kitai.

Tas pats principas taikomas ir tarptautinėje plotmėje. Kas patenka į orą virš Čikagos, gali iškristi rūgščiu lietumi Kvebeko provincijoje. O kas patenka į vandenį Bazelio mieste, Šveicarijoje, gali užteršti Šiaurės jūrą. Tarša nepripažįsta valstybės sienų, todėl bendrą užterštumą galima riboti tik tarptautiniais susitarimais. Tuomet teršimo teises galima panaudoti tiesioginiuose teisių mainuose, kad jos pasiskirstytų po visą pasaulį.

Nei viena valstybė, nei viena kompanija neturi teisės teršti gamtos, bet jeigu leidžiamas ribotas teršimas, kiekvienam yra naudinga teršimo teises paskirstyti taip, kad žala visai ekonomikai būtų kuo mažiausia. Mainų teršimo teisėmis tikslas - ne daugiau teršti, o efektyviau su tam tikru gamtos teršimo limitu gaminti.

Kai kada bendra teršalų suma gali sumažėti. Pavyzdžiui, miesto valdžia arba suinteresuotos gamtosauginininkų grupės gali nupirkti prastai dirbančių įmonių teršimo teises ir, padėję giliai į stalčių, daugiau jomis nepasinaudoti. Šitaip sumažinamas bendras teršalų kiekis su minimaliu poveikiu efektyviai gamybai.

70 KAIP SKOLOS MAINOMOS Į ĮSIPAREIGOJIMĄ SAUGOTI GAMTĄ?

Tokie mainai (*debt-for-nature swaps*) leidžia bankams, gamtosauginininkų organizacijoms ir įsiskolinusioms šalims veikti kartu, kad būtų apsaugota vertingiausia gamtos dalis - miškai arba gamtos rezervatai.

Kadangi daug neturtingų valstybių neturi finansinių išteklių net užsienio skoloms grąžinti, tikrai sunku priversti jas leisti pinigus "komfortui" - natūraliems parkams arba rezervatams steigti. Gamtosauginininkų organizacijos yra sugalvojusios gana išradingą būdą, kad tokios neturtingos prasiskolinusios valstybės, kaip Kolumbija ir Peru, saugotų savo gamtą: šios organizacijos apmoka neturtingų valstybių skolas mainais į pastarųjų įsipareigojimą saugoti ekologiškai vertingas vietoves - miškus, natūralius vandens telkinius, regionus, kuriuose gausu laukinės faunos.

Pasaulio finansų rinkose daug trečiojo pasaulio paskolų yra parduodama su nominaliosios vertės nuolaida, kadangi niekas nesitiki, kad neturtingos valstybės skolininkės grąžins savo skolas. Skolą, kaip ir bet kurią kitą finansinę priemonę, galima pirkti arba parduoti atviroje rinkoje. Pavyzdžiui, vienas bankas paskolą gali parduoti kitam bankui tokiu pat būdu, kaip yra parduodamos obligacijos arba kita skola. Skolos pirkėjas tiki, kad pirmasis skolininkas ją grąžins. Kai kurios trečiojo pasaulio valstybių abejotinos paskolos parduodamos kaina, prilygstančia 10% jų nominaliosios vertės. Taigi gamtosauginininkų organizacija gali nupirkti 100 milijonų dolerių kainuojančią abejotiną paskolą už 10 milijonų.

Kai gamtosauginininkų organizacija išleidžia savo pinigus pirkti tokiai skolai atviroje rinkoje tik už dalį jos tikrosios vertės, šią

skolą ji faktiškai atiduoda valstybei skolininkei, išpirkdama arba anuliuodama ją ir mainais už tai gaudama koncesijas gamtos apsaugos srityje. Gamtosauginininkų organizacijos pasirenka šitokius mainus, nes, nupirkusios skolas iš bankų už gerokai mažesnius, palyginus su oficialia tų skolų verte, pinigus, gauna didelės naudos iš kiekvieno išleisto dolerio.

Visi tokių mainų dalyviai iš šių finansinių operacijų turi naudą. Valstybei skolininkei lieka natūralios gamtos parkai ir sumažėjusi skola. Tarptautiniai bankai yra patenkinti, kad skolos jiems mažėja, net jeigu susigrąžinama tik dalis pinigų. O gamtosauginininkų organizacijos gali išsaugoti ekologiškai labai svarbią pasaulio dalį ateinančioms kartoms.

71 KOKIOS EKONOMINĖS SANKCIJOS BEI SKATINIMO PRIEMONĖS NAUDOJAMOS GAMTAI IŠSAUGOTI?

Nauja viltis išsaugoti pasaulio gamtos išteklius - nuo pavojuje atsidūrusių aukštikalnių gorilų iki beišnykstančių medžių bei augalų Amazonės slėnių miškuose - tai ekonominės sankcijos ir skatinimai. Pavyzdžiui, kai bus įrodyta, kad išsaugoti miškus ir gyvąją gamtą yra kur kas vertingiau nei juos išnaikinti, žmonės pagaliau pradės keisti savo griaunamąją veiklą ir gamtos, ir ekonomikos atžvilgiu.

Iki šiol miškai, upės, laukinė fauna buvo naikinama ekonomikos plėtojimo vardan. Daug kompanijų ir vyriausybių nepaisė, kad ilgalaikis ekonominis augimas iš esmės yra grindžiamas atstatomais gamtos ištekliais ir sveika aplinka. Pavyzdžiui, 9-ajame dešimtmetyje didžiuliai Amazonės miškų masyvai buvo

iškirsti daugiausia dėl klaidingos ekonominės politikos. Prastai parengti Brazilijos mokesčių įstatymai skatino fermerius skverbtis į Amazonę ir deginti didžiulius miškų plotus, paverčiant juos javų pasėliais bei galvijų ganyklomis. Tokia abejotinos ekonominės vertės politika turėjo pražūtingas pasekmes, tarp jų ir visuotinį oro atšilimą, atsiradusį dėl didelio kiekio anglies dvideginio, staiga patekusio į atmosferą.

Nors iš pradžių Brazilijai nacionalinis suverenumas buvo svarbesnis už Amazonės džiungles, tarptautinė nuomonė nori nenori privertė jos vyriausybę peržiūrėti gamtą alinančią politiką. Džiunglių naikinimas buvo labai greitai sustabdytas. Kaip matome, įsikišus tarptautiniam politiniam spaudimui, gamtos naikinimą įmanoma gana greitai nutraukti, vis dėlto tikrų poslinkių čia rasis tik tada, kai šalis pagaliau supras, kokia yra ekonominė gamtos išteklių saugojimo vertė.

Ekonominių skatinimo priemonių veikiamos, pavyzdžiui, gaudamos pelną iš turizmo arba eksportuodamos atstatomus gamtos išteklius, valstybės jau pradeda suprasti, kokia yra tikroji išsaugotų gamtos turtų vertė. Sakysim, užuot skerdusi ištisas kaimenes dramblių ar beždžionių, valstybė gali įkurti laukinių gyvūnų rezervatus ir šitaip skatinti turizmą. O rinkdamos vaisių, riešutų, džiunglių augalų derlių, šalys gali užsidirbti vertingos užsienio valiutos. Surinkus džiunglių produktus, tinkamus maistui bei medicinos pramonei, ir juos eksportavus, galima uždirbti daugiau pelno, nei išdeginus miškus. Ir pagaliau visas pasaulis galės lengviau kvėpuoti.

Kitas veiksmingas būdas priversti vyriausybę arba kompaniją keisti gamtą niokojančią politiką - tai baudimas tokiomis ekonominėmis sankcijomis, kaip prekybos apribojimai ir net boikotas. Vartotojų boikotas pasaulinėse rinkose prieš kompanijos - įstatymo pažeidėjos - prekes gali būti labai veiksmingas, mat čia panaudojamas pats galingiausias ekonomikos veiksnys - atimama galimybė gauti pelną. Pavyzdžiui, jūros gyvūniją naikinančios žvejybos su plaukiojančiais tinklais, be reikalo žudančios

daugybę delfinų, buvo atsisakyta tik tada, kai vartotojai boikotavo įstatymus pažeidinėjančių kompanijų sugautus tunus, kuriuos šios pardavinėjo.

Vyriausybės gali įvesti ir prekybos apribojimus, pavyzdžiui, embargą, kuris draudžia importuoti prekes iš valstybių, žalojančių gamtą. Tačiau prekybos apribojimai galų gale baigiasi tuo, kad šalis, kuriai visa tai buvo taikyta, tik susierzina ir pati įveda prekybos apribojimus, tuo galutinai pakenkdama visiems. Bet jei čia susijungia kelios valstybės ir aiškiai apie tai prabyla, atsakomųjų sankcijų galimybė sumažėja.

Tarptautiniai susitarimai gamtos apsaugos srityje yra efektyvi priemonė prieš gamtos žalojimą, bet tik tada, kai juos remia susitarusių valstybių politinis bei ekonominis spaudimas. Jungtinių Tautų susitarimai ypač veiksmingi, kai yra įforminami kaip Generalinės Asamblėjos rezoliucija, kurią vienbalsiai patvirtino visi Jungtinių Tautų nariai. Tokios rezoliucijos nėra įpareigojančios, bet jeigu gautas visuotinis pasaulio pritarimas, jos tiesiogiai vykdomos.

Be abejo, geriausią sprendimą dažniausiai suranda tarptautinės konferencijos, kai susėda visos suintersuotos valstybės ir derybų keliu susitaria. Daugeliu atvejų gamtosaugos ateitis pri-Sklauso nuo racionalaus ekonomikos plėtojimo, kurį ir valdo valstybės, bendradarbiaudamos tarp savęs.

ŽODYNAS SU PAAIŠKINIMAIS

Šis terminų sąrašas apibūdina pokalbiuose ar spaudoje dažniausiai pasitaikančius pasaulio ekonomikos žodžius. Kaip suprasti einamąją sąskaitą? Kas yra kontrolinio akcijų paketo pirkimas? Kas yra "*perestroika*"? Tai ne vieną kartą mums iškylantys klausimai. Net kai jau, rodos, esame suradę atsakymus, po kelių savaičių, žiūrėk, vėl gali tekti pasirausti atmintyje, susidūrus su šiais terminais.

Žodynėliu norėta kaip galima daugiau paaiškinti ir suteikti informacijos.

ABIPUSĖS PREKYBOS SUSITARIMAS - *bilateral trade agreements.* Abipusės prekybos sutartis sudaro dvi šalys, norinčios susitarti dėl kai kurių prekybos prekėmis ir paslaugomis būdų. Dauguma šalių įrodinėja, kad prekybos apribojimus galima panaikinti tik tada, kai sudaromos daugiašalės sutartys tarp valstybių.

AKCIJOS - *stock.* Akcijos yra savininkų nuosavybė korporacijoje. Akcijų savininkas, vadinamas akcininku arba akcijų turėtoju, reiškia teises į uždirbtą kompanijos pelną bei turtą. Kompanijai valdyti akcininkai samdo kompanijos valdymo darbuotojus. Jei yra gaunamas pelnas, jis gali būti paskirstomas akcininkams kaip dividendai arba reinvestuojamas į kompaniją, tuo padidinant akcininkams priklausantį kapitalą. Angliškas žodis "*stock*" vartojamas ir atsargoms apibūdinti.

AKCINĖS BENDROVĖS OBLIGACIJA - *debenture.* Akcinės bendrovės obligacija yra bet koks vertybinis popierius, išleistas remiantis tiktai pasitikėjimu jį išleidusia korporacija. Tai

korporacijos skolinis įsipareigojimas, dėl kurio gali būti deramasi, jis gali būti perkamas arba parduodamas plataus investitorių rato. Obligacijos pirkėjas pasikliauja jos leidėjo "sąžiningumu bei geru vardu". Kai kurios akcinių bendrovių obligacijos yra išmokamos tik tada, kai sumokėta kitiems pirmenybės teisę turintiems kreditoriams. Šios "antraeilės" obligacijos paprastai duoda didesnes palūkanas kaip kompensaciją jų savininkams už didesnę riziką.

AKCININKŲ KAPITALAS - *stockholders' equity*. Akcininkų nuosavas kapitalas - tai visi kompanijos aktyvai, kurie lieka atėmus jos pasyvus. Kompanijai savo aktyvus panaudojus skoloms sumokėti, visa, kas po to lieka, ir yra vadinama akcininkų kapitalu. Akcininkų kapitalą kartais vadina grynąja verte.

AKREDITYVAS - *letter of credit*. Tarptautinėje prekyboje akredityvus naudoja importuotojas, tuo garantuodamas apmokėjimą už prekes, atsiųstas iš užsienio. Tiekėjas iš užsienio prekes išsiųs tik tada, kai patikimas bankas pateiks reikalingą akreditivą.

AKTYVAI (TURTAS) - *asset*. Sąskaitų balanse aktyvai yra teigiami, o pasyvai - neigiami. Daugumos kompanijų aktyvus sudaro finansinis turtas, pavyzdžiui, pinigai ir vertybiniai popieriai, nekilnojamas turtas - pastatai ir mechanizmai, nematerialus turtas, toks kaip reputacija, prekių ženklai, patentai bei autorinės teisės.

AKTYVŲ SUSKAIDYMAS - *asset stripping*. Įsigijus kompaniją žemesne už realią verte, jos aktyvus galima išparduoti dalimis. Taip uždirbama daugiau pinigų, negu kaštavo įsigyti visą kompaniją. Aktyvų suskaidymas - svarbiausias veiksnys, perimant kompaniją, kai įplaukos už parduotus aktyvus yra panaudojamos skoloms, susijusioms su kompanijos įsigijimu, grąžinti.

APYVARTOS GREITIS - *velocity*. Ekonomistai šį terminą vartoja ekonominei veiklai apibūdinti, atsižvelgdami į jos pinigų

kiekį, kitaip tariant, į pinigų apyvartą. Kai valstybė sugeba pagaminti didelę bendrojo nacionalinio produkto (BNP) apimtį su nedideliu pinigų kiekiu, sakoma, kad ji turi greitą pinigų apyvartą.

ARBITRAŽAS - *arbitrage.* Kai tų pačių produktų kainos įvairiose rinkose skiriasi, arbitražininkas superka didelį kiekį jų ten, kur pigiau, ir parduoda ten, kur brangiau. Arbitražo veikla yra labai paprasta ir ja šimtmečiais naudotasi dėl pelno bei stengiantis išlaikyti rinkų veiksmingumą. Šiuo metu tarpininkai pasinaudoja arbitražo metodais, pirkdami kompanijų, kurių vertė nustatyta žemiau realios, akcijas, tam, kad parduotų jas aukštesne kaina, kai kompanijos bus pertvarkytos.

ASMUO, TURINTIS DIDELĘ NUOSAVYBĘ - *high net worth individual.* Tai klientai, apie kuriuos svajoja daugelis bankų - turintys didelį nuosavą turtą ir nedaug skolų. Viso pasaulio bankai žino, kokia nauda iš tokių klientų, todėl sukūrė privačios bankinės veiklos tinklą visose stambiausiose finansų pasaulio sostinėse. New Yorke, Londone, Paryžiuje, Ženevoje, Tokijuje, Ciūriche ir Honkonge bankai teikia tokias paslaugas, kokių tik nori šie turtuoliai.

"ATEITIES RINKOS" - *forward markets.* Ateities rinkos atsirado tam, kad galima būtų pirkti prekes ar finansines priemones ateityje. Pavyzdžiui, kviečių augintojas gali sudaryti ateities sutartį parduoti būsimų metų derlių dabartinėmis kainomis. Tiek pirkėjas, tiek pardavėjas apsidraudžia, iš anksto nustatydami kainą. Priešingai negu įprasti fjučeriniai kontraktai, kuriais prekiaujama nustatytais terminais ir kainomis, "ateities sutartys" gali būti sudaromos specialiai taip, kad patenkintų įvairių kontrakto šalių, pavyzdžiui, korporacijų klientų arba finansinių institucijų, poreikius. Ateities rinkose prekiaujama įvairių rūšių produktais, valiuta, vertybiniais popieriais ir kitomis finansinėmis priemonėmis.

ATPIRKIMO SUTARTIS - *repurchase agreements.* Atpirkimo sutartis būna tada, kai perkant obligacijas susitariama, jog jos

bus išpirktos tam tikrą dieną. Sutarties, kuri rinkoje vadinama "*repo*", išpirkimo sąlygos nustatomos iš anksto. Obligacijų savininkas, panašiai kaip ir trumpalaikio indėlio savininkas, įsigyja obligacijas tik trumpam laikui. Jeigu centrinis bankas, tarkim, JAV Federalinis rezervų bankas, nori, kad palūkanų normos sumažėtų, perka obligacijas atviroje rinkoje, sudarydamas atpirkimo sutartis, ir tokiu būdu padidina apyvartoje esančių pinigų kiekį. Didesnis pinigų kiekis rinkoje reiškia palūkanų normos sumažėjimą. Kai prekiautojai pamato, kad "Fedas" (Federalinis rezervų bankas) pradeda pirkti obligacijas, sudarydamas atpirkimo sutartis, jie tikisi, kad turi sumažėti palūkanų norma, ir puola pirkti obligacijas.

ATVIROSIOS RINKOS OPERACIJOS - *open market operations*. Centriniai bankai, pirkdami ir parduodami vertybinius popierius, naudoja atvirosios rinkos operacijas. Tai daroma norint kontroliuoti pinigų kiekį, nes pinigai, kuriuos turi centriniai bankai, pavyzdžiui, JAV Federalinis rezervų bankas, nėra laikomi bendro pinigų kiekio dalimi. O kai šiuos pinigus išleidžia atviroje rinkoje vertybiniams popieriams pirkti, jie padidina apyvartoje esančių pinigų kiekį. Arba atvirkščiai, centriniai bankai, parduodami vertybinius popierius atviroje rinkoje, sumažina apyvartoje esančių pinigų kiekį, nes už vertybinius popierius sumokėta suma patenka į banko saugyklas. Vertybiniai popieriai, kuriuos centriniai bankai superka arba parduoda, yra vyriausybinės obligacijos.

"AUKSINIS PARAŠIUTAS" - *golden parachute*. Būgštaudami dėl galimo kompanijos užvaldymo iš stambių akcijų paketų pirkėjų pusės, kompanijos valdytojai kartais pasirašo su kompanija sutartis, pagal kurias atleidžiamiems iš darbo valdytojams turi būti išmokamos didelės kompensacinės algos bei premijos. Tokie "auksiniai parašiutai", tikimasi, atleidimo iš darbo atveju pripildys jų kišenes pinigų. Tai patogu valdymo darbuotojams, tačiau ne kas kitas, o akcininkai galų gale turi apmokėti šias išlaidas.

B S M P (Bendroji sutartis dėl muitų ir prekybos) - *GATT* (sutrumpinimas iš *General Agreement on Tariffs and Trade*). Pagrindinės prekiaujančios pasaulio valstybės Šveicarijoje ant Ženevos ežero kranto įkūrė organizaciją, pavadintą BSMP. Tai ne vien susitarimas - tai organizacija, kuri stebi ir tvarko valstybių, šios organizacijos narių, prekybos plėtojimo reikalus. Svarbiausias BSMP tikslas - šalinti pasaulinės prekybos prekėmis, paslaugomis bei idėjomis apribojimus. Atskiros šalys gali pasinaudoti BSMP, kad išspręstų prekybos ginčus, išvengtų prekybos karų, kuriuose nuostolių patiria kiekvienas ir galbūt labiausiai kuklus vartotojas.

B Š P (bendrasis šalies produktas), B N P (bendrasis nacionalinis produktas) - *GDP, GNP (Gross Domestic Product, Gross National Product)*. Šie rodikliai apibūdina visą šalies ekonominės veiklos apimtį. BŠP išreiškia visą šalies prekių ir paslaugų vidaus gamybos apimtį. BNP - platesnė sąvoka. Į jį įskaičiuojama šalies užsienio ekonominė veikla: eksportas, importas bei pajamos iš užsienio veiklos. Nei BŠP, nei BNP neapima visiškai visko, kadangi dar daug ekonominės veiklos lieka neapskaičiuojama, pavyzdžiui, savanorių darbas, neapmokami namų ūkio darbai, gamtos naikinimas arba draudžiama narkotikų prekyba. Nors BŠP ir BNP pateikia tik apytikrį ekonominės veiklos masto įvertinimą, kol kas jie yra patys tiksliausi iš naudojamų rodiklių.

BALANSAS - *balance sheet*. Balanse yra išvardijami visi kompanijos aktyvai (turtas) ir pasyvai (savininkų nuosavybė ir įsipareigojimai). Tai tarsi kompanijos sveikatos būklės nuotrauka tam tikru momentu. Kai kompanija turi daugiau aktyvų negu skolų, jos akcininkai patenkinti. Jų dalis kompanijoje - skirtumas tarp aktyvų ir pasyvų - yra vadinama akcininkų kapitalu.

BANKROTAS - *bankruptcy*. Jeigu kompanija negali apmokėti savo skolų, ji skelbia bankrotą. Kai kuriose šalyse bankrutuojančioms kompanijoms suteikiama galimybė pertvarkyti savo

struktūrą, kad jos sumokėtų skolas. Būtinas kompanijos pertvarkymas yra numatytas JAV Bankroto įstatymo vienuoliktuoju straipsniu, o Didžiojoje Britanijoje - paskiriant įgaliotinį ir suteikiant jam teisę tvarkyti bankrutuojančios kompanijos turtą. Jeigu kompanija negali rasti kito sprendimo, ji likviduojama. Tada jos turtas yra parduodamas ir gautais pinigais bandoma apmokėti kuo daugiau skolų.

BAZINIS PUNKTAS - *basis point*. Šimtas tokių bazinių punktų sudaro vieną procentą. Obligacijų rinkos pastaruoju metu tapo tokios jautrios įvykiams, kad ketvirčio procento arba šešioliktosios procento dalies tikslumas jau nėra pakankamas. Palūkanų prieaugis gali būti lygus šimtajai procento daliai, kitaip tariant, vienam baziniam punktui. Jeigu obligacijų palūkanų prieaugis lygus ketvirčiui procento, tai šis pakilimas reiškia prieaugio padidėjimą dvidešimt penkiais baziniais punktais.

BENDRASIS NACIONALINIS PRODUKTAS (BNP), TENKANTIS VIENAM GYVENTOJUI - *per capita GNP*. Norint išmatuoti valstybės turtą, geriausia yra apskaičiuoti, kiek BNP tenka vienam gyventojui. Šis rodiklis parodo, kiek tenka vienam šalies gyventojui bendros šalyje pagamintų prekių ir paslaugų sumos (apimties). 1988 metais BNP vienam gyventojui Japonijoje teko už 23 300 dolerių, o JAV - už 18 500 dolerių. Nors JAV pagamino daugiau prekių ir paslaugų negu Japonija, bet BNP vienam gyventojui buvo didesnis Japonijoje.

BENDROJI ĮMONĖ - *joint venture*. Bendrąją įmonę sudaro dviejų arba daugiau kompanijų sąjunga, paprastai tam, kad įsigytų kitą kompaniją. Norėdamos konkuruoti užsienio šalių rinkose, daugelis kompanijų bendrajai įmonei pasirenka vietinį partnerį, kad pasinaudotų jo žiniomis apie vietinę rinką bei sugebėjimu veikti vietos sąlygomis.

BENDROJI RINKA, EUROPOS BENDRIJA - *The Common Market, European Community*. Bendroji rinka - didžiausias pasaulyje prekybos blokas,turintis virš 300 milijonų vartotojų. Europos

Bendrija (EB) anksčiau buvo vadinama Europos Ekonomine Bendrija (EEB). Bendroji rinka jungia didžiausias ir turtingiausias Europos šalis.

BUNDESBANKAS - *Bundesbank.* Tai Vokietijos centrinis bankas, kuris atsako už Vokietijos pinigų saugumą ir valdo pinigų kiekį. Bundesbankas yra Vokietijos finansų sostinėje - Frankfurto mieste.

CENTRALIZUOTAI PLANUOJAMA EKONOMIKA - *centrally planned economies.* Centralizuoto planavimo sąlygomis visus sprendimus priima biurokratai (valdininkai). Vyriausybė turi teisę nutarti, kas, ką ir kiek gamins. Centralizuoto planavimo tarnybos nustato kainas ir paskirsto išteklius. Tokio planavimo tikslas - ekonomiškai spręsti kuo racionaliau bei suvienodinti ekonomines sąlygas, tačiau praktiškai didėja tik išlaidos, švaistymai, o darbas yra nenašus. Planinės ekonomikos forma dažnai yra vadinama komandine ekonomika arba paprastai - planine ekonomika.

CUM, EX - su, be. *Cum* lotynų kalboje reiškia "su". Jeigu obligacijoje nurodytas įpareigojimas, tai ji ir vadinama "su įpareigojimu". Jeigu akcijos yra parduodamos su jau paskelbtais dividendais, kurie turi būti išmokėti, tai tokios akcijos vadinamos "akcijomis su dividendais". Jeigu anksčiau aprašytos akcijos arba obligacijos netenka įpareigojimų arba dividendų, tada vartojamas žodis "be". Žodis *ex* lotynų kalboje yra "be". Akcijos, parduotos be dividendų ("*ex*"), reiškia, kad dividendai jau yra išmokėti ankstesniam savininkui.

DARBO PASIDALIJIMAS - *division of labor.* "Mėsininkas, kepėjas, žvakidžių gamintojas". Visose išsivysčiusiose šalyse yra įgyvendintas darbo pasidalijimo principas. Kadangi nė vienas žmogus negali efektyviai pasigaminti visko, ko jam reikia, darbus pasidalina darbininkai pagal įvairius sugebėjimus. Darbo pasidalijimas sudaro sąlygas kiekvieną darbą dirbti daug efektyviau.

DARBO UŽMOKESČIO IR KAINŲ SPIRALĖ - *wage-price spiral.* Atlyginimų ir kainų spiralė - tai smarkus infliacijos didėjimas. Jį sukelia ydingas ratas, kai atlyginimai keliami, nes pakilo kainos, o jos pakilo dėl to, kad kilo atlyginimai ir t.t. Visiems žinoma viščiuko ir kiaušinio problema, taip ir čia sunku nustatyti, kurie veiksniai yra pirminiai, o dar sunkiau surasti būdus, kaip sustabdyti šią infliacinę atlyginimų bei kainų spiralę.

DATSU-SARA. Japonų sugalvotas žodis, apibūdinantis japonų menedžerius, kurie pritaikė Vakarų praktiką palikti kompaniją, kad galėtų veikti savarankiškai. Feodalinės ištikimybės vienam vadovui tebesilaikoma moderniojoje Japonijos ekonomikoje, kur tikimasi, kad darbininkai ištikimai tarnaus darbdaviui, ir atvirkščiai. Tiesiogiai verčiant datsu-sara reiškia "korporacijos išnykimą".

DAUGIAŠALIAI PREKYBOS SUSITARIMAI - *multilateral trade agreements.* Keli prekybos partneriai, susitardami vykdyti bendrą prekybos politiką, paprastai vadovaujasi Bendrąja sutartimi dėl muitų ir prekybos (BSMP). Tai reiškia, kad vartotojai gali pasirinkti, kas geriausia pasaulyje, prieinamiausia jiems kaina. Tokių daugiašalių prekybos sutarčių tikslas - panaikinti prekybos apribojimus. Europos Bendroji rinka - vienas geriausių pasaulyje daugiašalės prekybos susitarimų pavyzdžių.

DEFICITAS (STYGIUS) - *deficit.* Nors tai atrodo per daug gerai, kad būtų tiesa, bet esant deficitui vyriausybė ar šalis iš tiesų išleidžia tai, ko nėra uždirbusi. Tarptautinėje ekonominėje veikloje sutinkamos dvi svarbiausios deficito rūšys: biudžeto deficitas ir prekybos deficitas. Valstybės biudžeto deficitas atsiranda tuomet, kai valstybės pajamų už surinktus mokesčius nepakanka apmokėti visoms valstybės išlaidoms. Norėdama padengti biudžeto deficitą, vyriausybė dažniausiai į apyvartą išleidžia obligacijas ir parduoda jas gyventojams.

Prekybos deficito esmė irgi tokia pati: jis atsiranda, kai valstybės išlaidos importui viršija eksporto pajamas.

DEFLIACIJA - *deflation*. Defliacija reiškia ekonominį smukimą. Jeigu šalies infliacijos tempai yra per greiti ar prekybos deficitas per didelis, vyriausybė gali apmalšinti ekonominį aktyvumą, padidindama mokesčius ir sumažindama vartojimą. Defliacijos metu menkiau skatinamos išlaidos, todėl sustabdomas kainų kilimas, sumažėja importas. Defliacija gali privesti prie deinfliacijos - kainų kritimo, t. y. priešingo infliacijai proceso.

DEMPINGAS - *dumping*. Dempingu yra vadinamas prekių pardavimas mažesnėmis nei jų kaštai kainomis. Tokį abejotiną verslą praktikuoja galingi gamintojai, norėdami užsikariauti rinką. Jų tikslas - išstumti visus konkurentus ir tada kelti kainas.

DEPRESIJA, SĄSTINGIS - *depression*. Užsitęsęs ekonominis smukimas vadinamas depresija. Jo požymiai yra produkcijos gamybos bei jos paklausos sumažėjimas. Dėl to padidėja nedarbas ir bankrutuoja kompanijos. 4-ajame dešimtmetyje didžioji tarptautinio masto depresija iš dalies prasidėjo dėl prekybinių karų ir aiškiai pademonstravo, kaip tarpusavyje susijusi viso pasaulio ekonomika. Paprastai vyriausybės gali išvengti depresijos, jeigu panaudoja būtinas ekonominio skatinimo priemones, pavyzdžiui, padidindamos pinigų kiekį apyvartoje arba valstybines išlaidas.

DEVALVACIJA, NUVERTINIMAS - *devaluation*. Kada valiutos vertę nustato vyriausybė, ateina momentas, kai negalima išlaikyti jos aukštos vertės. Perpardavinėtojams pradėjus pardavinėti valiutą atviroje rinkoje, vyriausybė turi įsikišti ir nupirkti didelį valiutos kiekį, jeigu nori išlaikyti jos kainos lygį. Vyriausybei atsisakius palaikyti valiutos kursą ir pripažinus, kad jos vertė turi būti žemesnė, paskelbiama devalvacija. Ten, kur valiutos keitimo kursas yra slankusis, devalvacijos nebūna, nes silpnos valiutos nuvertėjimas vyksta laipsniškai.

DIDYSIS SPROGIMAS - *Big Bang*. Po to, kai 1986 metais Londono akcijų biržai sumažino valstybinį reguliavimą, buvo spėjama, kad jos finansinę ir prekybinę veiklą ištiks sprogimas. Kai didysis sprogimas pagaliau įvyko, daugelis tarptautinių bankų ir investicinių firmų, kurie buvo nusipirkę milžinišką dalį visų Londono finansinių institucijų (City dalyje), pasijuto prarandą daug pinigų dėl išaugusios konkurencijos. Po to jų veikla susiaurėjo ir net sulėtėjo.

"DIDŽIOJI SEPTYNIUKĖ" - *G-7*. Taip yra vadinamas turtingiausių industrinių valstybių "klubas". G-7 - tai septynių didžiausių laisvos rinkos valstybių grupė. Periodiškai vykstančiuose šio klubo susitikimuose aptariami bendri tikslai, svarstomos problemos, derinama ekonominė politika. G-7 grupę sudaro JAV, Japonija, Vokietija, Prancūzija, Didžioji Britanija, Italija ir Kanada. Šių turtingų valstybių vadovai paprastai susitinka puikiai organizuotose konferencijose kurios nors iš minėtų šalių sostinėje arba kurorte. Europos Bendrija į tokius susitikmus siunčia savo delegatą.

DISKONTO NORMA - *discount rate*. Diskonto norma - pinigų skolinimosi palūkanos, kurias banko paskoloms ir kitoms finansinėms institucijoms nustato centrinis bankas. Paprastai šis palūkanų tarifas yra laikomas baziniu, kadangi jo pasikeitimų kryptis atspindi visų kredito rinkų kryptį. JAV diskonto normą nustato Federalinis rezervų bankas tiems bankams, kurie iš jo skolinasi. Šio tarifo nereikėtų painioti su "*Fed funds*" (*Federal funds rate*) - palūkanų norma, kurią nustato JAV bankai vieni kitiems už itin trumpalaikius (dažniausiai vadinamus kreditais "vienai nakčiai") kreditus.

DIVIDENDAS - *divident*. Tai pinigų išmokos kompanijos akcininkams. Jeigu kompanija uždirba pelno, tai gali jį arba išdalinti akcininkams, arba reinvestuoti į kompaniją. Abiem atvejais akcininkai turi naudos. Pelno dalis, kuri nemokama dividendais, padidina kompanijos vertę, ir tuo pačiu išauga akcijų

kainos. Dividendus galima išmokėti ir papildomomis akcijomis bei kitais vertybiniais popieriais.

DOW JONES INDEKSAS - *Dow Jones industrial average*. Dow Jones indeksas apibendrina 30 pagrindinių Amerikos kompanijų akcijų kainas. Šis labiausiai visus dominantis indeksas parodo JAV akcijų rinkos kryptis. Į jį įeina trisdešimt pirmaklasių (aukščiausio lygio) kompanijų, tokių kaip IBM, AT & T, General Motors.

DVIEJŲ AR DAUGIAU ĮMONIŲ SUSIJUNGIMAS Į VIENĄ ĮMONĘ ARBA ĮMONĖS ĮSIGIJIMAS - *mergers and acquisitions*. Kelių įmonių susijungimas į vieną stambią įmonę ir įmonių įsigijimai - tai veikla, kai kompanijos yra perkamos, parduodamos arba sudaro bendras įmones. 9-ajame dešimtmetyje išradinga finansavimo veikla leido kompanijoms ir investitoriams kelti "apsipirkimo puotą", mat buvo galima pirkti kompanijas žemiau jų vertės, sujungti dalį jų su veikiančiomis kompanijomis ir parduoti likusią jų dalį investitoriams, žaidžiantiems M ir A (*Mergers and Acquisitions*) žaidimą.

EINAMOJI MOKĖJIMŲ SĄSKAITA - *current account*. Šalies einamoji mokėjimų sąskaita parodo tam tikro laikotarpio tarptautinės prekybos apimtį. Einamojoje sąskaitoje apskaičiuojama "akivaizdi" prekyba, pavyzdžiui, videomagnetofonų importas, ir "neakivaizdi" prekyba - paslaugos bei kiti mokėjimai, tokie kaip dividendai, kuriuos uždirbo užsienio investicijos. Į einamąją sąskaitą įrašomi privačių asmenų pervedimai, pavyzdžiui, pinigai, persiųsti namo užsienyje dirbančio žmogaus, ir oficialūs pervedimai, tokie kaip mokėjimai tarptautinėms organizacijoms bei palūkanos už šalies užsienio paskolas.

EKIU, EUROPOS VALIUTOS VIENETAS (EVV) - *ECU, European Currency Unit*. Ekiu, kaip vienintelį vertės matavimo vienetą, sugalvojo Europos Bendrija apskaitos tikslais. Ekiu vertė yra nustatoma, remiantis visų Europos Bendrijos valiutų - pradedant franku ir baigiant Ispanijos pesetu - verte.

EKONOMETRIKA - *econometrics*. Ekonometrika - tai mokslinis statistinių metodų panaudojimas plėtojant ekonomines teorijas. Ekonometrikos specialistai modeliuoja realaus gyvenimo situacijas, panaudodami sudėtingus matematinius metodus, ir nustato, kokią įtaką krašto ūkiui turi tokių veiksnių, kaip palūkanų norma, mokesčiai ir investicijos, pasikeitimai.

ELASTINGUMAS - *elasticity*. Elastingumo matas parodo, kokiu dydžiu kas nors pasikeis tam tikromis aplinkybėmis. Pavyzdžiui, paklausos elastingumas kainoms parodo, kiek pasikeis produkto paklausa, jeigu konkrečiu dydžiu keisis jo kaina. Perpirkėjas, kurio paklausos elastingumas yra didelis, puls pirkti produktų, kai vyks masinis jų pardavimas. Elastingumas tinka apibūdinti daugeliui ekonominių veiksnių, pavyzdžiui, pasiūlai ir paklausai.

EURODOLERIS - *eurodollar*. Eurodoleris - tai "valiuta užsienyje". Eurodoleriai yra ne JAV bankų sąskaitose laikomi doleriai. Šis terminas buvo pradėtas vartoti 6-ajame dešimtmetyje, kai stambių dolerių sumų savininkai, ypač Tarybų Sąjunga, Londono bankuose atidarė sąskaitas savo doleriams, vengdami JAV valdžios organų kontrolės. Priešdėlis "Euro" gali būti prirašytas bet kuriai valiutai, laikomai ne jos išleidimo į apyvartą šalyje. Eurovaliuta nebūtinai turi būti laikoma indėlių forma Europoje. Prancūzijos frankai, esantys depozitinėje sąskaitoje Kanados banke, yra vadinami eurofrankais, o Japonijos jenos Honkongo banko sąskaitoje - eurojenomis.

EUROPOS RINKOS - *Euromarkets*. Europos rinka vadinama laisva, be jokių apribojimų akcijų, vertybinių popierių ir kitų finansinių priemonių rinka, kuri suklestėjo 8-ajame ir 9-ajame dešimtmečiais Londone. Pavyzdžiui, Europos obligacijų rinka - tai milžiniška nuosavybės rinka visiems eurodoleriams ir kitoms kontinentinės Europos valiutoms. Europos rinkos greitai tapo patrauklesnės negu vietinės rinkos, nes jose nebuvo vietinės valdžios apribojimų. Net Amerikos korpo-

racijos įsitikino, kad Europos obligacijų rinkoje galima pasiskolinti kur kas pigiau nei JAV.

FEDERALINIS REZERVŲ BANKAS - *Federal Reserve.* Federalinis rezervų bankas atlieka JAV centrinio banko vaidmenį: valdo pinigų kiekį, reguliuoja bankų sistemą ir veikia kaip paskutinė skolinimo instancija (*lender of last resort*) bankams, iškilus rimtoms finansinėms krizėms, kai krenta pasitikėjimas privačiais kredituotojais. Šis bankas niekam neatsiskaito, tik Kongresui, kai teikia metines ataskaitas, todėl gali veikti visiškai savarankiškai. Septynis Federalinio rezervų banko tarybos narius skiria prezidentas.

FJUČERIS - *futures.* Fjučeriai - tai sutartys pirkti arba parduoti prekes, finansines priemones nustatytomis kainomis tam tikru metu ateityje. Kadangi fjučerių laikas ir galiojimo trukmė yra susieti su kitomis sutartimis, juos taip pat galima pirkti arba parduoti. Finansiniai fjučeriai atsirado Čikagoje 8-ajame dešimtmetyje, kai brokeriai suprato, kad pinigai ir vertybiniai popieriai, lygiai kaip ir kitos prekės, gali būti perkami bei parduodami.

FONDŲ BIRŽA - *bourse.* Šis angliškas žodis yra kilęs iš prancūziškojo "purse", kuris visame pasaulyje reiškia "akcijų fondų biržą".

FRIEDMAN, MILTON. "Leiskite rinkai nuspręsti". Čikagos universiteto ekonomistas Miltonas Friedmanas, turėdamas pasekėjų visame pasaulyje, padarė kur kas daugiau už visus, aukštindamas laisvosios rinkos idėją. Dešimtmečius "dėdė Miltie" (*"uncle Miltie"*) paskyrė tam, kad laisvos prekybos ir kapitalizmo idėjos paplistų po pasaulį. "Laisvę pasirinkimui" - toks yra Friedmano ekonomikos tikslas. Tada, kai vartotojas galės nusipirkti, ką jis nori, o gamintojas laisvai pasirinkti, kur pardavinėti savo produkciją, pasaulis bus geresnis kiekvienam.

GERIAUSIA NORMA - *prime rate.* Tai palūkanų norma, kurią bankai nustato geriausiems savo klientams - korporacijoms.

Ji atitinka tradicinį banko paskolų principą "maža rizika, mažas atlyginimas". Mėgstantiems labiau rizikuoti kitiems banko klientams skolinami pinigai su aukštesnėmis palūkanomis, kurios skaičiuojamos remiantis geriausia norma. Jeigu geriausia norma mažėja, dauguma kitų paskolų palūkanų normų taip pat mažinamos.

GLAS-STIGLO ĮSTATYMAS - *Glass-Steagall.* Japonijoje, Didžiojoje Britanijoje ir JAV komerciniai bankai neturi teisės išleisti į apyvartą vertybinių popierių ir prekiauti jais, o investicijų bankai negali priimti ir laikyti indėlių (depozitų) bei teikti paskolų. Šis investicijų ir komercinių bankų veiklos atskyrimas prasidėjo 4-ajame dešimtmetyje JAV, kai buvo paskelbtas Glas-Stiglo įstatymas, apsaugantis nedidelių bankų indėlius nuo rizikingos vertybinių popierių prekybos. Japonai įstatymo Nr.65 straipsniu taip pat atskyrė komercinių ir investicinių bankų veiklą. Dauguma Europos valstybių, išskyrus Didžiąją Britaniją, nemato jokių problemų, jeigu bankas vykdo ir investicijų, ir komercinių bankų veiklą. Prancūzijos, Vokietijos, Šveicarijos "universalieji bankai" gali atlikti įvairios veiklos operacijas.

GRYNIEJI AKTYVAI - *net assets.* Tai, kas kompanijai realiai priklauso, yra vadinama grynaisiais aktyvais (grynuoju turtu). Grynieji aktyvai yra tai, kas lieka iš visų aktyvų atėmus kompanijos pasyvus (įsipareigojimus). Akcininkai seka grynuosius aktyvus, nes tai kompanijoje yra jų dalis, kuri dar vadinama akcininkų kapitalu.

HEDŽAS (SANDĖRIS APSIDRAUDIMO TIKSLU) - *hedge.* Hedžas užkerta kelią arba apsaugo nuo netikrumo. Hedžas - tai pirkimai arba pardavimai, stengiantis apsaugoti investicijas nuo nepalankių rinkos tendencijų. Jeigu akcijų savininkas mano, kad rinkos rodikliai blogės, jis gali nuo to apsisaugoti, pirkdamas akcijų opcioną, kuris suteikia teisę, smunkant rinkos kainoms, parduoti jį aukštesne kaina. Daugelis in-

vestitorių stengiasi išvengti infliacijos, pirkdami nekilnojamą turtą arba auksą.

HIPERINFLIACIJA, SUPERINFLIACIJA - *hyperinflation*. Hiperinfliacija - tai nevaldomas kainų kilimas, kartais viršijantis tūkstantį procentų per metus. Hiperinfliacija atsiranda valstybėse, turinčiose ypač sunkių ekonominių problemų. Taip buvo atsitikę Vokietijoje 3-ajame dešimtmetyje ir Lotynų Amerikoje 9-ajame dešimtmetyje.

IMPORTO SUBSTITUCIJA (PAKEITIMAS) - *import substitution*. Importo substitucija yra vyriausybės politika, kuri verčia vartotojus importines prekes pakeisti vietinės gamybos prekėmis ir paslaugomis. Šitokią politiką vykdė prasiskolinusios Lotynų Amerikos šalys 9-ajame dešimtmetyje. Jos tikslas buvo išsaugoti turėtas užsienio valiutos atsargas. Tačiau iškyla problema - daugelis valstybių negali efektyviai gaminti, nesinaudodamos importuotais kompiuteriais ar traktoriais. Tokiu atveju nukenčia visas ūkis, nes netenkama našių darbo įrankių. Laisva prekyba kenčia visada, kai tokie barjerai, kaip importo pakeitimas, verčia šalis pirkti vietinės gamybos produktus, mat šalys, kurioms labiausiai reikia eksportuoti, pradeda gaminti nekonkurencingas pasaulinėse rinkose prekes.

INFLIACIJA - *inflation*. Infliacija - tai procentais išreikštas kainų kilimas, paprastai turintis vartojimo prekių kainų indekso (VPKI) išraišką. Dauguma centrinių bankų valdytojų mano, kad infliacija yra didžiausia pasaulio ekonominė blogybė, ir visomis išgalėmis bando ją suvaldyti, net jeigu tektų mažinti ekonominę veiklą. Infliacija yra žalinga beveik kiekvienam ekonominės veiklos dalyviui - ir vartotojui, ir gamybininkui, ir pensininkui.

INVESTAVIMAS, INVESTICIJOS - *investment*. Šį terminą ekonomistai vartoja apibūdinti specifinei ekonominei veiklai, susijusiai su turto (įmonių, įrengimų, namų, mechanizmų) pirki-

mu. Šiuo požiūriu investavimas gali būti panaudojamas kaip ekonominio kilimo jėga.

INVESTICIJŲ BANKAS - *investment bank*. "Finansų pasaulio meistrai" - taip apibūdinami JAV ir Japonijos investicijų bankai, kurie pagal sutartį garantuoja naujų vertybinių popierių (akcijų ir obligacijų) emisiją ir parduoda juos klientams arba deponuoja savo sąskaitose. Šitai buvo laikoma rizikinga veikla, todėl 4-ajame dešimtmetyje JAV priėmė įstatymą, pagal kurį investicijų bankai atskiriami nuo komercinių bankų. Komerciniams bankams leidžiama priimti depozitus ir teikti paskolas. Anglijoje investicijų bankus vadina pirklių bankais. Kitose Europos valstybėse "universaliesiems bankams" leidžiama vykdyti ir investicijų, ir komercinių bankų funkcijas. Investicijų bankai dar vadinami vertybinių popierių rūmais (namais).

INVESTUOJANČIOSIOS ĮSTAIGOS IR ORGANIZACIJOS - *institutional investors*. Tokios institucijos, kaip draudimo kompanijos ir pensijų fondai, turi milijardus dolerių, jenų, markių ir svarų sterlingų, kuriuos gali investuoti pasaulio rinkose bet kuriuo metu. Jų sprendimai kitų tarptautinių rinkų dalyvių, net daugelio vyriausybių sprendimus padaro nereikšmingus. Stambiausios pasaulio investuojančiosios įstaigos ir organizacijos dažnai yra iš Japonijos, kur dėl didelės santaupų normos susikaupė aibė pinigų, kuriuos reikia investuoti pasaulio rinkose.

IŠSKAITOMIEJI MOKESČIAI - *withholding tax*. Išskaitomieji mokesčiai išskaičiuojami tuo metu, kai pajamos yra gaunamos. Daugelyje valstybių akcijų dividendai ir obligacijų palūkanos yra išskaitomųjų mokesčių subjektai. Dėl to mokesčių agentūros gali gauti šių mokesčių pinigus anksčiau, negu dividendai ir palūkanos pateks į investitoriaus kišenę.

IŽDO (FISKALINĖ) POLITIKA - *fiscal policy*. Iždo šalies politika parodo, kaip vyriausybė panaudoja mokesčių ir išlaidų priemones veikti ekonomikai. Pavyzdžiui, vyriausybė gali sti-

muliuoti ekonomiką, didindama savo išlaidas, kartu sukurdama darbo vietas ir plėsdama produkcijos gamybą.

ĮGALIOJIMAS (VARANTAS) - *warrant.* Įgaliojimas suteikia jo turėtojui tam tikras teises, dažniausiai pirkti kompanijos akcijų. Kaip senose Vakarų šalyse įgaliojimas (varantas) būdavo suteikiamas medžiotojui kaip paskatinimas - teisė areštuoti pasirinktą kriminalinį nusikaltėlį, taip aukso varantas jo turėtojui suteikia teisę pirkti aukso už tam tikrą sumą tam tikra kaina.Daug įgaliojimų išleidžiama į apyvartą kartu su obligacijomis ir paprastosiomis akcijomis ir suteikia jų savininkams teisę pirkti papildomų akcijų skaičių jiems prieinama kaina. Kiti įgaliojimai į apyvartą išleidžiami bei parduodami atskirai ir panaudoti juos galima perkant auksą, valiutą arba akcijas. Kadangi apyvarton išleidžiamas ribotas įgaliojimų skaičius, tai tuo jie skiriasi nuo opcionų, kurių išleista gali būti tokia suma, kokios reikia.

ĮSIPAREIGOJIMŲ NEVYKDYMAS - *default.* Jeigu valstybė arba kompanija neįstengia laiku sumokėti kreditoriams, sakoma, kad ji nevykdo įsipareigojimo. Toks skolininkas pirmiausia pradeda nemokėti vekselių ir obligacijų palūkanų. Neradęs išeities, skolininkas gali atsisakyti grąžinti pasiskolintą paskolą. Tapusi nevykdančia įsipareigojimų, valstybė rizikuoja prarasti tolimesnes galimybes dalyvauti pasaulinėje ekonominėje veikloje - tarptautinėje prekyboje arba gauti kitas paskolas.

JAV PASKOLŲ IR TAUPYMO ASOCIACIJA - *Savings and Loan (S & L).* Tai finansinė institucija, kuri skolina pinigus nekilnojamam turtui, pavyzdžiui, gyvenamiesiems namams ir tarnybiniams pastatams pirkti. Indėlius tose organizacijose laiko vietiniai vartotojai. 9-ajame dešimtmetyje JAV paskolų ir taupymo asociacija buvo pakliuvusi į didelę bėdą, kai, norėdama išplėsti savo rinkos įtaką, panaudojo savuosius garantuotus indėlius, taip pat ir daugelį "skudurinių" obligacijų,

skolindama rizikingiems nekilnojamo turto sumanymams (planams).

JAVAI PINIGAMS / MAISTINIAI JAVAI - *cash crops / food crops.* "Duok badaujančiam žmogui žuvį, ir jis ją suvalgys per dieną. Duok meškerę, ir jis niekuomet nebus alkanas". Besivystančiose šalyse fermerių javai, vartojami tiktai savo šeimai pamaitinti, vadinami maistiniais javais. O javai, skirti pinigams, yra nesuvartojami, bet parduodami, kad fermeris gautų pinigų drabužiams, būstui ir kitiems daiktams nusipirkti.

JUNGIAMOJI PASKOLA - *bridge loan.* Jungiamoji paskola[1] suteikia skolininkui galimybę gauti pinigus trumpam laikui, t.y., kol bus įforminta ilgalaikės paskolos sutartis. Paprastai tokias jungiamąsias paskolas suteikia Tarptautinis Valiutos Fondas arba Tarptautinis atsiskaitymų bankas neturtingoms šalims, norinčioms gauti Pasaulio banko ir kitų skolintojų ilgalaikes paskolas. Šalis jungiamąją paskolą turi grąžinti tuoj pat, kai tik gauna ilgalaikę.

JUODOJI RINKA, JUODOJI EKONOMIKA - *black market, black economy.* Juodoji rinka atsiras visur, kur tik bus prekių ar paslaugų draudimas arba labai griežta jų kontrolė. Kai kuriose šalyse juodoji rinka yra toleruojama, visai nesikišant policijai arba darant tik šiokias tokias kliūtis. Tose šalyse, kur valiuta yra dirbtinai kontroliuojama, jos keitimo kursas juodojoje rinkoje atspindi tikrąją rinkos kainą. Juodąją ekonomiką sudaro visos pogrindinės operacijos, apie kurias niekas oficialiai nepraneša.

"KAPITALO NUTEKĖJIMAS", Į UŽSIENĮ IŠVEŽAMAS KAPITALAS - *flight capital.* Kapitalo nutekėjimas - tai į užsienį išvežti (pervesti) pinigai, kai žmonės bijo, jog jų šalies ekonomika arba įstatymai ateityje gali nuvertinti sunkiai uždirbtą nuosavybę. Lotynų Amerikos gyventojai, bijodami aukštos savo

[1] Nuo žodžio bridge - "tiltas" (*angl.*)

šalių infliacijos pasekmių, perka dolerius ir siunčia juos į Europos bei Šiaurės Amerikos bankus, dažnai nepaisydami valiutos keitimo kontrolės įstatymų. Ir neretai kuo daugiau šalis bando apsaugoti pinigus, neišsiųstus į užsienį, tuo daugiau ji skatina "kapitalo nutekėjimą".

KAPITALO RINKOS - *capital markets.* Kapitalo rinka - tai birža arba biržų grupė, kur yra prekiaujama vertybiniais popieriais, tokiais kaip obligacijos, ir kitais ilgalaikių skolų vertybiniais popieriais. Tarptautinėse kapitalo rinkose labiausiai paplitusios investicijos - JAV iždo obligacijos, nes jos turi galimybę greit virsti grynaisiais pinigais. Didelį jų kiekį galima pirkti arba parduoti bet kuriuo metu, dieną ar naktį. Daugumos kapitalo rinkų prekyba vykdoma ne įprastose biržose, o viso pasaulio bankų prekybos salėse, elektroniniu ryšiu sujungtose į vieną didelę tarptautinę rinką.

"KARŠTIEJI" PINIGAI - *hot money.* Pinigai, kurie investuojami bankuose trumpam laikui, pavyzdžiui, vienos nakties depozitai, yra vadinami "karštaisiais" pinigais. Šie pinigai patenka į pasaulio bankus kaip trumpalaikės investicijos, norint gauti didžiausias palūkanas. Tokie pinigai gali būti laikomi iki pareikalavimo, o tai sukelia didelių rūpesčių centrinio banko ir finansų institucijų darbuotojams, nes jie su baime laukia dienos, kai "karštuosius" pinigus savininkai išims, vaikydamiesi kažkur kitur pasaulyje siūlomų didelių palūkanų.

KEIČIAMOJI OBLIGACIJA - *convertible bond.* Norint obligacijas arba kitus vertybinius popierius padaryti patrauklesnius, kai kurios kompanijos leidžia juos konvertuoti, t.y. pakeisti į ką nors, turintį konkrečią vertę, pavyzdžiui, kompanijos akcijas. Keičiamosios obligacijos savininkas per visą obligacijos laiką (skolos laikotarpį) turi teisę pakeisti ją į nustatytą skaičių akcijų. To, žinoma, galima ir nedaryti. Kadangi tai yra obligacijos savininkui suteiktas pasirinkimas, obligaciją jis iškeis tik tada, kai jam tai bus naudinga, pavyzdžiui, kai kompanijos akcijų vertė bus tokia, kad obligacijas iškeisti apsimokės.

KEINSISTINĖ EKONOMIKA - *keynesian economics*. Britų ekonomistas Johnas Maynardas Keynesas buvo vienas įtakingiausių pasaulio žmonių Didžiosios depresijos laikotarpiu. Jo idėja, kad panaudojant valstybės išlaidas galima priešintis ekonomikos nuosmukiui, laikoma viena pažangiausių šiuolaikinėje ekonomikos teorijoje. Kaip teigia Keyneso ekonominė teorija, įvairiai naudojant valstybės išlaidas, galima kontroliuoti ekonomiką: reikalaujant išlaidų viršijimo ir biudžeto deficito ekonominės depresijos metu, o išlaidų sumažinimo ir biudžeto pajamų perviršio - smarkaus ekonomikos kilimo laikotarpiu. Daugelį politikų lengva įtikinti, kad, norint skatinti ekonomiką, reikia didinti išlaidas, bet jie prieštarauja Keyneso siūlymui mažinti išlaidas smarkaus ekonomikos kilimo laikotarpiu.

KEIRETSU. Keiretsu yra japoniškas žodis, apibūdinantis labai gerai organizuotą korporacijų susivienijimo sistemą, kuri turi kelių lygių tarpininkų ir įvairių prekių pardavėjų tinklą. Visa tai leidžia Japonijai gana sėkmingai riboti užsienio produkcijos importą.

KLASIKINĖ EKONOMIKA - *classical economics*. Pagrindinė klasikinės ekonomikos idėja - ekonomika visuomet siekia pusiausvyros. Šią mintį aštuonioliktajame - devynioliktajame amžiuje suformulavo Adamas Smithas, Davidas Ricardo ir Johnas Stuartas Millis. Buvo manoma, kad jeigu per daug žmonių ieško darbo, tai algos pradeda mažėti ir mažėja tol, kol kiekvienas gauna darbo. Tačiau dvidešimtajame amžiuje Johnas Maynardas Keynesas pastebėjo, kad algos mažėja retais atvejais. Jeigu taip, tai klasikinės ekonomikos šalininkai turi daryti prielaidą apie visišką užimtumą.

KOMERCINIAI BANKAI - *commercial banks*. Komerciniai bankai priima indėlius (depozitus) ir suteikia paskolas. JAV ir Japonijoje komerciniams bankams įstatymai draudžia užsiiminėti investicine banko veikla, t.y. sutarta kaina supirkti bet kokią neįsigytų akcijų emisijos dalį, verstis akcijų, obligacijų preky-

ba. Tačiau šis skirtumas tarp bankų nyksta, kadangi komerciniams bankams jau leidžiama įeiti į anksčiau draustą investicinę bankininkystės sferą. 9-ojo dešimtmečio pabaigoje devyni iš dešimties didžiausių pasaulio komercinių bankų buvo Japonijoje.

KOMUNIZMAS - *communism*. Ši teorija remiasi Marxsu: "Iš kiekvieno pagal sugebėjimus, kiekvienam - pagal poreikius". Komunistinės visuomenės tikslas - pasiekti visuotinę lygybę. Šią utopinę mintį išrutuliojo devynioliktojo amžiaus ekonomistai - filosofai, tokie kaip Marxas, kuris mėgino surasti alternatyvą baisiam kapitalistinės sistemos išnaudojimui, kerojusiam industrinės revoliucijos pradžioje. Marxas siūlė proletariato revoliuciją, tikėdamas, kad pasaulio darbininkai susivienys ir sukurs utopiją, kur visi bus lygūs.

KONTROLĖS PERĖMIMAS - *takeover*. Kompanijos kontrolė perimama tada, kai įgytas akcijų paketas yra pakankamas joms užvaldyti. Pavyzdžiui, perkant kontrolinį akcijų paketą, kompanija, turinti "sveiką" balansą ir aktyvus, įvertintus mažesne už realią verte, yra arbitražinių pirkėjų, turinčių dideles pasiskolintų pinigų sumas, taikinys. Įsigiję galimybę kontroliuoti, "pajungėjai" keičia kompanijos turto struktūrą, parduodami žemesne už realią kainą įvertintą turto dalį, kad sumažintų savo skolas, padarytas perimant kontrolę.

KONTROLINIO AKCIJŲ PAKETO PIRKIMAS - *leveraged buyout*. Tai skolintų pinigų panaudojimas kompanijai nusipirkti. Pirkėjas įdeda mažą savo kapitalo sumą ir panaudoja milžinišką skolą nusipirkti kompanijai, dažniausiai nepaisydamas pastarosios valdytojų pasipriešinimo. Tikėtasi, kad kontrolinio akcijų paketo pirkimai, kurie buvo labai madingi perimant kompanijų kontrolę 9-ajame dešimtmetyje, laimingais padarys visus: obligacijų savininkus, akcininkus, naujuosius savininkus, taip pat ir investicijų bankus, kurie gaudavo didžiulius apmokėjimus už patarimus ir už tai, jog į apyvartą išleisdavo "skudurines" obligacijas, kad gautus pinigus būtų

galima panaudoti akcijų paketui pirkti. Vienintelė problema - kompanijos, turėdamos tokias dideles skolas, palyginus su akcininkų nuosavybe, turi labai stengtis, kad išsimokėtų didžiules palūkanų sumas, nes kartais jos to nepajėgia ir bankrutuoja.

KORPORACIJOS FINANSAI - *corporate finance*. Jeigu kompanijai arba vyriausybei reikia pasiskolinti pinigų, jos kreipiasi į investicijų bankus, prašydamos surasti geriausią finansavimo variantą geriausia kaina. Šios išlaidos už konsultavimą dažnai atsiperka, nes pasiskolinti pavyksta su mažesniais kaštais. Korporacijų finansinių patarėjų tikslas - surasti teisingą obligacijų, nuosavo kapitalo, paskolų struktūrą, kuri leistų skolininkui gauti pinigų kuo mažesniais kaštais.

KREDITŲ GRĄŽINIMO TERMINŲ PERŽIŪRĖJIMAS - *rescheduling*. Turėdamas reikalų su skolininku, kuris negali tuoj pat grąžinti skolos, bankas kreditorius kartais peržiūri (pakeičia) paskolos grąžinimo terminą, kad skolininkas turėtų daugiau laiko surinkti reikalingą pinigų sumą. Kredito grąžinimo terminų pakeitimas tapo gana dažnu paskolų, suteiktų trečiojo pasaulio valstybėms, atveju. Toks terminų pakoregavimas padeda ir skolininkui, ir skolintojui išvengti prielaidos, kad paskolos apskritai nebus grąžintos. Jeigu bankai nepakeičia paskolų grąžinimo terminų, skolininkas tampa nemokus, o paskolos yra nurašomos į nuostolius banko apskaitoje.

KVOTA - *quota*. Kvota - tai prekių kiekio, kurį galima importuoti per tam tikrą laiką, limitas. Vyriausybė, kuri yra nelinkusi atidaryti savo sienų laisvai prekybai, nustatys prekių importo apribojimus (kvotas), kad apsaugotų vietinius gyventojus, ne itin pajėgius konkuruoti pasaulinėse rinkose. Dėl to dažnai smunka gyvenimo lygis, nes vietinių vartotojų nepasiekia kokybiškos užsienio prekės.

LAFERO KREIVĖ - *Laffer curve*. Lafero kreivė parodo ryšį tarp mokesčių mažinimo ir ekonominės veiklos didėjimo. Mintis yra paprasta ir jai pritarė daug šalininkų JAV Reagano pre-

zidentavimo pradžioje. Vyriausybė turėjo sumažinti mokesčius, kartu pristabdydama paramą žmonėms. Buvo tikėtasi, kad, sumažėjus mokesčiams, padidės ekonominės veiklos aktyvumas ir tuo pačiu išaugs surenkamų mokesčių masė. Taip neįvyko, Reagano valdymo pabaigoje nacionalinė skola padvigubėjo ir dėl to daugelis gamintojų liko nepatenkinti.

LAISVOSIOS RINKOS EKONOMIKA - *free-market economy*. Laisvosios rinkos ekonomika, kurioje viską sprendžia rinka, turi priversti gamintojus tiekti vartotojams reikalingus gaminius tinkama kaina. Tokia rinka yra centralizuotai planuojamo ūkio priešingybė, nes centralizuoto planavimo šalyse svarbiausius ekonominius kainų bei gamybos klausimus sprendžia valstybė.

LEISKITE DARYTI - *laissez faire*. "*Laissez faire*" - prancūziška frazė, reiškianti "leiskite jiems daryti". Šiuo terminu apibūdinama vyriausybės politika, suteikianti rinkoms laisvę spręsti, kas geriau. Manoma, kad gamintojai ir vartotojai patys teisingai nutars, ką jiems daryti.

LIKVIDUMAS (GREITAS VIRTIMAS PINIGAIS) - *liquidity*. Likvidumas reiškia galimybę išmokėti pinigus. Valstybės mastu likvidumas apibūdina pinigus, kuriuos į apyvartą išleidžia arba iš apyvartos išima centrinis bankas. Kompanijos balanse likvidumas yra rodiklis apie kompanijos galimybę pinigais apmokėti savo skolas. Vertybinių popierių rinkoje likvidžiomis laikomos tokios obligacijos, kuriomis galima prekiauti dideliais kiekiais nepaisant kainos.

LOMBARDO NORMA - *lombard rate*. Tai palūkanų norma, kurią Vokietijos Bundesbankas ir kiti centriniai bankai nustato paskoloms pagal užstatą, teikiamoms kitiems bankams. Bankai, skolindami pinigus, paprastai naudoja vyriausybines obligacijas kaip užstatą, norėdami gauti privilegijuotą "Lombardo normą". Šis pavadinimas yra susijęs su ankstyvąja Europos bankininkyste, kai daugiausia bankininkų atvykda-

vo iš Lombardijos, Šiaurės Italijos krašto, esančio netoli Milano.

LOŠIMŲ TEORIJA - *game theory*. Lošimų teorija - tai ne vaikiškas žaidimas, o sudėtinga mokslinė metodika, panaudojama situacijoms, kuriose visi dalyviai susiduria (kovoja) vienas su kitu - tai ir karai, ir prekyba. Visi šie susidūrimai aprašomi matematinėmis formulėmis. Labiausiai žinomas lošimų teorijos karų traktavimas lošimas su "nuline suma": vienos pusės pralošimas visada yra kitos pusės laimėjimas. O visų laimėjimų ir pralaimėjimų suma yra lygi nuliui. Tačiau prekybos karai gali atnešti daugiau blogybių nei šis "nulinės sumos" žaidimas, nes, susumavus visas pergales ir nuostolius, suma gali būti mažesnė už nulį, jeigu kiekvienas patirs nuostolių. Jeigu viena pusė praranda galimybę parduoti naudingą produkciją pasaulinėse rinkose, tai reiškia, kad ir kita pusė - vartotojai - patiria nuostolių.

LYGINAMASIS PRANAŠUMAS - *comparative advantage*. Lyginamojo pranašumo teorija remiasi labai praktiška mintimi. Jeigu šalis pralenkia kitas vienoje kurioje veiklos srityje, kitos šalys neturėtų jos dubliuoti. Prekiaudama prekėmis ir paslaugomis, kiekviena šalis gali susikoncentruoti į tai, kas jai pavyksta geriausiai. Remiantis šia teorija, galima padaryti išvadą: jeigu kuriai šaliai sekasi gaminti gerus vynus, tai ji turi gaminti vyną visiems. Kitoms reikėtų gaminti duoną arba sūrį. Pardavusi tuos savo gaminius, kiekviena šalis galės maitintis geriau, negu viską gamindama pati.

MAKROEKONOMIKA - *macroeconomics*. Makroekonomika - "visumos vaizdas" - tai mokslas apie tokius viską apimančių ekonomikos veiksnius, kaip ekonomikos kilimas, nedarbas, infliacija, valstybės išlaidos. Kita ekonomikos pusė - "smulkioji" - tai individų ir firmų ekonominė veikla. Ji vadinama mikroekonomika.

MARŽA - *margin*. Dauguma brokerių klientams leidžia atidaryti "maržinę sąskaitą", įgalinančią pirkti vertybinių popierių už

didesnę nei jų turimų sąskaitoje pinigų sumą. Brokeris paskolina investitoriui pinigų nusipirkti akcijoms bei kitoms finansinėms priemonėms, kurios ir tampa užstatais gauti paskolai. Investitorius moka palūkanas už šiuos paskolintus pinigus. Kai vertybinių popierių vertė nukrinta žemiau tam tikro lygio, iš investitoriaus reikalaujama įnešti daugiau pinigų arba parduoti vertybinius popierius. Šis veiksmas yra apibūdinamas kaip papildomi garantiniai indėliai.

MARX, KARL. "Komunizmo tėvas". Vokietijos ekonomikos filosofas ir sociologas Karlas Marxas parašė didelį darbą apie komunizmą - Kapitalą. Šiame darbe jis numatė kapitalizmo žlugimą bei socialistinės ekonominės sistemos sukūrimą, remiantis filosofija: "iš kiekvieno pagal sugebėjimus, kiekvienam pagal poreikius". Pesimistiškas Marxo požiūris į kapitalizmą susiformavo stebint baisią devynioliktojo šimtmečio Anglijos nelygybę. Jis kvietė į proletariato diktatūrą, kad darbininkai pakeistų valdančiąją klasę - kapitalistus. Likimo ironija, tačiau "komunistinė" revoliucija įvyko ne industrinėse Vakarų šalyse, kaip jis tikėjo, o valstietiškoje Rusijoje, kur dėl Stalino režimo ekscesų pagaliau ji buvo visiškai deformuota.

MASTO EKONOMIKA - *economies of scale*. Prekių gamybos kaštų sumažinimas, didinant gamybos apimtį ir tos produkcijos apimtį rinkoje. "Daug rankų palengvina darbą" (o lietuviška patarlė: "Daug rankų didžią naštą pakelia"). Prekių gamybos kaštus galima sumažinti, vienu metu gaminant didelius tos pačios produkcijos kiekius. Šią idėją panaudojo Ford Motor Company, sukūrusi pirmąjį automobilių gamybos konvejerį, kuris masiškai gamino didelius kiekius Model-T automobilių prieinama kaina. Padidinus produkcijos apimtį, greitai atsiperka investicijų kaštai, ir kiekvienas gaminys pagaminamas pelningiau.

MATERIALI GRYNOJI VERTĖ - *tangible net worth*. Tai atskira turto grupė. Materiali grynoji vertė - tai apskaitos priemonė,

sugalvota įvertinti kompanijai, turint omenyje tik jos materialius (apskaičiuojamus) aktyvus ir pasyvus. O nematerialus kompanijos turtas, pavyzdžiui, prestižas arba įmonės ženklas, apskaičiuojant grynąją materialią vertę, į balansą neįrašomas. Įmonės ženklas yra tikrai nematerialus turtas, nors jį galima pirkti ir parduoti. Vis dėlto šis turtas neturi tokios apčiuopiamos vertės, kaip, tarkim, pastatas arba mechanizmas.

MAŽĖJANČIOS PAJAMOS - *diminishing returns*. Tai reiškinys, kada, viršijus tam tikrą ribą, pridėti papildomi ištekliai gamybos procese jau duoda mažesnį pelną. Kokios nors produkcijos gamybos ar vartojimo pradžioje atlyginama yra beveik visada daugiau negu pabaigoje. Alkanas žmogus, žinoma, nenorės brangiai mokėti, pirkdamas antrą ar trečią gabaliuką labai brangaus sūrio. Įmonėje naujų mašinų pirkimo atveju taip pat veiks "mažėjančių pajamų" dėsnis. Kai tik pradeda veikti naujas įrengimas, greitai pakyla našumas. Kai prijungiami ir kiti tokie pat nauji įrengimai, našumas kyla, bet nebe taip greitai. Sakoma, kiekvienos naujos investicijos pajamos mažėja.

MERKANTILIZMAS - *mercantilism*. Merkantilizmas - tai tokia politika, kai prekybos balanso pajamų perviršis yra naudojamas kaupti turtui ir galiai. Ji akcentuoja eksporto perviršį virš importo. Merkantilinės ekonomikos tikslas - gaminti prekes eksportui, o ne vietiniam vartojimui. Tokios merkantilinės (prekybinės) valstybės, kaip 9-ojo dešimtmečio Japonija, šio proceso pabaigoje turi vis mažiau prekių, skirtų vietiniams vartotojams, bet aukštą santaupų ir tarptautinių investicijų lygį.

MIKROEKONOMIKA - *microeconomics*. Mokslas apie individų ir firmų veiklą yra vadinamas mikroekonomika. Tai makroekonomikos, kuri tiria ekonomikos visumą, priešybė. Panašiai kaip mikroskopas, tyrinėjantis smulkiausias dalelytes, taip ir

mikroekonomika tiria individų elgseną bei firmų įvairiomis ekonominėmis sąlygomis veiklą.

MOKESČIŲ ROJUS - *tax haven.* Mokesčių rojus - šalis, dažnai maža valstybė, esanti saloje ir turinti nedidelę vietinę gamybą, kurios pajamos ir pelnas nėra apmokestinami arba apmokestinami mažais tarifais. Daug kompanijų pasirenka tokį mokesčių rojų, pavyzdžiui, Bahamų salas arba Kaymanų salas Jamaikoje, kad išvengtų pelno mokesčių.

MOKESTIS UŽ PAJAMAS IŠ KAPITALO KAINOS PADIDĖJIMO - *capital gains tax.* Kapitalo kainos padidėjimas - tai aktyvų, pavyzdžiui, atsargų arba nekilnojamo turto kainų pakilimas. Investicijos į akcijas reiškia ir kapitalo kainos didėjimą, jeigu akcijų kainos kyla. Pajamos iš kapitalo kainos padidėjimo yra apmokestinamos. Tačiau šio mokesčio tarifai paprastai skiriasi nuo kitų pajamų (palūkanų, dividendų, uždirbto pelno) apmokestinimo tarifų.

MOKĖJIMŲ BALANSAS - *balance of payments.* Šalies mokėjimų balansas išmatuoja prekių, paslaugų ir pinigų bendrą tarptautinės prekybos apimtį. Tai tikras "balansas", kadangi kiekvienos šalies prekių ir paslaugų judėjimas viena kryptimi balansuojasi su tokia pačia piniginių pervedimų priešinga kryptimi suma. Pavyzdžiui, šalis, kurios eksportas viršija importą (eksporto perviršis), gauna pinigų už išsiųstas į užsienį prekes ir paslaugas: prekyba prekėmis ir paslaugomis, apskaičiuojama einamojoje mokėjimų sąskaitoje, yra subalansuojama pervestais pinigais, apskaičiuojamais kapitalo judėjimo sąskaitoje.

MONETARIZMAS (PINIGŲ POLITIKOS TEORIJA) - *monetarism.* Tai ekonominė teorija, kuri remiasi tikėjimu, jog, keičiant pinigų kiekį, galima valdyti ekonomikos kilimą. Monetaristai, pavyzdžiui, tiki, kad infliaciją geriausia kontroliuoti mažinant pinigų kiekį. Kai ekonomika pasirodo esanti "perkaitusi", centrinis bankas gali paprasčiausiai sumažinti pinigų kiekį, o tai padidins palūkanų normas ir lėtins ekonomiką.

MONOPOLIJA - *monopoly*. Monopolija - tai visiška vieno ekonomikos sektoriaus kontrolė. Pavienis prekių gamintojas gali panaudoti monopolinę padėtį, neribotai keldamas kainas. Bet tikrų realių monopolijų nedaug. Vartotojai paprastai suranda alternatyvą. Naftą eksportuojančių šalių organizacijos (NEŠO) naftos gamintojai manė, kad 8-ajame dešimtmetyje įgijo monopolį ir labai pakėlė naftos kainas. Tačiau vartotojai surado alternatyvius kuro šaltinius. Daugelyje valstybių išleisti antimonopoliniai įstatymai, ribojantys monopolijas.

MUITAI - *tariffs*. Muitas - tai importo mokestis. Muitai yra prekybos apribojimai, kuriuos naudoja valstybė, kad importuoti prekes iš kitų šalių būtų brangu. Nors dauguma vyriausybių pasisako už laisvą prekybą, vietinės kompanijos jas įtikina, kad būtina panaudoti tam tikras apsaugos priemones prieš nebrangias ir dažniausiai geresnės kokybės importines prekes. Muitai vietiniams gyventojams leidžia parduoti savo produktus, nedalyvaujančius konkurencinėje kovoje su pigiai pagamintais užsieniniais. Nelaimei, būtent vartotojams dėl šių muitų tenka mokėti aukštesnes kainas už vietinius produktus.

NAŠUMAS - *productivity*. "Produkcijos apimtis, tenkanti vienam gyventojui" - tai našumas, kuris palygina pagamintų prekių ar paslaugų apimtį su darbo, nuosavybės ar žemės sąnaudomis, išeikvotomis gamybos procese. Kai darbui, kurį anksčiau dirbo žmonės, panaudojamos mašinos, darbo našumas paprastai kyla. Kitu atveju, jeigu žmonės dirba efektyviau, darbo našumas kyla todėl, kad tas pats žmonių skaičius pagamina daugiau prekių.

NAFTĄ EKSPORTUOJANČIŲ ŠALIŲ ORGANIZACIJA (NEŠO) - *Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC)*. Naftos gamintojų "klubas" - NEŠO - buvo įsteigtas 1960 metais didelės grupės pasaulio naftos gamintojų politikai koordinuoti. 8-ojo dešimtmečio naftos šokas nulėmė šios organizacijos

sprendimą apriboti naftos gamybą, kad būtų galima valdyti jos kainas. NEŠO narėmis yra Saudo Arabija, Iranas, Irakas, Kuveitas, Jungtiniai Arabų Emyratai, Kataras, Venesuela, Nigerija, Libija, Indonezija, Alžyras, Gabonas ir Ekvadoras.

NATŪRINIAI MAINAI (BARTERIS) - *barter.* Vienos prekės iškeitimas į kitą yra natūriniai mainai. Šie mainai padeda išvengti nekonvertuojamos valiutos problemų. Daugelyje išsivysčiusių šalių tokia prekyba nebūtina, nes daug lengviau pirkti ir parduoti prekes už pinigus. Bet tose šalyse, kur yra dirbtinai nustatytas pinigų keitimo kursas, vietinė valiuta negali būti konvertuojama tarptautinėse rinkose. Natūriniai mainai dažnai esti vienintelis šansas užsiimti verslu šalyse, kurioms trūksta tvirtos valiutos, pavyzdžiui, JAV dolerių ir Vokietijos markių.

NAUJOSIOS PRAMONINĖS ŠALYS (NPŠ) - *Newly Industrialized Countries (NIC).* Tai laimingosios trečiojo pasaulio valstybės, kurios artėja prie išsivysčiusių valstybių lygio. Daugelis tarp šių šalių mini Braziliją, Izraelį, Honkongą, Filipinus, Singapūrą, Pietų Afriką, Pietų Korėją, Taivanį, Tailandą, Jugoslaviją.

NEDARBAS, BEDARBYSTĖ - *unemployment.* Nedarbas - tai toji darbo jėgos dalis, kuri nedirba. Vieni nedarbo statistikos rodikliai apima tik tuos, kurie ieško darbo, o kiti - visus tuo momentu nedirbančius gyventojus. Daug ekonomistų nedidelį nedarbą laiko neišvengiama blogybe, nes kai tam tikra gyventojų dalis ieško darbo, esama mažesnio spaudimo dėl atlyginimų kėlimo, ir dėl to galima kontroliuoti infliaciją.

NEMATOMOJI RANKA - *invisible hand.* "Nematomosios rankos" idėją suformulavo Adamas Smithas aštuonioliktajame amžiuje, norėdamas paaiškinti, kaip rinkos pačios savaime suranda geriausią kelią. Šia nematomąja rinkos ranka pasiremia, darydami racionalius sprendimus, milijonai pelno siekiančių vartotojų ir gamintojų. Iš jų laukiama teisingų sprendimų, kai nei valstybė, nei niekas kitas jiems nepataria, kaip elgtis.

NEPADENGTAS PARDAVIMAS - *short selling*. Daugelyje rinkų investitoriams yra leidžiama parduoti akcijas arba kitus vertybinius popierius, kurių jie tuo metu dar neturi, su sąlyga, kad jie pateiks vertybinius popierius ateityje. Tokia pardavimo praktika yra vadinama nepadengtais pardavimais. Pardavėjas paprastai pasiskolina akcijų, laukdamas momento, kad vėliau galėtų jas nusipirkti. Investitorius, kuris numato, jog akcijų kainos kris, parduos jas galvodamas, kad išpirkti bus galima tada, kai akcijų kainos nukris.

NEPASTOVUMAS, NESTABILUMAS - *volatility*. Nestabilumas parodo, kaip keičiasi kainos ar kitas rodiklis per tam tikrą laiką. Nestabilumas apibūdina ne tik pasikeitimų dažnumą, bet ir pasikeitimo dydį. Pavyzdžiui, akcijos, kurių kainų kitimai yra itin dažni ir vyksta įvairiomis kryptimis, yra vadinamos labai nestabiliomis. Akcijų, obligacijų, prekių ir indeksų nestabilumas - tai vienas iš veiksnių, kuriuo remiantis yra nustatomos jų kainos, pavyzdžiui, investitoriai, perkantys akcijas, nori, kad jiems būtų atlyginta už nemenką riziką, kuri atsiranda dėl didelio jų nestabilumo.

NOMINALIOJI VERTĖ - *par*. Kai obligacijos arba akcijos su stabiliu pelnu yra įvertinamos lygiai tokia pat suma, kaip ir jų vertė išleidimo momentu, sakoma, kad jos parduodamos nominaliąja verte. Daugelio obligacijų nominalioji vertė yra 1000 dolerių, o akcijų su stabiliu pelnu - 100 dolerių. Tačiau daugumos obligacijų arba akcijų rinkos kaina neatitinka jų nominaliosios vertės. Jeigu palūkanų norma kyla arba krinta, tada, tarkim, obligacijų, kurios buvo pardavinėjamos už 100 % jos nominaliosios vertės, kaina pakyla virš šios vertės arba nukrinta žemiau jos. Taip atsitinka dėl to, kad obligacijų pajamos prilygtų kitų rinkoje esančių obligacijų pajamoms.

"NUODŲ PILIULĖ" - *poison pill*. Kai kompanija nori apsisaugoti nuo pajungimo (užvaldymo), ji gali imtis padaryti save labai nepatrauklią tam tikrų finansinių manevrų, vadinamų "nuodų piliulėmis", pagalba. Pavyzdžiui, stipriai padidinus skolas,

kompanija tampa finansiškai nepatraukli. "Nuodų piliulė" dažnai padeda išlaikyti kompaniją pirmutinių jos savininkų rankose, bet po to jie gali pastebėti, jog padarė kompanijai nepataisomą žalą.

NUOSAVAS KAPITALAS - *equity*. Nuosavas kapitalas yra nuosavybė. Akcininkas kompanijoje turi nuosavo kapitalo lygiai taip pat kaip namo savininkas, kurio nuosavas kapitalas yra namas ir žemės sklypas. Kompanijos balanse nuosavo kapitalo skyrius parodo, kokia kompanijos dalis priklauso akcininkams, t.y. ta dalis, kuri lieka iš visų aktyvų sumos atėmus pasyvus (skolas). Kompanijos "grynoji vertė", aktyvai minus pasyvai, yra vadinami akcininkų kapitalu.

NUOSMUKIS - *recession*. Nuosmukis - tai užsitęsęs ekonomikos lėtėjimas. Pasaulyje tarp savęs viskas taip susiję, kad ekonominis vienos šalies nuosmukis dažnai išplinta ir į kitas valstybes. Pirmieji ilgalaikio nuosmukio požymiai paprastai pasireiškia ekonominių indikatorių, pavyzdžiui, namų statybos ir mažmeninės prekybos, lygio kritimu. Jeigu valstybėje prasideda ilgalaikis ekonominis nuosmukis su visais savo požymiais, tai staigiai padidėja nedarbas ir krinta palūkanų norma.

NUSIDĖVĖJIMAS - *depreciation*. Aktyvų vertės sumažėjimas per tam tikrą laiko tarpą yra vadinamas nusidėvėjimu. Mokesčių agentūros leidžia kompanijoms pastarųjų apskaitoje sumažinti pastatų, mašinų, kopijavimo aparatų vertę. Tokį vertės sumažėjimą kompanijos traktuoja kaip kaštus, leidžiančius, savo ruožtu, sumažinti šios kompanijos skelbiamo pelno sumą. Siekdamos mokėti kuo mažiau mokesčių, kompanijos kaip nusidėvėjusį turtą stengiasi nurašyti jo kuo daugiau ir kuo greičiau.

OBLIGACIJA - *bond*. Pagrindinis dokumentas, kuris vadinamas "aš tau skolingas tokią sumą" (*IOU*). Obligacija yra perkamas - parduodamas vertybinis popierius, kuris leidžia kompanijoms arba vyriausybėms imti tam tikram laikui skolon pini-

gus. Šiuos popierius, kurie vadinami obligacijomis, investitoriai gali nusipirkti arba parduoti. Obligacijos savininkas turi teisę gauti nominaliąją vertę, atėjus išmokėjimo terminui. Be to, dauguma obligacijų suteikia teises į palūkanas, kurios apsakaičiuojamos procentais nuo obligacijos nominaliosios vertės ir mokamos periodiškai. Obligacijų yra daug rūšių, pavyzdžiui, tvirtai nustatytų pajamų vertybinis popierius - JAV iždo obligacijos arba vekseliai su slankiąja norma, kuri vis nustatoma iš naujo. Yra ir obligacijų, kai palūkanos apskritai nemokamos (*zero-coupon bonds*). Tačiau tokios obligacijos parduodamos su nominaliosios vertės nuolaida, kad investitorius gautų didesnes pajamas, kai obligacijos yra išperkamos.

OBLIGACIJA SU SLANKIUOJU KURSU - *floating rate note (FRN)*. Tokia obligacija - tai skolos vertybinis popierius, kurio palūkanų norma nėra stabili, o nustatinėjama periodiškai. Nustatant palūkanų, sumokamų obligacijų savininkui, normą,obligacijoms su nepastoviu kursu daugiausia taikoma Londono bankų vidutinė palūkanų norma (*London Interbank Offered Rate - LIBOR*). Daugelis bankų ir investitorių labai vertina obligacijų su slankiuoju kursu kainų stabilumą, nes tuo metu, kai svyruoja palūkanų normos, obligacijų su nustatytuoju kursu kainos be galo kinta, o obligacijų su slankiuoju kursu kainos šiuo atveju lieka sąlyginai stabilios. Tam, kad obligacijos su slankiuoju kursu išlaikytų rinkoje vyraujančių palūkanų normų lygį, yra keičiamos jų palūkanos, bet ne obligacijų kainos.

OFŠORINĖ BANKININKYSTĖ (BANKININKYSTĖ, KURIAI NETAIKOMAS NACIONALINIS REGULIAVIMAS) - *offshore banking*. Šiam bankininkystės tipui priskiriama įstaigų, kurioms netaikomi vietiniai apribojimai ir reguliavimai, bankinė veikla. Kad konkuruotų su ofšoriniais, pavyzdžiui, Bahamų salų bankais, tokie tradiciniai bankininkystės centrai kaip New Yorko imasi priemonių tenkinti poreikius klientų, kurie savo

pinigus nori laikyti neapmokestinamosiose sąskaitose. Paminėtini ir Londono, Liuksemburgo, Singapūro bei Honkongo bankai, kuriems netaikomas nacionalinis reguliavimas.

ORIENTACINIAI EKONOMIKOS RODIKLIAI - *leading economic indicators.* Vyriausybės ruošiami statistiniai duomenys, kurių dėka nustatomos būsimos ekonominės veiklos kryptys, yra vadinami orientaciniais ekonomikos rodikliais arba indikatoriais. Jie apima tokias sritis: mažmeninę prekybą, gamybos produkciją, namų statybą, finansinę veiklą. Ekonominės statistikos informacija, kuri parodo buvusią ekonominę būklę, pavyzdžiui, nedarbo rodiklius, yra vadinama retrospektyvine informacija.

PAGRINDINĖ PASKOLOS SUMA - *principal.* Pagrindinė paskolos suma yra jos nominalioji vertė. Kai skolininkas sumoka pagrindinę paskolos sumą, paskola yra grąžinta. Kol paskola negrąžinta, dauguma skolininkų periodiškai moka palūkanas, remiantis nustatytu jų procentu nuo nesugrąžintos paskolos. Kai kurių paskolų, pavyzdžiui, suteiktų trečiojo pasaulio šalims, pagrindinė suma gali būti apskritai nesumokėta. Tokiu atveju kreditoriai mėgina gauti kuo daugiau palūkanų.

PAJAMŲ POLITIKA - *incomes policy.* Infliacijos kontrolės planas, kuriuo remiantis sumažinamos realios vartotojų pajamos, yra vadinamos pajamų politika. Tokią politiką dažnai naudoja trečiojo pasaulio šalys, kad vartojimo mažinimu kontroliuotų įsisiautėjusią infliaciją. Stengiantis stabilizuoti kainas, pajamų politikoje taikomos tokios priemonės, kaip atlyginimų užšaldymas, kuris, savo ruožtu, stabilizuoja turimas vartotojo pajamas.

PAKLAUSA - *demand.* Ekonominės veiklos dalis, susijusi su vartojimu, yra vadinama paklausa. Ji rodo, kurie vartotojai arba verslininkai gali pirkti tam tikra kaina. Ekonomistai mėgsta braižyti vadinamąsias paklausos ir pasiūlos kreives, kad išsiaiškintų labai paprastą dalyką: keičiantis kainoms, pasikeičia vartotojų bei gamintojų elgesys. Pasiūlos ir paklau-

sos esmė tokia: kylant kainoms, siūloma daugiau prekių ir paslaugų, bet vartotojų paklausa esti mažesnė. Kainoms krintant, paklausa didėja, bet tada sumažėja pasiūla. Esant tam tikroms kainoms, susidaro pasiūlos ir paklausos pusiausvyra. Toks principas (modelis) tinka beveik visoms prekėms ir paslaugoms.

PASIŪLOS EKONOMIKA - *supply side*. Pasiūlos ekonomika remiasi požiūriu, kad gamintojai ekonomikos augimą gali skatinti geriau už vyriausybę, jeigu jiems suteikiama pakankamai mokesčių nuolaidų (lengvatų) ir valstybinis reguliavimas yra minimalus. Idėja tokia: jeigu gamintojas pradėjo didinti produkcijos gamybos apimtį, jis pasamdys naujų darbininkų, kurie savo naujai uždirbtas algas panaudos pirkti naujoms prekėms bei paslaugoms. "Pasiūlos ekonomika" sudaro alternatyvą "paklausos ekonomikai", kuomet vyriausybė į ekonominę veiklą pripumpuoja pinigų, realizuodama didelių išlaidų programas.

PASYVAI (SAVININKŲ NUOSAVYBĖ IR ĮSIPAREIGOJIMAI) - *liabilities*. Pasyvai yra skola arba kitas išankstinis įsipareigojimas. Balanse pasyvai yra dešinėje pusėje. Pasyvai balansuojasi su aktyvais (turtu), įrašytais kairėje pusėje. Akcininkų nuosavas kapitalas - suma, kuria visi aktyvai viršija pasyvus (savininkų įsipareigojimus). Trumpalaikiai įsiskolinimai - tai tokios skolos, kurias reikia grąžinti per 12 mėnesių arba trumpesnį laiką. Visi ilgesnės trukmės pasyvai yra vadinami ilgalaikiu įsiskolinimu.

PATAISA, KOREKCIJA - *correction*. Laikina rinkos kainų korekcija yra nepaaiškinamas kainų kritimas tada, kai tikimasi, jog rinkos kainos augs.

PATEIKTINĖ OBLIGACIJA - *bearer bond*. Šio tipo obligacijos yra lengvai kitiems perduodami vertybiniai popieriai. Tarptautiniai spekuliantai ir klastūnai noriai įsigyja pateiktinių obligacijų, kadangi už jas galima gauti grynus pinigus, nesuteikiant apie save jokios informacijos. Dauguma tarptautinių vertybi-

nių popierių į apyvartą yra išleidžiami pateiktinės obligacijos forma. Joje neįrašoma savininko pavardė, ir ji neužregistruojama. Tokios obligacijos savininkas turi teisę gauti visą obligacijoje nurodytą skolos sumą, atėjus jos išpirkimo laikui, ir, be to, visas palūkanas.

PELNINGUMAS, PRIEAUGIS - *yield.* Pelningumas yra atlyginimas už investicijas, apskaičiuojamas procentine išraiška. Jeigu sakoma, kad dešimties metų obligacijos duoda 8 % prieaugį, tai reiškia, kad jų pirkėjas gaus 8 % pajamas kiekvienais metais iki pat obligacijų padengimo dienos. Labai pravartu apskaičiuoti metinį pajamų procentą, jeigu norime palyginti įvairias investicijas, turinčias skirtingas palūkanų normas, skirtingas kainas ir skirtingus jų išpirkimo terminus. Pelningumas gali būti tinkamas rodiklis beveik visoms pasaulio ekonomikoje žinomoms investicijoms.

PERESTROIKA. Tai rusiškas ekonomikos pertvarkymas. Jis prasidėjo 9-ajame dešimtmetyje, kai Tarybų Sąjungos ekonomiką smaugė biurokratizmas. Partijos vadovas Michailas Gorbačiovas kvietė pradėti ekonomines reformas, pavadindamas tai "*perestroika*". Jos tikslas - padidinti ekonomikos efektyvumą, veikiant decentralizuotai. Buvo manoma, kad šalis pasuks į tokią sistemą, kai rinka nuspręs, kiek turi būti gaminama ir kokiu būdu reikia paskirstyti ekonominius išteklius.

PERKAMOSIOS GALIOS PARITETAS (PGP) - *purchasing power parity (PPP).* Kiekvienos šalies vartojimo prekių ir paslaugų "krepšelio" kaštai gali pasitarnauti kaip palyginimo pagrindas įvairių šalių valiutoms. Kadangi užsienio valiutų rinkos nustato pinigų keitimo kursus, o ne tai, ką už tą valiutą galima realiai nupirkti vietinėje rinkoje, dažnai naudinga žinoti pinigų perkamąją galią, kuri vadinama perkamosios galios paritetu, kad palygintume tuos pačius, bet skirtingomis valiutomis išreikštus rodiklius. Pavyzdžiui, jenos vertė užsienio valiutų rinkoje parodo, kiek jenų galima nupirkti už 100 JAV dolerių, bet neparodo, ką realiai galima nupirkti Tokijuje už

šimto dolerių vertės jenų sumą. Valiutos PGP suteikia galimybę lyginti ne tik valiutos keitimo kursus, bet ir perskaičiuoti vertes iš vienos valiutos į kitą valiutą.

PERVIRŠIS - *surplus*. Perviršis atsiranda tada, kai ko nors gaunama daugiau negu netenkama. Pavyzdžiui, prekybos perviršis esti tada, kai už eksportą uždirbtų pinigų suma yra didesnė nei importui išleistų pinigų. O valstybės pajamų perviršis reiškia, kad mokesčių pajamos viršija išlaidas (biudžeto).

PINIGŲ KIEKIS - *money supply*. Šalies pinigų kiekis susideda iš daugelio gana skirtingų elementų, pradedant monetomis ir banknotais ir baigiant indėliais taupomosiose sąskaitose. Kalbant apie pinigų kiekį, dažniausiai omenyje turimas rodiklis M 1, į kurį įeina visi apyvartoje esantys banknotai ir monetos,taip pat pinigai bankų sąskaitose, tokiose kaip atsiskaitomosios sąskaitos, iš kurių pinigus galima išimti tuoj pat jų pareikalavus. Kiti platesni pinigų kiekio rodikliai - M 3 ir M 4. Jie apima pinigus, kuriuos iš indėlių atgauti ne taip lengva, pavyzdžiui, terminuotus indėlius ir kitas ilgalaikes investicijas.

PINIGŲ RINKA - *money market*. Pinigų rinką sudaro viso pasaulio trumpalaikės pinigų investicijos. Tai indėliai vienai nakčiai, pavyzdžiui, tarpbankiniai indėliai, iždo vertybiniai popieriai (*T-bills*), indėliai pagal įgaliojimus. Šiose trumpalaikėse paskolų ir skolinimosi operacijose pinigai yra perkami ir parduodami rinkos kaina, t.y. palūkanų norma. Pinigų, kaip ir visų kitų retų prekių, kainą apsprendžia pasiūla ir paklausa.

PINIGŲ SRAUTAS - *cash flow*. Kompanijos gaunamų ir išmokamų pinigų per tam tikrą laikotarpį rodiklis yra vadinamas pinigų srautu. Jis aiškiai parodo, kokios iš tikrųjų yra kompanijos pajamos, nes šis rodiklis neapima sąskaitybos priemonių, pavyzdžiui, nusidėvėjimo, leidžiančio kompanijai sumažinti apskaitoje įrašytą pelno sumą, kad mažiau tektų mokėti mokesčių. Pinigų srauto rodiklis eliminuoja visus apskaitinius triukus ir parodo, ką kompanija realiai uždirba.

PIRKĖJO OPCIONAS - *call option.* Pirkėjo opcionas suteikia teisę pirkti ką nors (paprastai vertybinius popierius) už tam tikrą kainą ir tam tikru laiku. Jeigu investitorius mano, kad akcijų kainos kils, jis pirks pirkėjo opcioną. Kai to vertybinio popieriaus kainos tikrai auga, kyla ir pirkėjo opciono kaina. Tarptautiniai investitoriai gali pirkti akcijų, prekių, fjučerių ir užsienio valiutos opcionus.

PIRMINĖ RINKA - *primary market.* Išleidus į apyvartą obligacijas ir akcijas, pirmiausia jomis prekiaujama pirminėje rinkoje, kol jos prilygsta visiems kitiems vertybiniams popieriams ir tinka tolesnei prekybai. Pirminė obligacijų rinka tęsiasi iki jos apmokėjimo momento, nuo kurio pradedamos mokėti palūkanos. Po to obligacijomis prekiaujama antrinėje rinkoje. Pirminės rinkos prekyba paprastai vyksta ne vertybinių popierių biržose.

PREKYBA NEAPČIUOPIAMOMIS (NEMATERIALIOMIS) PREKĖMIS - *invisible trade.* Prekyba nematerialiu turtu apima paslaugų eksportą ir importą, pavyzdžiui, banko, draudimo paslaugas, filmus, televizijos programas. Į šios prekybos sritį įeina užsienio investicijų palūkanos bei dividendai. Svarbi nematerialios prekybos sritis yra turizmas. Kai kurios valstybės, pavyzdžiui, Vokietija ir Japonija, turi šios nematerialios prekybos balanso deficitą, kadangi jos gyventojai keliaudami pinigus išleidžia užsienyje.

PREKYBINĖ BANKININKYSTĖ - *merchant banking.* Šis terminas JAV yra vartojamas apibūdinti bankų veiklai, kai pastarieji savo pinigus investuoja klientų projektams finansuoti. Vertybinių popierių rūmus JAV vadina investiciniais bankais, o Jungtinėje Karalystėje - prekybiniais bankais.

PREKYBOS BALANSAS - *trade balance, balance of trade.* Valstybės prekybos balansas - iš tikrųjų nėra balansas. Tai paprasta prekių importo ir eksporto apimčių išraiška. Šiame balanse nėra paslaugų ir investicijų prekybos rodiklių, pateikiančių

kur kas platesnę prekybos išraišką, kurią randame einamojoje mokėjimų sąskaitoje.

PRIDĖTOSIOS VERTĖS MOKESTIS (PVM)- *value added tax (VAT)*. Tai mokestis, nustatomas kiekvienai gamybos stadijai. Kiekvieną kartą, kai tik produkto vertė padidėja, turi būti mokamas pridėtosios vertės mokestis. Jis skiriasi nuo apyvartos mokesčio, kurį moka pirkėjas pardavimo metu. Pridėtosios vertės mokestį moka visi produkcijos gamybos proceso dalyviai. Beveik visos moderniosios industrinės ekonomikos šalys juo naudojasi tam, kad tolygiai paskirstytų mokesčių naštą tarp gamintojų ir vartotojų.

PRIVATIZAVIMAS - *privatization*. Privatizavimas - tai valstybinių įmonių pardavimas. Neefektyvios ir netinkamai naudojančios vyriausybinius išteklius valstybinės kompanijos, pavyzdžiui, metalurgijos kombinatai, į valstybės rankas dažnai patenka kaip nacionalizacijos rezultatas. Kai vyriausybė nusprendžia, kad valstybinės įmonės gali tapti kur kas efektyvesnės, jeigu bus privačios, ji parduoda savo dalį kompanijoje privatiems investitoriams.

PRIVATUSIS (UŽDARASIS) PASKIRSTYMAS - *private placement*. Privatusis paskirstymas reiškia, kad akcijų ar skolų vertybinių popierių emisija yra tokia maža, jog nepateikiama visuomenei viešai prekybai. Jų yra mažiau nei to reikalaujama, kad būtų galima viešai skelbti, todėl obligacijos arba vekseliai kartais nepardavinėjami atviroje rinkoje. Vertybiniai popieriai, skirti privačiajam paskirstymui, dažniausiai parduodami nedidelėms investuojančiųjų įstaigų ir organizacijų grupėms.

PRIVILEGIJUOTIEJI SANDĖRIAI - *insider trading*. Kompanijos "savais žmonėmis" laikomi asmenys, kuriems pirmiesiems yra prieinama finansinių ataskaitų bei kita slapta informacija. Jie gali pasinaudoti vidine informacija apie kompaniją, prekiaudami jos akcijomis bei jų opcionais. Kai kuriose valstybėse, pavyzdžiui, Honkonge, Prancūzijoje, Šveicarijoje ši ver-

tybinių popierių prekyba iš tradicijos nelaikyta nusižengimu. Į tokius žmones buvo žiūrima tik kaip į asmenis, iš kurių pirmiausia galima gauti naujausią informaciją apie kompaniją. Galvosena "pirmas įėjo, pirmasis ir aptarnaujamas" paprastai reiškia, kad "savi žmonės"vertybiniais popieriais pradeda prekiauti anksčiau už smulkius investitorius. Dabartiniu metu šitokia prekyba, stipriai veikiama tarptautinės nuomonės, tapo pripažinta neteisėta beveik kiekvienoje pasaulio rinkoje.

PRIVILEGIJUOTOJI AKCIJA - *preferred stock.* Privilegijuotosios akcijos - tai akcijos, kai mokami iš anksto nustatyto dydžio dividendai. Tokios akcijos iš esmės labiau primena obligacijas, kadangi nustatyti dividendai yra panašūs į palūkanas. Privilegijuotosios akcijos, kaip matyti iš pavadinimo, turi pirmenybę prieš paprastąsias akcijas, išskyrus tai, kad privilegijuotosios neturi balsavimo teisės. Bankrutuojant kompanijai, privilegijuotųjų akcijų savininkams turto likučiai išmokami pirmiau nei paprastųjų akcijų savininkams.

PUSIAUSVYRA - *equilibrium.* Klasikinė ekonomika remiasi teorija, pagal kurią visos ekonominės jėgos (veiksniai) juda link pusiausvyros. Jeigu produkto kaina nėra nei per didelė, nei per maža, turėsime pusiausvyrą, kai pasiūla yra lygi paklausai. Analogiškai jeigu darbo užmokestis - darbo kaina - yra teisingo lygio, sakoma, kad tarp infliacijos ir nedarbo yra pusiausvyra. Pusiausvyra taip pat egzistuoja santaupoms, investicijoms ir kitiems ekonominiams veiksniams.

RACIONALIEJI LŪKESČIAI (TIKĖJIMAS) - *rational expectations.* Šiuolaikinės ekonomikos mokslas daugiausia yra paremtas racionaliųjų lūkesčių teorija. Manoma, kad žmonės, kurie gauna visą esamą informaciją, veiks logiškai. Deja, daugelis vartotojų ir gamintojų ne visuomet veikia racionaliai, o ekonominė teorija, paremta racionaliaisiais lūkesčiais, dažnai nepasitvirtina.

REAGANO EKONOMIKA - *Reaganomics*. "Užburta ekonomika" - taip, dar būdamas varžovu, Ronaldo Reagano ekonomikos planą pavadino George'as Bushas. Šis Amerikos ekonomikos planas 9-ajame dešimtmetyje propagavo mokesčių mažinimą, kad būtų pasiektas bendras ekonomikos kilimas. Remiantis Reagano planu, mokesčių sumažinimas turėtų atvesti prie valstybės išlaidų sumažėjimo, ir Amerika taptų turtingesnė. O iš tikrųjų Reagano įvesta mokesčių sistema sumažino socialines valstybės išlaidas, bet padidino išlaidas gynybai. Tokiu būdu JAV nacionalinė skola dėl Reagano ekonomikos padvigubėjo iki 3 trilijonų dolerių.

REALŪS DYDŽIAI - *real values*. Dydžiai, kurie yra patikslinti infliacijos koeficientu, vadinami realiaisiais dydžiais. Infliacijos periodais kainos dažniausiai kyla taip greitai, kad palyginti vieną nominaliąją vertę su kita yra labai sunku. Patikslinus visus statistinius rodiklius infliacijos koeficientu, atsiranda galimybė palyginti realiąsias jų vertes.

RIBINĖ ANALIZĖ - *marginal analysis*. Ribinės situacijos veiksmo, t.y. žmonių arba firmų elgesio, kai jie turi pasirinkimą gauti kažką "dar vieną", tyrimas yra vadinamas ribine analize. Pavyzdžiui, apetito nesužadins dar vienas sausainis, kai jau suvalgytas didelis mėsos patiekalas. Tai ir yra vis mažėjančios pajamos iš to, ko vis daugiau vartoji, taupai, išleidi ar uždirbi. Ribinis polinkis vartoti, panašiai kaip ir kiti ribiniai polinkiai, apibūdina, kiek vertinga yra paskesnė prekė arba veiksmas. O tada dar viena, po to kita.

RINKA APMOKANT NEDELSIANT - *spot market*. Prekyba apmokant nedelsiant vyksta iš karto pateikiant prekes ir iš karto už jas užmokant. Kaip alternatyva tokiai rinkai yra pirkimai ir pardavimai "ateities rinkose" bei sutartys "ateičiai" (fjučeriai), kai prekiaujama prekėmis, kurios bus patiekiamos ateityje.

"RINKOS KŪRĖJAS" - *market-maker*. "Siūlyk 25, mėgink prašyti 26. Ką jūs norite daryti? Ar jūs norite pirkti, ar jūs norite

parduoti?" "Rinkos kūrėjas" beveik viskam siūlys dvigubą kainą. Daugumos vertybinių popierių, tokių kaip obligacijos, kaina, kuria "rinkos kūrėjas" perka, yra vadinama siūlomąja kaina (*a bid price*). Ji visada žemesnė už tą, už kurią šis prekiautojas parduos. Pardavimo kaina vadinama pasiūlyta (*an offer price*) arba "užprašyta" kaina. Tokie "rinkos kūrėjai" pinigus gauna iš skirtumo tarp siūlomosios ir pasiūlytos kainų.

RIZIKINGAS KAPITALAS - *venture capital.* Rizikingas kapitalas - tai pinigai, kurie yra investuoti į kompaniją, turinčią potencines galimybes smarkiai augti. Pradedančios kompanijos, kurios stengiasi greitai augti, paprastai kreipiasi į rizikos kapitalo fondus ar kitus investitorius, norėdamos gauti lėšų savo rizikingam verslui.

SANTAUPOS, KAUPIMAS - *savings.* Santaupos - tai neišleistos pajamos. 9-ajame dešimtmetyje italai ir japonai taupė po trečdalį savo uždarbių, o vidutinis amerikietis perpus mažiau. Kadangi santaupos paprastai yra naudojamos ekonominėms investicijoms, tose valstybėse, kuriose santaupų laipsnis didelis, pastebimas ir didesnis ilgalaikis augimas.

SAVITARPIO FONDAS - *mutual fund.* Savitarpio fondai suprantami kaip tam tikro kiekio obligacijų ir akcijų sukaupimas, leidžiantis investitoriams išvengti rizikos, kuri atsirastų, jeigu visi jų pinigai būtų investuoti į vieną kompaniją. Kiekviena savitarpio fondo akcija - tai gerai suformuoto akcijų paketo dalis. Savitarpio fondai ypač tinka tarptautinėms investicijoms, kai informacija apie užsienio kompanijas ir rinkas yra neprieinama individualiam investitoriui.

SERVISO AGENTŪROS MOODY BEI STANDARD IR POOR - *Moody's, Standard & Poor's.* Tai dvi didžiausios pasaulyje kredito reitingo paslaugų firmos. Jų būstinės yra New Yorke. Šios korporacijos atlieka šiuolaikinę kompanijų, valstybės ir kitų pasaulio skolininkų finansinio stiprumo analizę. Aukščiausias įvertinimas žymimas simboliu "AAA" ir yra suteikia-

mas patikimiausiems skolininkams pasaulyje - Japonijai, JAV, Pasaulio Bankui, IBM ir Švedijai.

SINERGETIKA - *synergy*. "Kaip tu man, taip aš tau". Sinergetika reiškia sugebėjimų suderinimą dėl didesnio bendro rezultato. Prekyboje sinergetika - tai pasaulio ekonomikos naudingumas, gaunamas, kai valstybėms leidžiama eksportuoti tas prekes ir paslaugas, kurias jos efektyviausiai geba pagaminti. Sinergetikos principas kiekvienai valstybei reiškia galimybę pasiekti geresnių rezultatų, kai jos prekės ir paslaugos yra pardavinėjamos visame pasaulyje.

SKOLŲ KOEFICIENTAS, SKOLŲ / NUOSAVO KAPITALO KOEFICIENTAS - *debt ratio, debt/eguity ratio*. Kompanijos stiprumą geriausiai apibūdina palyginimas - kiek ji skolinga ir kiek ji turi, arba kokios yra skolos, palyginus su akcininkų investuotu kapitalu. Visų skolų santykinių rodiklių esmė yra panaši: jeigu koeficientas didelis, tai kompanija, pasiskolinusi per daug, turės sunkumų, kai reikės išmokėti palūkanas. Kompanija gali pagerinti savo skolų koeficientus, grąžindama skolas arba didindama nuosavą kapitalą, t. y., kai akcininkai daugiau pinigų investuoja į kompaniją.

"SKUDURINĖS" OBLIGACIJOS - *junk bonds*. Kompanijos, kuriomis menkai pasitikima, dažnai į apyvartą turi išleisti obligacijas su didele palūkanų norma, kad gautų reikalingą finansavimą savo veiklai plėsti arba kitoms kompanijoms įsigyti. Investicijų bankai, išleidžiantys į apyvartą "skudurines" obligacijas, mėgsta vadinti jas didelio pelningumo obligacijomis.

SMITH, ADAM. Adamas Smithas yra moderniosios ekonomikos "tėvas". Jis buvo išsimokslinęs aštuonioliktojo amžiaus škotas, tikėjęs, jog rinkos reguliuojasi pačios. Smitho dėka pasaulyje išplito terminai: "nematoma rinka", "darbo pasidalijimas", kuriuos jis vartojo laisvos rinkos ekonomikos veikimui apibūdinti. Jo knygoje *Tautų gerovė (The Wealth of Nations)* išdėstyti kapitalizmo pagrindai.

SOCIALIZMAS - *socialism*. Šis terminas apibūdina didelę politinių ekonominių sistemų įvairovę, kuri bando užtikrinti kuo vienodesnį turto paskirstymą. Prancūzija, Ispanija, Švedija - tai socialistinių laisvos rinkos valstybių pavyzdžiai. Sovietų bloko valstybės prieš centralizuotos planinės ekonomikos reformas taip pat buvo vadinamos socialistinėmis valstybėmis. Terminas "socializmas" dažnai sukelia painiavą, nes yra vartojamas tiek vyriausybės formai, tiek ir ekonominei sistemai apibūdinti. Amerikiečiai socializmą sutapatina su komunizmu, tačiau tai ne tas pats. Daugeliui laisvos rinkos valstybių vadovauja socialistinės vyriausybės. Sakysim, Paryžius, prancūzams išsirinkus socialistinę vyriausybę, liko puiki elegantiška sostinė.

SPECIALIOSIOS SKOLINIMOSI TEISĖS (SST) - *Special Drawing Right (SDR)*. Piniginis vienetas SST buvo sukurtas Tarptautinio Valiutos Fondo kaip alternatyva auksui ir tokioms valiutoms, kaip JAV doleriai, Vokietijos markės, - tarptautinėms operacijoms vykdyti. Daugelis valstybių pradėjo naudoti šį piniginį vienetą kaip rezervinę valiutą, palaipsniui atsisakydamos dolerių. Pasaulio banko ir Tarptautinio Valiutos Fondo aktyvai ir pasyvai yra išreikšti SST piniginiu vienetu. Tai padaryta stengiantis išvengti painiavos, kuri kyla naudojant kurios nors valstybės valiutą. SST piniginis vienetas gali būti perkamas ir parduodamas kaip bet kuri kita valiuta. Jo vertė nustatoma, remiantis šešiolikos svarbiausių pasaulio valiutų (JAV dolerių, Japonijos jenų, Vokietijos markių) "krepšeliu".

SPEKULIACIJA - *speculation*. Spekuliuotojai prekiauja prekių ir pinigų rinkose, turėdami labai paprastą tikslą - gauti pinigų. Tarptautinėse rinkose sutinkami trijų tipų "lošėjai": spekuliuotojai (*speculators*), apsidraudėliai (*hedgers*) ir arbitražininkai (*arbitragers*). Spekuliuotojai įsitikinę, kad jie žino kažką, ko kiti rinkoje dar nesuprato, ir veikia remdamiesi šiuo žinojimu.

STAGFLIACIJA - *stagflation*. Jeigu stagnacijos procesas sutampa su infliacija, tuo pat metu gali prasidėti ekonominis sąstingis ir didelė infliacija. Toks reiškinys pasitaiko retai, kadangi infliacija paprastai yra ekonominio kilimo rezultatas, o prasidėjus ekonominiam sąstingiui, jos tempai dažniausiai sulėtėja. Tačiau stagfliacija yra pats blogiausias šiais abiem žodžiais nusakomas reiškinys. Ji pasireiškia tada, kai infliacinis spaudimas būna toks stiprus, kad net ekonomikos lėtėjimas nebegali nustelbti kainų kilimo.

SUBSIDIJA - *subsidy*. Subsidija - tai valstybinė išmoka biznio įmonei, kad pastarosios produkcija galėtų konkuruoti su užsienietiška produkcija. Subsidijų teikimas kritikuojamas dėl to, kad jos menkai atsimokančios. Pavyzdžiui, subsiduojant fermas, dažnai skatinamas neefektyvus žemės bei darbo panaudojimas. Daugelyje valstybių vyriausybės remiamų šakų, tokių kaip plieno ir automobilių gamyba, veiklos tęstinumas priklauso nuo stambių valstybės subsidijų.

SUMOS, KURIAS PRIKLAUSO GAUTI (IŠ PIRKĖJŲ, KLIENTŲ) - *receivables*. "Skaičiuok savo viščiukus, kol jie dar neprasikalė iš lukšto". Sumos, kurias kompanija turės gauti, balanse yra įrašomos kaip aktyvai dar prieš faktišką jų gavimą. Tokie aktyvai yra vadinami pirkėjų įsiskolinimu. Kai pirkėjai arba klientai savo skolas sumoka, jie tampa einamaisiais aktyvais (apyvartinėmis lėšomis).

"SVERTAS" (SKOLŲ KOEFICIENTAS) - *gearing*. Šis "svertas" tai lyg postūmis jūsų doleriui. Kompanijoje "svertas" apibūdina santykį tarp jos skolų ir nuosavo akcininkų kapitalo. Šis rodiklis paprastai vadinamas skolų koeficientu. Taip, kaip dviračio priekinėje dalyje naudojama didesnė pavara, kad užpakalinis ratas greičiau suktųsi, taip ir kompanija gali didinti savo skolas, norėdama pagreitinti akcininkų pinigų judėjimą. Tačiau skolinti pinigai negaunami veltui ir kompanija gali patirti nesėkmę, jeigu nesugebės laiku sumokėti didelių palūkanų sumos. Rinkoje palankiai žiūrima į kom-

panijas, turinčias skolų, ir akcininkų nuosavybės santykį 1 : 1, t.y., kai skolos neviršija akcininkų nuosavo kapitalo. Kartais tam tikrose gamybos šakose leistinas santykis 2 : 1, tai reiškia, kad skolų yra du kartus daugiau negu savininkų nuosavo kapitalo. Skolų ir nuosavo kapitalo santykis atskirose šalyse gali būti nevienodas.

TARPBANKINĖ RINKA - *interbank market*. Palūkanų normos, kurias bankai nustato kitiems bankams už paskolas, paprastai yra pačios mažiausios rinkoje. Tarptautinių paskolų normos dažnai esti panaudojamos kaip orientyras kitoms paskoloms. Pavyzdžiui, Londono bankų vidutinė palūkanų norma (*London Interbank Offered Rate - LIBOR*) visame pasaulyje yra naudojama kaip bazė nustatant fiksuotas palūkanų normas daugeliui paskolų ir vertybinių popierių.

TARPININKAS, MAKLERIS - *broker*. Panašiai kaip nekilnojamo turto agentas, kuris suveda pirkėją ir pardavėją, taip ir makleris yra finansinių operacijų tarpininkas, gaunantis komisinius, kurių dydis priklauso nuo parduotų vertybinių popierių apimties. Prekybos agentas - dileris (*dealer)* - tai asmuo, turintis prekių atsargų, kurias gali parduoti investitoriui. Kai kada investicijų banko darbuotojai atlieka abi funkcijas ir todėl yra vadinami makleriais - dileriais.

TARPTAUTINĖ FINANSŲ KORPORACIJA (TFK) - *International Finance Corporation (IFC)*. Tarptautinė finansų korporacija yra Pasaulio banko filialas, teikiantis paskolas privačioms besivystančių šalių kompanijoms ir įsigyjantis nuosavybės dalį jose.

TARPTAUTINĖ PLĖTROS ASOCIACIJA (TPA) - *International Development Association (IDA)*. Tarptautinė plėtros asociacija -tai Pasaulio banko filialas, kuris teikia paskolas pačioms neturtingiausioms valstybėms lengvatinėmis sąlygomis, pavyzdžiui, neimdamas palūkanų arba suteikdamas paskolą labai ilgam laikui. Duodama daugelį paskolų, TPA nesitiki,

kad jos bus grąžintos. Šias paskolas finansuoja stipriausių pasaulio valstybių vyriausybės.

TARPTAUTINIS VALIUTOS FONDAS (TVF) - *International Monetary Fund (IMF).* Prasiskolinusių valstybių problemos yra tokios sudėtingos, kad Pasaulio bankas ir kiti tarptautiniai kreditoriai sutinka duoti naujų paskolų, jei tik tos valstybės, laikydamosios TVF nurodymų, sutinka parengti griežto taupymo planus. TVF buvo įkurtas tuo pat metu kaip ir Pasaulio bankas, tikslas - reguliuoti pasaulio valiutų keitimo kursus. Šiuo metu jam tenka vadovaujantis vaidmuo, pertvarkant įsiskolinusių valstybių ekonomiką ir suteikiant trumpalaikes paskolas.

THE CITY, WALL STREET, BAHNHOFSTRASSE - gatvių pavadinimai, neverčiami į lietuvių kalbą. Londono rajonas, kuriame yra pagrindiniai bankai ir vertybinių popierių biržos, yra vadinamas *City of London.* New Yorke toks rajonas yra vadinamas "*Wall Street*", Ciūriche "*Bahnhofstrasse*", o Tokijuje - "*Kabuto-cho*".

TRANSNACIONALINIAI JUNGINIAI - *multinationals.* Kompanija, kurios veikla reiškiasi skirtingose valstybėse, yra vadinama transnacionaline (tarptautine). Transnacionalinės kompanijos, kažkada pasaulyje niekintos kaip imperializmo simbolis, šiuo metu yra daugelyje šalių gerbiamos, nes teikia reikalingą kapitalą bei darbą. Pavyzdžiui, Europos Bendroji rinka, pašalinusi prekybos apribojimus, sudarė galimybes kompanijoms dalyvauti su savo produkcija tuo pat metu kelių valstybių rinkose. Transnacionaliniai junginiai yra naudingi dėl pasaulinio rinkos masto: galima gaminti ir pardavinėti tuo pat metu daugelyje šalių.

TREČIASIS PASAULIS - *Third World.* Trečiąjį pasaulį sudaro vargingos besivystančios šalys. Kai kurių trečiojo pasaulio valstybių gyvenimas taip pagerėjo, kad jos jau pasirengusios prisidėti prie išsivysčiusių industrinių valstybių. Šios kelios laimingosios yra vadinamos naujosiomis pramoninėmis šali-

mis (NPŠ). Likusios šalys savo gamybą stengiasi padidinti bent tiek, kad augančiam gyventojų skaičiui suteiktų nors minimalią ekonominę gerovę. Itin neturtingos šalys, kuriose apskritai nėra jokio vystymosi, kartais vadinamos ketvirtojo pasaulio šalimis.

UŽDARBIS - *earnings*. Kompanijos uždarbis yra jos pelnas. Pelnas yra tai, kas lieka, iš pajamų atėmus visas išlaidas. Kompanijos uždarbis dar vadinamas grynuoju pelnu. O asmeninis žmogaus uždarbis yra tai, ką jis gauna į rankas, įskaitant ir viršvalandžių apmokėjimą bei premijas.

UŽSIENIO VERTYBINIŲ POPIERIŲ DEPONAVIMO BANKE SERTIFIKATAS - *American Depository Receipt (ADR)*. Amerikiečių investitoriui, norinčiam nusipirkti užsienio kompanijų akcijų, tai padaryti labai paprasta. Amerikos bankas nuperka akcijas ir laiko jas savo depozite. Bankas išduoda pažymėjimą (sertifikatą), vadinamą ADR, kuris suteikia amerikiečiui teises į užsienio akcijas ir dividendus, išmokamus JAV doleriais. Dauguma ADR yra prekiaujama rinkose be tarpininkų.

UŽSITĘSĘS KAINŲ KRITIMO LAIKOTARPIS/ UŽSITĘSĘS KAINŲ KILIMO LAIKOTARPIS - *bear market/bull market*. Meška (*bear*), riaumojanti ir nusiminusi - tai įvaizdis, vartojamas apibūdinti rinkos smukimą. Jautis (*bull*), puolantis pirmyn, simbolizuoja optimizmą bei rinkos pakilimą.

VALIUTA, PINIGAI - *currency*. Tai markė, jena, doleris, svaras. Popieriniai pinigai, pažangios (progresyvios) industrinės ekonomikos valiuta - tai ne kas kita kaip šalies centrinio banko pasižadėjimas, parašytas ant gražaus popieriaus. JAV Federalinis rezervų fondas savo pasižadėjimu buvo įsipareigojęs suteikti galimybę dolerius keisti į auksą. Tačiau nuo 1973 metų taip jau nebedaroma. Dabar dauguma pagrindinių valiutų vertos tiek, kiek žmonės rinkoje pasiryžę už jas mokėti. Tarptautinės užsienio valiutos keitimo rinkos negailestingai nuvertina valiutą, kada tikimasi, jog ateinančiais metais infliacija sumažins jos vertę.

VALIUTOS KURSAS - *exchange rates*. Pasaulio valiutų vertė yra išreiškiama valiutos kursu. Pinigai, kaip ir bet kuris kitas produktas, yra vertingi tiek, kiek žmonės užmoka už juos pinigų. Keitimo kursas parodo, kiek Prancūzijos frankų yra vertas JAV doleris arba kiek JAV dolerių yra vertas Didžiosios Britanijos svaras sterlingų.

VALIUTŲ RINKA - *foreign exchange*. Valiutų rinka apibūdinamos įvairių pasaulio valiutų rinkos. Valiutomis yra prekiaujama taip pat, kaip ir bet kuriais kitais produktais, o jų kaina nustato kursą, palyginus su kitomis valiutomis. Sakykim, Šveicarijos frankas yra vertas tam tikro Japonijos jenų kiekio. Arba Naujosios Zelandijos doleris yra vertas tam tikros sumos Vokietijos markių. Užsienio valiutomis prekiaujama 24 valandas per parą, dažniausiai bankų prekybos salėse, kurios elektroniniais ryšiais sujungtos su visais kitais pasaulio bankais.

VALSTYBINIO REGULIAVIMO PANAIKINIMAS - *deregulation*. "*Que será, será*" - kas bus, tas bus. Valstybinio reguliavimo panaikinimas - tai apribojimų panaikinimas kompanijoms ir organizacijoms, stengiantis stimuliuoti konkurenciją, kad spartėtų ekonomikos našumas (veiksmingumas). Vykdant tokią politiką, kai kurioms veiklos šakoms, tokioms kaip avia, autopervežimai arba telefono paslaugos, kainas ir rinkas leidžiama nustatinėti, remiantis kompanijų sprendimu ir neatsižvelgiant, kaip į tai reaguos vartotojai.

VARTOJAMŲJŲ KAINŲ INDEKSAS - *consumer price index (CPI)*. Siekdamos valdyti procesą, vyriausybės tiria prekių ir paslaugų "krepšelio" kainas. Šių prekių kainos, manoma, turi atspindėti vidutines žmogaus kiekvieno mėnesio išlaidas. Vartojamųjų prekių kainų indeksas naudojamas koreguoti nustatytosioms pajamoms - pensijoms ir socialinio draudimo išmokoms. Kiekvienos šalies pragyvenimo kaštai nustatomi, remiantis vartojimo kainų indeksu, kuris Didžiojoje Britanijoje

vadinamas "mažmeninių kainų indeksu", o kitur - "pragyvenimo kaštų indeksu".

VERTYBINIAI POPIERIAI - *securities*. Vertybiniai popieriai - tai kokia nors finansinė priemonė, kur kas vertingesnė už popierių, ant kurio ji yra atspausdinta. Vertybiniai popieriai - tai tipografiškai atspausdintas popierius, reprezentuojantis tam tikrą vertę. Tarptautinėje finansų sistemoje vertybiniams popieriams atstovauja akcijos, obligacijos, vekseliai, depozitų (indėlių) sertifikatai ir iždo vekseliai. Paprasčiausias skolos dokumentas *(IOU - I owe you* - aš tau skolingas) - tai vertybinis popierius, kuris nustato, kad jo savininkas turi teisę į tam tikrą vertę, dažniausiai į pinigus. Vertybiniai popieriai yra vertingi tol, kol pirkėjas įsitikinęs, kad jie bus išpirkti iš anksto nustatyta verte. 9-ajame dešimtmetyje bankai pradėjo versti savo aktyvus vertybiniais popieriais (*securitizing*). Tai reiškė, kad paskolas ir užstatus jie pavertė vertybiniais popieriais, dėl kurių buvo galima derėtis, juos pirkti ir pardavinėti pasaulinėse rinkose.

VERTYBINIŲ POPIERIŲ PREKYBA BE TARPININKŲ - *over-the-counter (OTC)*. Vertybinių popierių prekyba be tarpininkų vykdoma su elektroninės sistemos pagalba, o ne biržose. Tokiu būdu savo akcijomis paprastai prekiauja nedidelės kompanijos, kurios neįvykdo labai griežtų finansinių reikalavimų, būtinų prekiaujant biržoje. Vertybinių popierių prekyba be tarpininkų, taikant elektroninę sistemą, vadinama automatinio vertybinių popierių kotiravimo dilerių nacionaline asociacija (*National Association of Securities Dealers Automated Quatations - NASDAQ*) - JAV, nesąrašine vertybinių popierių rinka (*Unlisted Securities Market - USM*) - Didžiojoje Britanijoje, o Japonijoje - Tokijo akcijų biržos antrine sekcija.

VIDURKIS, MEDIANA - *mean, median*. Terminai *vidurkis* ir *mediana* dažnai painiojami. Paprastasis vidurkis yra apskaičiuojamas sudedant visus rodiklius ir gautą sumą dalijant iš

rodiklių skaičiaus. Vidurkis naudojamas apskaičiuoti daugeliui dalykų, pavyzdžiui, vidutinėms pajamoms. Kartais naudingiau atlikti sudėtingesnę analizę ir ištirti, kaip yra pasiskirstę skaičiai. Skaičių eilėje, pavyzdžiui, mediana bus tas taškas, kuriame 50% skaičių yra didesni, o 50 % - mažesni.

VIENAM GYVENTOJUI - *per capita.* Lotyniškas žodis, reiškiantis "viena galva", gali būti išverstas - vienam gyventojui. Tai labai naudinga sąvoka, kai lyginamos valstybės, nes visus apibendrinančius rodiklius galima išreikšti žmonių masteliu. Pavyzdžiui, tikrai neteisinga būtų Braziliją priskirti prie didžiausių 9-ojo dešimtmečio trečiojo pasaulio skolininkių, kadangi valstybės skola tenka šaliai, turinčiai 120 milijonų gyventojų. Nors Argentinos bendra skola yra mažesnė, bet ten vienam žmogui tenka didesnė nei Brazilijoje skolos suma, kadangi Argentinos valstybės skola išdalinama mažesniam gyventojų skaičiui.

VIENPUSIŠKAS PREKYBOS APRIBOJIMAS - *unilateral trade restrictions.* Vienpusiškas prekybos apribojimas - tai vienos šalies sprendimas įvesti prekybos apribojimus - muitus ir kvotas, iš anksto nesusitarus su savo prekybos partneriais. Vienpusišką prekybos apribojimą valstybė pasirenka kaip atsakymą į kitos šalies panašius veiksmus, ir taip prasideda ilgas prekybinis karas. Tokios organizacijos, kaip Bendroji sutartis dėl muitų ir prekybos (BSMP), mėgina suvienyti visas prekiaujančias pasaulio valstybes, kad būtų pasiekti daugiašaliai prekybiniai susitarimai, stengiantis didinti prekybos apimtis, tada kils pasaulio gerovė.

"ŽALIASIS ŠANTAŽAS" - *greenmail.* Jeigu yra pavojus, kad kuri nors kompanija siekia užvaldyti kitą kompaniją arba, pasiėmusi paskolą, bando pirkti pastarosios kontrolinį akcijų paketą, kartais yra lengviau įtikinti "užvaldytojus" pakeisti savo veiksmus, pasiūlant jiems stambų finansinį atlyginimą. "Žaliasis šantažas" reiškia, kad yra naudojamas finansinis motyvavimas, pavyzdžiui, savo išleistų akcijų išpirkimas iš

potencialaus "užvaldytojo" aukštomis kainomis, stengiantis, kad jis atsisakytų savo ketinimų.

ŽALIAVINĖ PREKĖ - *commodity*. Terminas "žaliavinė prekė" yra vartojamas apibūdinti žaliavinėms medžiagoms ir produktams, pavyzdžiui, auksui arba arbatai. Tokias prekes labai lengva pirkti arba parduoti pasaulinėse rinkose, kadangi jos yra vienodos: Sibiro auksas yra toks pat, kaip Nevadoje iškasamas auksas.Prekėmis galime prekiauti supirkėjams parduodant grynais, per opcioną arba apmokant iš anksto. Žaliavinių prekių pavyzdžiais galima laikyti šias prekes: vilną, sidabrą, alavą, platiną, jautieną, naftą.

TRUMPAS ANGLŲ - LIETUVIŲ KALBŲ TERMINŲ ŽODYNĖLIS

AMERICAN DEPOSITORY RECEIPT (ADR) - užsienio vertybinių popierių deponavimo banke sertifikatas.
ARBITRAGE - arbitražas.
ASSET - aktyvai (turtas).
ASSET STRIPPING - aktyvų suskaidymas.
BALANCE OF PAYMENTS - mokėjimų balansas.
BALANCE SHEET - balansas.
BANKRUPTCY - bankrotas.
BARTER - natūriniai mainai (barteris).
BASIS POINT - bazinis punktas.
BEAR MARKET /BULL MARKET - užsitęsęs kainų kritimo laikotarpis/ užsitęsęs kainų kilimo laikotarpis.
BEARER BOND - pateiktinė obligacija.
BIG BANG - didysis sprogimas.
BILATERAL TRADE AGREEMENTS - abipusės prekybos susitarimas.
BLACK MARKET, BLACK ECONOMY - juodoji rinka, juodoji ekonomika.
BOND - obligacija.
BOURSE - fondų birža.
BRIDGE LOAN - jungiamoji paskola.
BROKER - tarpininkas, makleris.
BUNDESBANK - Bundesbankas.
CALL OPTION - pirkėjo opcionas.

CAPITAL GAINS TAX - mokestis už pajamas iš kapitalo kainos padidėjimo.
CAPITAL MARKETS - kapitalo rinkos.
CASH CROPS / FOOD CROPS - javai pinigams / maistiniai javai.
CASH FLOW - pinigų srautas.
CENTRALLY PLANNED ECONOMIES - centralizuotai planuojama ekonomika.
CLASSICAL ECONOMICS - klasikinė ekonomika.
COMMERCIAL BANKS - komerciniai bankai.
COMMODITY - žaliavinė prekė.
THE COMMON MARKET, EUROPEAN COMMUNITY - Bendroji rinka, Europos Bendrija.
COMMUNISM - komunizmas.
COMPARATIVE ADVANTAGE - lyginamasis pranašumas.
CONSUMER PRICE INDEX (CPI) - vartojamųjų kainų indeksas.
CONVERTIBLE BOND - keičiamoji obligacija.
CORPORATE FINANCE - korporacijos finansai.
CORRECTION - pataisa, korekcija.
CUM, EX - su, be.
CURRENCY - valiuta, pinigai.
CURRENT ACCOUNT - einamoji mokėjimų sąskaita.
DEBENTURE - akcinės bendrovės obligacija.
DEBT RATIO, DEBT/EGUITY RATIO - skolų koeficientas, skolų / nuosavo kapitalo koeficientas.
DEFAULT - įsipareigojimų nevykdymas.
DEFICIT - deficitas (stygius).
DEFLATION - defliacija.
DEMAND - paklausa.
DEPRECIATION - nusidėvėjimas.
DEPRESSION - depresija, sąstingis.
DEREGULATION - valstybinio reguliavimo panaikinimas.
DEVALUATION - devalvacija, nuvertinimas.
DIMINISHING RETURNS - mažėjančios pajamos.
DISCOUNT RATE - diskonto norma.

DIVIDEND - dividendas.
DIVISION OF LABOR - darbo pasidalijimas.
DOW JONES INDUSTRIAL AVERAGE - Dow Jones indeksas.
DUMPING - dempingas.
EARNINGS - uždarbis.
ECONOMETRICS - ekonometrika.
ECONOMIES OF SCALE - masto ekonomija.
ECU, EUROPEAN CURRENCY UNIT - ekiu, Europos valiutos vienetas (EVV).
ELASTICITY - elastingumas.
EQUILIBRIUM - pusiausvyra.
EQUITY - nuosavas kapitalas.
EURODOLLAR - eurodoleris.
EUROMARKETS - Europos rinkos.
EXCHANGE RATES - valiutos kursas.
FEDERAL RESERVE - Federalinis rezervų bankas.
FISCAL POLICY - iždo (fiskalinė) politika.
FLIGHT CAPITAL - "kapitalo nutekėjimas", į užsienį išvežamas kapitalas.
FLOATING RATE NOTE (FRN) - obligacija su slankiuoju kursu.
FOREIGN EXCHANGE - valiutų rinka.
FORWARD MARKETS - "ateities rinkos".
FREE-MARKET ECONOMY - laisvosios rinkos ekonomika.
FUTURES - fjučeris.
G-7 - "didžioji septyniukė".
GAME THEORY - lošimų teorija.
G A T T (sutrumpinimas iš General Agreement on Tariffs and Trade) - BSMP (Bendroji sutartis dėl muitų ir prekybos).
G D P, G N P (sutrumpinimai iš Gross Domestic Product, Gross National Product) - BŠP (bendrasis šalies produktas), BNP (bendrasis nacionalinis produktas).
GEARING - "svertas" (skolų koeficientas).
GLASS-STEAGALL - Glas-Stiglo įstatymas.
GOLDEN PARACHUTE - "auksinis parašiutas".

GREENMAIL - "žaliasis šantažas".
HEDGE - hedžas (sandėris apsidraudimo tikslu).
HIGH NET WORTH INDIVIDUAL - asmuo, turintis didelę nuosavybę.
HOT MONEY - "karštieji" pinigai.
HYPERINFLATION - hiperinfliacija, superinfliacija.
IMPORT SUBSTITUTION - importo substitucija (pakeitimas).
INCOMES POLICY - pajamų politika.
INFLATION - infliacija.
INSIDER TRADING - privilegijuotieji sandėriai.
INSTITUTIONAL INVESTORS - investuojančiosios įstaigos ir organizacijos.
INTERBANK MARKET - tarpbankinė rinka.
INTERNATIONAL DEVELOPMENT ASSOCIATION (IDA) - Tarptautinė plėtros asociacija (TPA).
INTERNATIONAL FINANCE CORPORATION (IFC) - Tarptautinė finansų korporacija (TFK).
INTERNATIONAL MONETARY FUND (IMF) - Tarptautinis Valiutos Fondas (TVF).
INVESTMENT - investavimas, investicijos.
INVESTMENT BANK - investicijų bankas.
INVISIBLE HAND - nematomoji ranka.
INVISIBLE TRADE - prekyba neapčiuopiamomis (nematerialiomis) prekėmis.
JOINT VENTURE - bendroji įmonė.
JUNK BONDS - "skudurinės" obligacijos.
KEYNESIAN ECONOMICS - keinsistinė ekonomika.
LAFFER CURVE - Lafero kreivė.
LAISSEZ FAIRE - leiskite daryti.
LEADING ECONOMIC INDICATORS - orientaciniai ekonomikos rodikliai.
LETTER OF CREDIT - akredityvas.
LEVERAGED BUYOUT - kontrolinio akcijų paketo pirkimas.
LIABILITIES - pasyvai (savininkų nuosavybė ir įsipareigojimai).

LIQUIDITY - likvidumas (greitas virtimas pinigais).
LOMBARD RATE - Lombardo norma.
MACROECONOMICS - makroekonomika.
MARGIN - marža.
MARGINAL ANALYSIS - ribinė analizė.
MARKET-MAKER - "rinkos kūrėjas".
MEAN, MEDIAN - vidurkis, mediana.
MERCANTILISM - merkantilizmas.
MERCHANT BANKING - prekybinė bankininkystė.
MERGERS AND ACQUISITIONS - dviejų ar daugiau įmonių susijungimas į vieną įmonę arba įmonės įsigijimas.
MICROECONOMICS - mikroekonomika.
MONETARISM - monetarizmas (pinigų politikos teorija).
MONEY MARKET - pinigų rinka.
MONEY SUPPLY - pinigų kiekis.
MONOPOLY - monopolija.
MOODY'S, STANDARD & POOR'S - serviso agentūros Moody bei Standard ir Poor.
MULTILATERAL TRADE AGREEMENTS - daugiašaliai prekybos susitarimai.
MULTINATIONALS - transnacionaliniai junginiai.
MUTUAL FUND - savitarpio fondas.
NET ASSETS - grynieji aktyvai.
NEWLY INDUSTRIALIZED COUNTRIES (NIC) - naujosios pramoninės šalys (NPŠ).
OFFSHORE BANKING - ofšorinė bankininkystė (bankininkystė, kuriai netaikomas nacionalinis reguliavimas).
OPEN MARKET OPERATIONS - atvirosios rinkos operacijos.
ORGANIZATION OF PETROLEUM EXPORTING COUNTRIES (OPEC) - naftą eksportuojančių šalių organizacija (NEŠO).
OVER-THE-COUNTER (OTC) - vertybinių popierių prekyba be tarpininkų.
PAR - nominalioji vertė.
PER CAPITA - vienam gyventojui.

PER CAPITA GNP - bendrasis nacionalinis produktas (BNP), tenkantis vienam gyventojui.
PERESTROIKA - pertvarka.
POISON PILL - "nuodų piliulė".
PREFERRED STOCK - privilegijuotoji akcija.
PRIMARY MARKET - pirminė rinka.
PRIME RATE - geriausia norma.
PRINCIPAL - pagrindinė paskolos suma.
PRIVATE PLACEMENT - privatusis (uždarasis) paskirstymas.
PRIVATIZATION - privatizavimas.
PRODUCTIVITY - našumas.
PURCHASING POWER PARITY (PPP) - perkamosios galios paritetas (PGP).
QUOTA - kvota.
RATIONAL EXPECTATIONS - racionalieji lūkesčiai (tikėjimas).
REAGANOMICS - Reagano ekonomika.
REAL VALUES - realūs dydžiai.
RECEIVABLES - sumos, kurias priklauso gauti (iš pirkėjų, klientų).
RECESSION - nuosmukis.
REPURCHASE AGREEMENTS - atpirkimo sutartis.
RESCHEDULING - kreditų grąžinimo terminų peržiūrėjimas.
SAVINGS - santaupos, kaupimas.
SAVINGS AND LOAN (S & L) - JAV paskolų ir taupymo asociacija.
SECURITIES - vertybiniai popieriai.
SHORT SELLING - nepadengtas pardavimas.
SOCIALISM - socializmas.
SPECIAL DRAWING RIGHT (SDR) - specialiosios skolinimosi teisės (SST).
SPECULATION - spekuliacija.
SPOT MARKET - rinka apmokant nedelsiant.
STAGFLATION - stagfliacija.
STOCK - akcijos.
STOCKHOLDERS' EQUITY - akcininkų kapitalas.

SUBSIDY - subsidija.
SUPPLY SIDE - pasiūlos ekonomika.
SURPLUS - perviršis.
SYNERGY - sinergetika.
TAKEOVER - kontrolės perėmimas.
TANGIBLE NET WORTH - materiali grynoji vertė.
TARIFFS - muitai. Muitas - tai importo mokestis.
TAX HAVEN - mokesčių rojus.
THIRD WORLD - trečiasis pasaulis.
TRADE BALANCE, BALANCE OF TRADE - prekybos balansas.
UNEMPLOYMENT - nedarbas, bedarbystė.
UNILATERAL TRADE RESTRICTIONS - vienpusiškas prekybos apribojimas.
VALUE ADDED TAX (VAT) - pridėtosios vertės mokestis (PVM).
VELOCITY - apyvartos greitis.
VENTURE CAPITAL - rizikingas kapitalas.
VOLATILITY - nepastovumas, nestabilumas.
WAGE-PRICE SPIRAL - darbo užmokesčio ir kainų spiralė.
WARRANT - įgaliojimas (varantas).
WITHHOLDING TAX - išskaitomieji mokesčiai.
YIELD - pelningumas, prieaugis.

Eppingas, R.Č.

Ep 28 Pasaulio ekonomikos ABC / R.Ch. Epping/ -. K.: Litterae Universitatis, 1995. - 178 p. - (Pažintis)

Žodynas: p. 121
ISBN 9986-475-06-6

Amerikos verslininkas R.Ch. Eppingas pasakoja apie pasaulinę ekonomiką, jos poveikį kasdieniniam mūsų gyvenimui.

Serija "Pažintis"
Randy Charles Epping
PASAULIO EKONOMIKOS ABC
Iš anglų kalbos vertė Zina Gaidienė

Redaktorė Danutė Kalinauskaitė
Mokslinė redaktorė Nijolė Žambaitė
Viršelio dailininkas Audrius Klimas

SL 1242, 1995. 01. 03 11,5 leidyb. aps. l.
12 sp. l. Tiražas 7000 egz. Užsakymas 82

Išleido UAB "Litera",
Vilkikos g. 8, 3035 Kaunas
Spaudė "Spindulio" spaustuvė,
Gedimino 10, 3000 Kaunas

ISBN 9986-475-06-6

Kaina sutartinė

Serija PAŽINTIS

Randy Charles EPPING

PASAULIO EKONOMIKOS ABC

Ką tiksliai reiškia "stagfliacija"?
Kas yra EB?
Kaip komunistinė ekonomika pereina į kapitalistinę?

Šie ir kiti klausimai iškyla kiekvienam, žiūrinčiam TV ar skaitančiam dienraščius laikmečiu, kai prekės ir paslaugos, pinigai ir darbai persipynė nuo Brazilijos iki Šveicarijos ar nuo Niujorko iki Tokijo. Autorius su enciklopediniu tikslumu ir mielu humoro jausmu padeda mums suvokti, kas yra naujoji pasaulinė turgavietė ir kaip ji įtakoja mūsų gyvenimą. Randy Charles Eppingas yra amerikietis verslininkas, Yale'o /JAV/ ir Sorbonos /Prancūzija/ universitetų auklėtinis, dabar gyvenantis Ciūriche.

PAŽINTIS - serija nedidelių verstinių knygų, kurias leidžia įvairios leidyklos, remiant Atviros Lietuvos Fondui. Serijoje pristatomos humanitarinių ir socialinių mokslų kertinių temų šiuolaikinės sampratos.

ISBN 9986-475-06 -6